

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 1-2 (278-279), 2021

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,
Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина), **Божинова Маріяна** доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, **Бухтіарова Аліна Геннадіївна** кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, **Валігура Володимир Андрійович** кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Васильчишин Олександра Богданівна** доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Гончаренко Олена Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Горовий Дмитро Анатолійович** доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, **Гросу Вероніка** доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія), **Гудзь Тетяна Павлівна** доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, **Єрмакова Ольга Анатоліївна** доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Жаворонок Артур Віталійович** кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, **Жердецька Лілія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Заротіадіс Грігоріс** кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, **Зборіна Ірина Михайлівна** кандидат екон. наук, доцент, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Збрицька Тетяна Петрівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Зеленка Владімір** кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, **Кетнерс Карліс** доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, **Кузіна Руслана Віліївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Кузнецова Інна Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лайко Олександр Іванович** доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Літвінов Олександр Сергійович** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лоханова Наталія Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Маркс-Бельська Рената** кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, **Мельник Леонід Васильович** доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, **Міхальчук Камелія-Каталіна**, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія), **Нездоймінов Сергій Георгійович**, кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Онищенко Світлана Володимирівна** доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, **Пантелєєва Наталія Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, **Семенова Валентина Григорівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Слободяник Юлія Борисівна** доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, **Сментина Наталія Валентинівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Совік Людмила Єгорівна** доктор екон. наук, професор, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Тульвінські Міхаєла** кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія), **Уханова Інна Олегівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Хомутенко Алла Віталіївна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Чоботару Маріус-Сорін** кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія), **Шикіна Ольга Володимирівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22). Google Scholar (h-індекс - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету. Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)	Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 20991-10791 ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація) Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886 Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Одеський національний економічний університет, 2021
--	--

ЗМІСТ

Рецензії.....	10
ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
Антонюк Олена Сучасний інструментарій оцінювання достатності банківського капіталу.....	12
Білоус Костянтин Заставний портфель цінних паперів як об'єкт фінансового управління.....	19
Волкова Оксана Сучасний стан податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	24
Дубовик Ольга, Мартинюк Ірина Фіскальна ефективність митних платежів в Україні.....	30
Ігнатенко Руслана Фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад: шлях до збільшення.....	37
Коваленко Вікторія, Гончар Катерина Методичний інструментарій оцінювання операційного ризику в банках в умовах цифрової економіки.....	46
МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ	
Білоус Світлана, Биковець Надія Напрями реалізації державної кадрової політики.....	53
Кузнецова Інна, Горбатюк Валентина Конкурентна стратегія лідирування за витратами: сутність, особливості та підходи до реалізації.....	59
Малишівський Тарас, Стефінін Володимир Управління економічним розвитком громади крізь призму концепції «місцевого економічного розвитку».....	66
МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Болобошкова Ілона Стан і напрямки розвитку аналізу коефіцієнта забезпеченості зобов'язань активами.....	76
Горященко Юлія Інноваційна модернізація підприємництва: теорія і практика.....	90
Сотніков Юрій, Бутенко Анна Інструментарій маркетингових досліджень в умовах трансформації економіки.....	94
ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА	
Антонюк Катерина Характеристика джерел інвестиційного забезпечення туризму в Україні.....	100
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Лопатинський Юрій, Водянка Любов, Шелюжак Іванна Аутплейсмент персоналу як необхідний елемент кадрової політики.....	108

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL—UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 1-2 (278-279), 2021

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2021

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Sheludko Sergii, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylchyshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zborina Irina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky state university, Republic of Belarus, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Litvinov Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Nezdoyminov Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Seumenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianiuk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sovik Lyudmila**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky State University, Republic of Belarus, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing: Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22). Google Scholar (h-index - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo». Vernadsky National Library of Ukraine. eLIBRARY.ru Scientific Electronic Library. Electronic repository of the Odessa National Economic University. Russian Scientific Citation Index (RSCI).	Founder and publisher: Odessa National Economic University Certificate of State Registration of the Print Media: Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration) Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886 Editorial and publisher address: 18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department, tel. (*38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Odessa National Economic University, 2021
---	--

CONTENTS

Reviews.....	10
<i>FINANCE, BANKING AND INSURANCE</i>	
Antonyuk Olena Modern tools for assessing bank capital sufficiency.....	12
Bilous Kostiantyn Collateral security portfolio as an object of financial management	19
Volkova Oksana Current state of tax policy of ukraine in the field of foreign economic activity.....	24
Dubovyk Olga, Martyniuk Iryna The fiscal efficiency of customs payments in ukraine.....	30
Ignatenko Ruslana Financial potential of united territorial communities: the way to increase.....	37
Kovalenko Victoria, Kateryna Gonchar Methodical tools for operational risk assessment in banks in the conditions of digital economy.....	46
<i>MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION</i>	
Biloyts Svitlana, Bykovets Nadia Directions of implementation of the state personnel policy.....	53
Kuznetsova Inna, Gorbatiuk Valentyna Competitive cost leadership strategy: the essence, features and implementation approaches.....	59
Malyshivskiy Taras, Stefinin Volodimir Community economic development management through the prism of the concept of «local economic development».....	66
<i>MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES</i>	
Boloboshkova Ilona State and directions of development of asset security coefficient analysis.....	76
Horiashchenko Yuliia Innovative modernization of entrepreneurship: theory and practice.....	90
Sotnikov Yurii, Butenko Anna Tools of marketing research in the conditions of economy transformation.....	94
<i>ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS</i>	
Antoniuk Kateryna Characteristics of tourism investment support sources in ukraine.....	100
<i>DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS</i>	
Lopatynskiy Yuriy, Vodianka Liubov, Shelyuzhak Ivanna Personnel outplaying as a necessary element of personnel policy.....	108

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
Одесского национального экономического
университета
Сборник научных трудов

№ 1-2 (278-279), 2021

Выходит 10-12 раз в год (5-6 выпусков) • Основан в декабре 1994 г.

Одесса
2021

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Коваленко Виктория Владимировна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Заместители главного редактора

Слатвинская Марина Александровна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Шелудько Сергей Андреевич, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Технический редактор

Куликова Елизавета Александровна, преподаватель, специалист I категории, Одесский национальный экономический университет, Украина

Амбрози Мариан Марианович кандидат философских наук, доцент, Коледж международного бизнеса ISM Словакия в Пряшеве (Словакия), Божинова Мариана доктор экон. наук, профессор, Академия экономики им. Д. А. Ценова, Республика Болгария, Бухтиарова Алина Геннадьевна кандидат экон. наук, доцент, Сумской государственный университет, Украина, Валигура Владимир Андреевич кандидат экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Васильчишин Александра Богдановна доктор экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, Гончаренко Елена Николаевна доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Горовый Дмитрий Анатольевич доктор экон. наук, профессор, Харьковский технический университет «Харковский политехнический институт», Украина, Гросу Вероника доктор экон. наук, профессор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), Гудзь Татьяна Павловна доктор экон. наук, доцент, Высшее учебное заведение Укрпрофсоюза, Полтавский университет экономики и торговли, Украина, Ермакова Ольга Анатольевна доктор экон. наук, профессор, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, Жаворонок Артур Витальевич кандидат экон. наук, доцент, Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Жердецкая Лилия Викторовна доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Зартиадис Григорис кандидат экон. наук, доцент Университет Аристотеля в Салониках, Греция, Зборина Ирина Михайловна кандидат экон. наук, доцент, Полесский государственный университет, Республика Билорусь, Збрицкая Татьяна Петровна кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Зеленка Владимир кандидат экон. наук., доцент, Высшая школа экономики в Праге, Чешская Республика, Кетнерс Карлис доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Кузнецова Инна Алексеевна доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Лайко Александр Иванович доктор экон. наук, старший научный сотрудник, Институт проблем рынку и экономико-экологических исследований НАН Украины, Литвинов Александр Сергеевич доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Лоханова Наталья Алексеевна доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Марк-Бельская Рената кандидат экон. наук., доцент, Варминско-Мазурский университет в Олшине, Республика Польша, Мельник Леонид Васильевич доктор экон. наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина, Михальчук Камелия-Каталина, кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), Нездойминов Сергей Георгиевич, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Онищенко Светлана Владимировна доктор экон. наук, профессор, Национальный Университет «Полтавская политехника им. Ю. Кондратюка», Украина, Пантелеева Наталья Николаевна доктор экон. наук, профессор, Черкасский научно-учебный институт Университета банковского дела, Семенова Валентина Григорьевна доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Слободяник Юлия Борисовна доктор экон. наук, профессор, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина, Сментына Наталья Валентиновна доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Совик Людмила Егоровна доктор экон. наук, профессор, Полесский государственный университет, Республика Белорусь, Тульвинчи Михаила кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), Уханова Инна Олеговна кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Хомутенко Алла Витальевна доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, Чоботару Мариус-Сорин кандидат экон. наук, доктор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), Шикина Ольга Владимировна кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Международная представленность и индексация:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-индекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативная база данных «Україніка наукова».
Украинский реферативный журнал «Джерело».
Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.
Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru. Электронный репозиторий Одесского национального экономического университета.
Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Основатель и издатель:

Одесский национальный экономический университет
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации:
Серия KB № 20991-10791 ПР от 18 августа 2014 г. (перерегистрация)
Включен в категорию «Б» в «Перечне научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук»
на основании приказа Министерства образования и науки Украины от 02.07.2020 г. № 886
Адрес редакции и издателя:
65082, г. Одесса, ул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одесский национальный экономический университет,
научно-редакционный отдел, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>
© Одесский национальный экономический университет, 2021

СОДЕРЖАНИЕ

Рецензии.....	10
---------------	----

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Антонюк Алена	
Современный инструментарий оценивание достаточности банковского капитала.....	12
Билоус Константин	
Залоговый портфель ценных бумаг как объект финансового управления.....	19
Волкова Оксана	
Современное состояние налоговой политики Украины в сфере внешнеэкономической деятельности.....	24
Дубовик Ольга, Мартынюк Ирина	
Фискальная эффективность таможенных платежей в Украине.....	30
Игнатенко Руслана	
Финансовый потенциал объединенных территориальных общин: пути к увеличению.....	37
Коваленко Виктория, Гончар Екатерина	
Методический инструментарий оценивания операционного риска в банках в условиях цифровой экономики.....	46

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БИЗНЕС-АДМИНИСТРИРОВАНИЕ

Билоус Светлана, Биковец Надежда	
Направление реализации государственной кадровой политики.....	53
Кузнецова Инна, Горбатюк Валентина	
Конкурентная стратегия лидерования по расходам: сущность, особенности и подходы к реализации.....	59
Малишивский Тарас, Стефинин Владимир	
Управление экономическим развитием общины сквозь призмы концепции «местного экономического развития».....	66

МАРКЕТИНГ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Болобошкова Илона	
Состояние и направление развития анализа коэффициента обеспеченности обязательств активами.....	76
Горященко Юлия	
Инновационная модернизация предпринимательства: теория и практика.....	90
Сотников Юрий, Бутенко Анна	
Инструментарий маркетинговых исследований в условия трансформации экономики.....	94

ЭКОНОМИКА ТУРИЗМА И ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОЕ ДЕЛО

Антонюк Екатерина	
Характеристика источников инвестиционного обеспечения туризма в Украине.....	100

ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Лопатинский Юрий, Водянка Любовь, Шелюжак Иванна	
Аутплейсмэнт персонала как необходимый элемент кадровой политики.....	108

РЕЦЕНЗІЯ

на навчальний посібник

«Забезпечення фінансової стабільності в умовах глобальних викликів»

Пронози П.В., Чмутової І.М., Берест М.М.

Потужний та ефективний фінансовий сектор є важливою передумовою стабільного економічного зростання. Ефективність функціонування фінансових установ та ринків, у свою чергу, забезпечується безперервністю процесів залучення депозитів, підтримки ліквідності та спрямування інвестицій в економіку. Слід зауважити, що фінансові ринки здатні посилювати фази економічного циклу, тому досягнення та підтримка фінансової стабільності є важливою також з точки зору макроекономічної стабільності.

Одним з векторів економічного розвитку України є забезпечення стійкості публічних фінансів та розвиток фінансового сектору для залучення фінансових ресурсів у найбільш перспективні та інноваційні сектори економіки, що передбачає забезпечення стабільності фінансової системи і зокрема банківського сектору, оскільки саме йому належить визначальна роль у стимулюванні економічного зростання. Однак, особливістю сучасного стану фінансового сектору є недокредитованість економіки через високий рівень непрацюючих кредитів, висока частка державного сектору на ринку банківських послуг, низький рівень фінансової інклюзії, недорозвиненість небанківського фінансового сектору та ринку капіталу, низький рівень проникнення сучасних технологій у сектор.

Визначені тенденції висувають додаткові вимоги до фінансового забезпечення розвитку економіки, що, у свою чергу, потребує розробки та впровадження науково обґрунтованих методів фінансового управління. За цих обставин особливого значення набуває розробка якісно нових інструментів реалізації ефективного фінансового менеджменту банку, спрямованих на пошук, створення і використання можливостей конкурентного середовища для забезпечення його функціонування та розвитку в умовах інтернаціоналізації банківської конкуренції. Тому забезпечення стабільності на рівні як банківської системи, так і окремого банку неможливе без використання сучасних технологій фінансового менеджменту.

Зазначене підкреслює важливість розгляду аспектів забезпечення фінансової стабільності здобувачами ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», для яких підготовлено навчальний посібник, що рецензується.

Заслугує на увагу комплексність підходу до викладення дисципліни, що досягається структуризацією матеріалу за двома модулями: «Інструментарій фінансової стабілізації» (де розкрито теоретичні аспекти зародження та розвитку патологічних кризових явищ в реальному секторі економіки країни, підходи до раннього розпізнавання зародження і розвитку кризових процесів в економіці, моделювання сценаріїв розвитку патологічних кризових процесів, сутність санації як інструменту антикризового управління підприємствами, технології санаційного контролінгу та аудиту, методичне забезпечення діагностики кризового стану підприємства, методичні підходи до розробки сценаріїв реалізації санаційної стратегії підприємства, методичні засади формування фінансового інструментарію оздоровлення функціонування підприємства) та «Сучасні технології управління фінансами банку» (розглянуто сучасний стан технологічних теорій в економічному і фінансовому управлінні, теоретичні основи та генезис фінансового менеджменту банку, фінансовий інжиніринг як інноваційну технологію фінансового менеджменту банку, підходи до вибору спеціальних технологій управління фінансами банку, методичні засади визначення готовності банку до запровадження комплексних технологій управління фінансами, принципи побудови збалансованої системи показників як комплексної технології управління фінансами банку, застосування технологій бенчмаркінгу та фінансового контролінгу в банку).

Розміщений у посібнику лекційний матеріал, питання для самодіагностики, практичні завдання різного рівня складності сприятимуть формуванню загальних і спеціальних компетентностей здобувачів ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Зокрема, дослідницькі здатності забезпечуються завданнями з застосування технології контент-аналізу, побудови класифікацій за різними ознаками. Аналітичні і професійні здатності у сфері фінансів, банківської справи та страхування розвиваються через виконання завдань щодо формування систем показників діяльності економічних суб'єктів з застосуванням кореляційного та факторно-

го аналізу, щодо побудови комплексного показника ефективності здійснення основних банківських операцій та визначення рівнів ефективності з використанням інтервальних шкал, формування збалансованої системи показників за результатами математичної обробки, побудови стратегічних карт на основі збалансованої системи показників.

Ознайомлення з рецензованою роботою дозволяє зробити висновок, що авторам вдалося на високому професійному рівні узагальнити матеріал, побудувати чітку структуру навчального посібника, використати різні типи завдань, які сприяють набуттю здобувачами необхідних компетентностей.

Даний навчальний посібник може бути корисним не тільки здобувачам ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» але й викладачам, працівникам банків, а також широкому колу читачів, що цікавляться питаннями забезпечення фінансової стабільності.

Враховуючи зазначене вище, рецензований навчальний посібник може бути рекомендовано до друку.

Рецензент: доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету
Коваленко В.В.

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.71(477)

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-12-18

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ
БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Антонюк О.І., аспірантка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: alena.antonyuk1978@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4363-3273

Анотація. У статті розглянуто основні положення та роль достатності капіталу у забезпеченні стабільного розвитку банків України. Метою статі є розвиток існуючих та розробка нових науково-методичних підходів до визначення достатнього рівня капіталу банків з урахуванням циклічності фінансово-економічних відносин. У статті розглянуто функції, який повинен виконувати капітал банків, що забезпечує його достатність, а саме захисну, оперативну та регуляторну. У статті зроблено аналіз сучасних тенденцій забезпечення достатності капіталу банків. Зроблено висновок про те, що рівень достатності капіталу банків хоча і знаходиться в межах нормативного значення, але має тенденцію до зменшення. Це викликано високим рівнем збитків, що отримують банки та зростанням простроченої кредитної заборгованості, яка призводить до збільшення обсягів резервів для покриття кредитного ризику. Автором обґрунтовано, що сучасні умови розвитку банківського бізнесу вимагають використання ринкових механізмів, які дозволяють власними зусиллями нарощувати капітал банків.

Ключові слова: достатність капіталу, банки, ліквідність, базельські принципи, контрциклічний буфер капіталу, злиття та поглинання.

MODERN TOOLS FOR ASSESSING BANK CAPITAL SUFFICIENCY

Antonyuk Olena, Postgraduate Student, Postgraduate student of The Department of Banking, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: alena.antonyuk1978@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4363-3273

Abstract. The purpose of the paper is to development of existing and development of new scientific and methodological approaches to defining sufficient capital for banks considering the cyclical financial and economic relations. Having generalized scientific results, the author determines that the main element of sustainable development banks favor the formation of sufficient capital to provide cover risks in banks and perform their basic functions - transformation, emission. Transformational function is the basis for the formation of a sufficient level of bank capital. The article analyzes the main features that should carry the capital of banks, providing its adequacy, namely: protective, operational and regulatory. The author has concluded the analysis of the evolution of approaches to assessing the capital adequacy of the bank. The author had concluded that they are close to international standards. The article analyzes current trends ensure capital adequacy of Ukrainian banks. It is concluded that the capital adequacy of banks although it is within the standard value, but tends to decrease. This is due to high losses to banks and growth of outstanding credit debt, which leads to the increase in reserves to cover credit risk. The author has substantiated that modern conditions of banking requires the use of market mechanisms that allow their own efforts to increase banks' capital. The author has formed the main directions of ensuring sufficient capital for banks. They charged: the further transformation of the Basel III standards that enhance the quality requirements for filling the bank capital due to real assets; creation of a countercyclical capital buffers designed to cover losses arising in periods of financial and economic turmoil; establish market rules and regulations mergers and acquisitions of banks.

Key words: capital adequacy, banks, liquidity, Basel principles countercyclical buffer capital, mergers and acquisitions.

JEL Classification: E42, G20, G21

Постановка проблеми. Банківський капітал за усі часи існування банківництва, виступав одним із головних індикаторів надійності та платоспроможності. Особливо це відчувається під час розгортання фінансових криз, що спонукає світову фінансову спільноту до перегляду методичного інструментарію оцінювання достатності банківського капіталу.

Основним елементом забезпечення стабільного розвитку банків виступає формування достатнього обсягу капіталу, який би забезпечував покриття ризиків у діяльності банків та виконання ними їх основних функцій – трансформаційної, емісійної. Саме через виконання трансформаційної функції банки мають можливість формувати достатній рівень власного капіталу [1, с. 74]. Тому виникає потреба в пошуку ефективних інструментів оцінювання достатності банківського капіталу, які б були актуальними за різних умов функціонування

банківництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінювання достатності банківського капіталу присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: теоретичним основам визначення достатності капіталу банків та функціям, що він виконує присвячені наукові праці І. Дульської [2], О. Момот [3]; дослідженню впливу фінансової кризи на достатність банківського капіталу присвячені наукові праці Дж. Алдера [4], А. Демірінг-Кунта [5]; імплементації міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу присвячено дослідження М. Зверькова [6], В. Коваленко, С. Шелудько [7], С. Науменкової, В. Міщенко [8] та багатьох інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує питання пошуку ефективних інструментів оцінки та управління банківським капіталом за для забезпечення надійності та стабільності функціонування банків України.

Мета дослідження полягає в аналізі методичного інструментарію оцінювання банківського капіталу.

Основний матеріал. Достатність капіталу банків можна оцінювати через його спроможність виконувати основні властиві для нього функції, які відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначаються як захисна, оперативна та регулятивна [9]. Додаткові функції, які виконує банківський капітал запропоновано Дульською В.І., а саме, виокремлено поточні функції (страхову функцію для коштів вкладників і кредиторів, інвестиційну, інноваційну, гарантійну, контрольну, нормативну, функцію дохідності, оціночну, координуючу) та стратегічні функції (індикативну, мобілізаційну, комунікаційну, стимулюючу) [2, с. 126-128].

З позиції науково-видового подання банківського капіталу заслуговує на увагу дослідження, яке проведене Момот О.М. У праведному дослідженні пропонується удосконалена класифікація банківського капіталу та наголошується на тому, що дана класифікація потребує удосконалення науково-методичного підґрунтя щодо оцінювання саме складових банківського капіталу. Дана класифікація представлена такими складовими банківського капіталу: за формою власності (приватний, колективний, державний, міжнародних організацій, інших держав, юридичних осіб іноземних держав); за джерелами формування (власний, залучений, позичений, гібридний); за призначенням (регулятивний, економічний, ризик-капітал, консервований, контрциклічний, системний); за рівнем аналізу (мікро-економічний, мезо-економічний, національний, транснаціональний, глобальний); за задіяністю у банківській діяльності (активізований, іммобілізований, потенційний) [3, с. 183].

З огляду на поставлену мету наукової статті, в першу чергу слід розглянути основні аспекти міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика основних міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу

Назва	Документ	Мета
Базель I	«Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу» (BCBS, 1988)	Забезпечення достатності капіталу для покриття ризиків; вирівнювання конкурентних умов між міжнародними банками; сприяння порівнянню позицій капіталу банків
Базель II	Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу» (BCBS, 2004)	Встановлення мінімальних вимог до капіталу; саморегулювання та ринкова дисципліна; підвищення інформаційної прозорості
Базель III	«Базель III: глобальна нормативно-правова база для більш стійких банків та банківських систем» (BCBS, 2010)	Звуження статей, які враховуються при розрахунку капіталу (зменшення використання гібридних боргових інструментів, що виконуються у складі капіталу) та за рахунок збільшення необхідних нормативів достатності капіталу.
Базель IV	«Завершення Базель III 2017»	Запровадження стандартизованого підходу до оцінювання операційного ризику та кредитного ризику певних експозицій; встановлення надбудови коефіцієнту кредитного плеча для G-SIB; встановлення нових вимог до мінімального рівня капіталу

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [6-8]

Епідемія Covid-19, поставила нові виклики перед міжнародною банківською спільнотою. Тому, Базельський комітет з банківського нагляду прийняв заходи, які повинні «визволити операційні можливості для банків та наглядових органів, оскільки вони реагують на економічні результати Covid-19» (BCBS, 2020) [10]. Зокрема, запровадження Базель IV було відкладено на один рік, до початку 2023 р.

Національний банк України на постійній основі відслідковує та запроваджує міжнародні рекомендації щодо визначення та оцінювання достатності капіталу. Так, ним у 2020 р. розроблено план впровадження нових регулятивних вимог щодо капіталу банків. Зазначені зміни у плані ґрунтуються на міжнародних стандартах регулювання діяльності банків, визначених Базельським комітетом та директивами ЄС. Зазначені вимоги в першу чергу зосереджені на забезпеченні достатнього рівня капіталу та ліквідності (рис. 1).

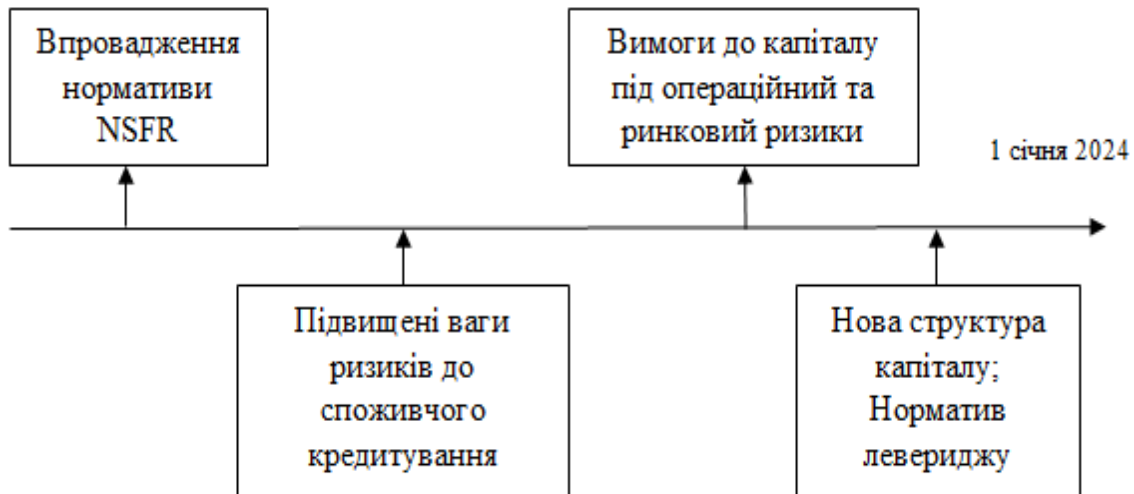

Рис. 1 План впровадження регулятивних вимог до 2024 р.

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [11]

Розглянемо більш детально представлені регулюючі вимоги.

Перший етап. З 1 січня 2021 року – запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). На сьогодні в Україні вже запроваджено коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR), що замінив національні нормативи ліквідності Н4 та Н5. Новий норматив NSFR стимулюватиме банки покладатися на стабільніші та довші за строками джерела фондування.

Другий етап. У IV кварталі 2020 – I кварталі 2021 року – визначення строків активації буфера консервації капіталу та буфера системної важливості. Запровадження вимог щодо формування цих буферів капіталу було тимчасово зупинене в березні 2020 року через розгортання коронакризи. Це дало змогу банкам спрямувати створений запас капіталу на поглинання збитків та підтримку кредитування економіки.

Третій етап. Запровадження у другій половині 2021 р. та передбачає:

- підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів до 150%.
- початок імплементації вимог щодо запровадження процесів ICAAP/ILAAP (оцінка достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності) стане підсумковим кроком у введенні нових стандартів організації системи управління ризиками в банках.

З 1 січня 2022 р. – запровадження мінімальних вимог щодо покриття капіталом операційного та ринкового ризиків.

Четвертий етап. Із 2024 року – приведення структури капіталу банків у відповідність до міжнародних стандартів. Будуть запроваджені:

- трирівнева структура капіталу (основний капітал 1 рівня, додатковий капітал 1 рівня та капітал 2 рівня);
- нові вимоги до складових капіталу та порядку вирахувань із капіталу;
- додаткові «пруденційні фільтри», спрямовані на очищення капіталу від складових, які по суті не здатні поглинати збитки та не забезпечують фінансову стійкість банку;
- запровадження коефіцієнту левериджу, який встановлює вимоги до достатності капіталу залежно від загального обсягу активів (без застосування коефіцієнтів зважування на ризик).

Сучасні інструменти оцінювання достатності капіталу регламентуються Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків України» [12]. Відповідно до неї, на сьогодні діють такі нормативи, які визначають достатність капіталу:

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 200 млн грн;

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) – не менше 10 %;
 Норматив достатності основного капіталу (Н3) – не менше 7 %;
 Буфер запасу (консервації) капіталу в розмірі 2,5 відсотка (банк формує буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3)).

Проаналізуємо виконання представлених вище нормативів, які визначають достатність банківського капіталу (рис. 1).

Як свідчать дані представлені на рисунку 1, норматив достатності капіталу банків у 2020 році вище за нормативне значення, та спостерігається поступове його зростання у порівнянні з попередніми роками, і на сьогодні він перевищив рівень 2010 року. Також слід відмітити позитивну тенденцію зростання рентабельності капіталу банків України, що свідчить про відновлення довіри до банків з боку споживачів банківських послуг в умовах карантинних обмежень, викликаних Covid-19. За аналізований період зменшується частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, яка у 2020 р. у порівнянні з 2010 р. скоротилася на 12,5 %.

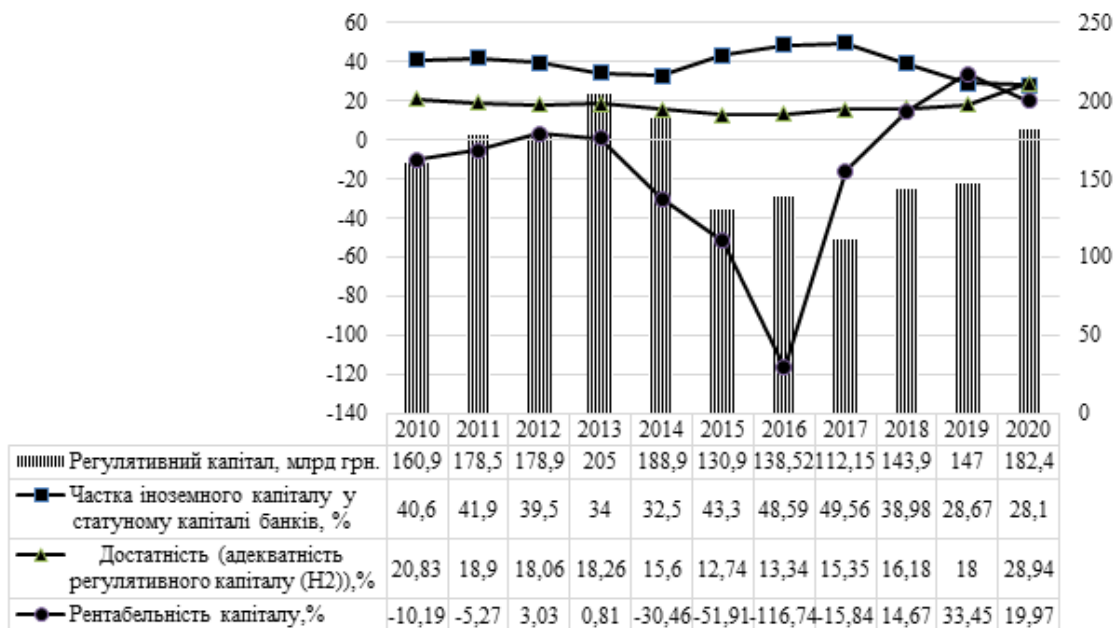

Рис. 1 Динаміка показників, що характеризують достатність капіталу банків України за період з 2010 по 2020 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13]

Також слід звернути увагу на досягнутий банками рівень рентабельності банківського капіталу, який у 2020 р. хоча і знизився у порівнянні з попереднім роком на 13,48 %, але свідчить про спроможність банків направляти частину отриманого прибутку на власну до-капіталізацію. За підсумками 2020 р. виявлено ТОП 10 найбільш прибуткових та збиткових банків України (табл. 2).

Таблиця 2

ТОП 10 найбільш прибуткових та збиткових банків України у 2020 р.

Прибуткові банки		Збиткові банки	
Банки	Прибуток до оподаткування, млн грн	Банки	Збиток до оподаткування, тис грн
ПриватБанк	22847507	Укресімбанк	3173043
Ощадбанк	4798503	Проміінвестбанк	671336
Райфайзен Банк Аваль	4197230	Правекс Банк	147810
ПУМБ	2805482	БТА Банк	81026
ОТП Банк	2147070	Юнекс Банк	28069

Укрсіббанк	1443335	Український банк реконструкції розвитку	14771
Сіті Банк	1319515	Оксі Банк	11786
Crédit Agricole	984115	Банк Траст-Капітал	6204
Альфа-банк	872785	АП Банк	5735
Укргазбанк	864479	Альпарі Банк	5403

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13]

За питомою вагою найбільша частка власного капіталу банків зосереджена у банках з державною формою власності, та яка складає станом на 01.01.2021 р. – 44,94 %, друге місце посідають банки іноземних груп – 36,86 % відповідно (рис. 2).

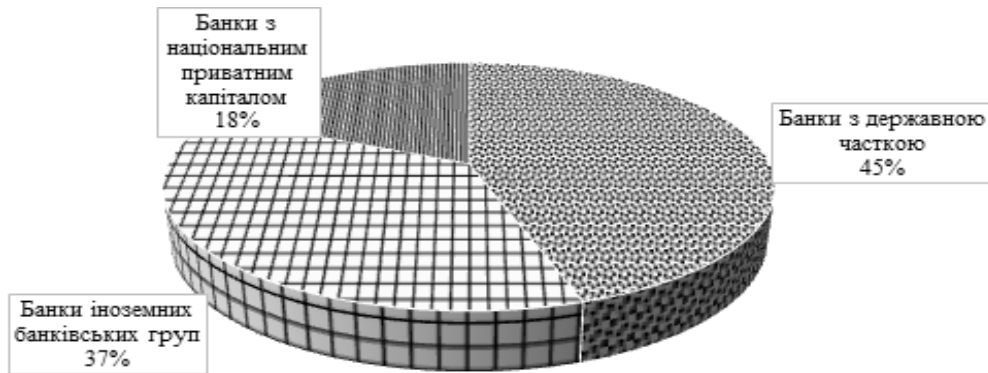

Рис. 2. Питома вага власного капіталу за групами банків станом на 01.01.2021

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13]

Можна відмітити, що банки з державною власністю поступово зміцнюють власні позиції. Даний факт свідчить про трансформацію системно важливих банків у державні та домінування останніх відносно приватних банків.

Достатність капіталу банків залежить від якості їх активів. Банки мають суттєві частки проблемних активів, що потребує системного рішення проблеми їх якості, зокрема це стосується зростаючої частки простроченої заборгованості, що викликає процес збільшення резервів на покриття кредитного ризику (рис. 3).

Кредитна активність банків залишається достатньо низькою, що обумовлено обмеженим колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку та високою вартістю кредитного ресурсу.

Рис. 3. Динаміка наданих кредитів та частки простроченої заборгованості у загальній сумі кредитів за період з 2010 по 2020 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13]

Таким чином, можемо стверджувати, що на сьогодні банківська система не має фундаменту для сталого розвитку, має малу базу заощаджень домогосподарств, кредитування має значну тенденцію до скорочення, джерела нарощування капіталу обмежені.

Висновки. Забезпечення достатнього рівня капіталу банків неможливе тільки за рахунок підвищення пруденційних норм. Сучасні умови розвитку банківського бізнесу вимагають використання ринкових механізмів, які дозволяють власними зусиллями нарощувати капітал банків. Це стимулюватиме банки до проведення зваженої кредитної політики та забезпечення покриття капіталом ризиків, притаманних сегменту незабезпеченого споживчого кредитування. Також це захистить сектор від накопичення системних ризиків, що сприятиме збереженню фінансової стабільності.

Запровадження оцінки достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності сприятиме створенню ефективних процесів планування та управління капіталом, що мають забезпечити достатність капіталу та ліквідність банків на рівні, необхідному для їх стійкості як у звичайних, так і в стресових ситуаціях.

Покриття капіталом операційного та ринкового ризиків вже понад 15 років є усталеною практикою в європейських країнах, а криза, що розгорнулася на тлі пандемії COVID-19, підтвердила необхідність запровадження таких вимог для українських банків. Проте, з огляду на незначний обсяг торгової книги банків, вимоги про покриття капіталом ринкового ризику несуттєво вплинуть на показники достатності капіталу.

Він посилить вже наявні вимоги, стане завершальним етапом формування цілісної системи вимог до достатності капіталу банків та забезпечить її уніфікацію з європейськими підходами. В умовах цифрової трансформації економіки, банкам за доцільне більше уваги приділяти операційному ризику та методичному інструментарію його оцінки. Особливо це стосується системно важливих банків, відносно яких діють посилені вимоги щодо нормативного значення достатності основного капіталу та нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента.

Державна політика в Україні має зосередитись на пріоритетному стимулюванні злиття і поглинання банків, а саме: витіснення з ринку неефективних банків за рахунок злиття і поглинання; забезпечення достатньої кількості позитивних ефектів угод злиття і поглинання на всіх етапах економічного циклу, як на етапах спаду, так і зростання; дотримання послідовної антимонопольної політики при регламентації процесу злиття і поглинання банків; активізація використання при угодах злиття і поглинання спільних підприємств та інших об'єднань банківських груп. Зазначене, і є предметом подальших досліджень із зазначеної проблематики.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Достатність капіталу у забезпеченні стабільного розвитку банків України. Стратегічні пріоритети. 2017. № 2. С. 73-80.
2. Дульська В. І. Власний банківський капітал, його функції та складові. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2016. № 3 (53). Ч. 3. С. 127-130.
3. Момот О.М. До питання науково-видового подання банківського капіталу. Науковий вісник Ужгородського Університету. 2018. Вип. 2 (52). С. 178-185. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2\(52\).178-185](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).178-185).
4. Adler G., Tovar C, Camilo E. Does Central Bank Capital Matter for Monetary Policy? IMF Working Paper. 2012. WP/12/60. 20 p.
5. Demirguc-Kunt A., Detragiache E., O. Merrouche O. Bank Capital: Lessons from the Financial Crisis. IMF Working Paper. 2010. WP/10/286. 35 p.
6. Зверяков М. І., Коваленко В.В. Банківський капітал: вимоги Базеля III. Фінанси України. 2011. № 6. С. 13-23.
7. Kovalenko V., Sheludko S., Radova N., Murshudli F., Gonchar K. International standarts for bank capital regulation. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2021. № 1 (36). С. 35-45.
8. Науменкова С.В., Міщенко В.І., Міщенко С.В. Макроекономічні аспекти оцінювання достатності капіталу банків України. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2017. Вип. 2. С. 4-16.
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України, прийнятий Верховною радою України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>. (Дата звернення 12.03.2021).
10. Governors and Heads of Supervision announce deferral of Basel III implementation to increase operational capacity of banks and supervisors to respond to Covid-19. BCBS Press Release. 2020. March 27. URL: <https://www.bis.org/press/p200327.htm>.
11. Оновлено план упровадження регуляцій для банків у 2021–2024 роках. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-plan-uprovadjennya-regulyatsiy->

dlya-bankiv-u-2021-2024-rokah (Дата звернення 12.03.2021).

12. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: інструкція, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

13. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4> (Дата звернення 15.03.2021).

References

1. Kovalenko, V.V. (2017) Sufficiency of capital in ensuring the stable development of Ukrainian banks, *Stratehichni priorityty*, 2, 73–80 [In Ukrainian].

2. Dulska, V.I. (2016) Own bank capital, its functions and components. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 3 (53), 3, 127-130 [In Ukrainian].

3. Momot, O.M. (2018). On the issue of scientific and specific presentation of bank capital. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Universytetu*, 2 (52), 178-185. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2\(52\).178-185](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).178-185).

4. Adler G., Tovar C & Camilo E. (2012). Does Central Bank Capital Matter for Monetary Policy ? IMF Working Paper, WP/12/60, 20 p.

5. Demirguc-Kunt A., Detragiache E. & Merrouche O. (2010). Bank Capital: Lessons from the Financial Crisis, IMF Working Paper, WP/10/286, 35 p.

6. Zveryakov, M.I. & Kovalenko, V.V. (2011). Bank capital: the requirements of Basel III. *Finansy Ukrayiny*, 6, 3–23 [In Ukrainian].

7. Kovalenko, V., Sheludko, S., Radova, N., Murshudli, F. & Gonchar K. (2021). International standarts for bank capital regulation. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 1 (36), 35-45.

8. Naumenkova, S.V., Mishchenko, V.I. & Mishchenko, S.V. (2017). Macroeconomic aspects of capital adequacy assessment of Ukrainian banks. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky*, 2, 4-16 [In Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2000). On banks and banking activities: Law of Ukraine (Order No. 2121-III, December 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

10. Governors and Heads of Supervision announce deferral of Basel III implementation to increase operational capacity of banks and supervisors to respond to Covid-19 (2020). BCBS Press Release. March 27. Retrieved from <https://www.bis.org/press/p200327.htm>.

11. National Bank of Ukraine (2020). The regulation implementation plan for banks in 2021–2024 has been updated. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-plan-uprovadjennya-regulyatsiy-dlya-bankiv-u-2021-2024-rokah>.

12. National Bank of Ukraine (2001). On the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine (Order No. 368, August 28). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

13. National Bank of Ukraine (2021). Supervisory statistics. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.

УДК 336.7

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-19-23

ЗАСТАВНИЙ ПОРТФЕЛЬ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ

Білоус К.І., аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна
kbilous@kse.org.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2891-3640>

Анотація. У статті сформовано визначення заставного портфеля цінних паперів як об'єкта фінансового управління. Автором було використано методи аналізу та порівняння поглядів різних авторів на визначення заставного портфеля цінних паперів та систематизацію й стандартизацію отриманого практичного досвіду і знань у сфері заставного менеджменту як складової фінансового управління. Також автором виявлено та зафіксовано раніше нерозглянуті аспекти та особливості сутності заставного портфеля. В результаті сформовано визначення заставного портфеля цінних паперів як об'єкта фінансового управління, та запропоновано визначення терміну «заставний портфель цінних паперів», як динамічного портфелю, що є сукупністю прав на цінні папери позичальника, за виключенням переданих цінних паперів у забезпечення іншим контрагентам за процедурою регіпотекації. Також, в результаті дослідження складено основу для подальшого вивчення сфери заставного менеджменту як окремого напрямку фінансового управління. Рекомендовано використання нового визначення як базису для приведення законів та норм України до стандартів Європейського регулювання ринкової інфраструктури (EMIR) та Директиви про ринки фінансових інструментів (MiFID) задля інтеграції України до фінансових ринків Європейського Союзу.

Ключові слова: застава, портфель цінних паперів, заставний портфель цінних паперів, заставний менеджмент, фінансове управління, фінансовий менеджмент, кредит, деривативи.

COLLATERAL SECURITY PORTFOLIO AS AN OBJECT OF FINANCIAL MANAGEMENT

Bilous Kostiantyn, Ph.D. student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: kbilous@kse.org.ua
ORCID ID: 0000-0002-2891-3640

Abstract. The article defines the concept of a collateral portfolio as an object of financial management. The author compares the use of definitions of the collateral portfolio by domestic researchers and analyzes the experience of foreign economics and market practices. In the article, the author identified factors that require their inclusion in the definition of the collateral portfolio in terms of collateral management. The following factors are included: - the collateral is not only a component of the secured loan agreement but also a component of any agreement that requires pledged collateral; - the formation of collateral can be not only a logical consequence of establishing collateral credit relations but reversely can be the first step for their creation; - the collateral portfolio is a set of collaterals of all multi-directional simultaneous agreements with different counterparties and/or tri-parties; - the possibility of rehypothecation of the components of the collateral portfolio, allows using the pledgor's pledged collateral securities for delivering further pledges as collaterals by the secured party to an another secured counterparty; - collateral management is active financial management due to continuous fluctuations of its collateral securities values due to price volatility in the stock markets. As a result, a definition of a collateral portfolio was formed to serve as an object of financial management. Thus, the «collateral portfolio» was proposed to name a dynamic portfolio, which is a set of rights to seize borrower's securities, excluding the delivered pledged securities as collateral to other counterparties by rehypothecation (re-pledging) procedure.

The particular study creates a basis for further investigation in the field of collateral management as a particular sphere of financial management. Finally, it is recommended to use the new definition as a basis to bring the laws and regulations of Ukraine to the standards of The European Market Infrastructure Regulation (EMIR) and The Markets in Financial Instruments Directive (MiFID) for the integration of Ukraine into the financial markets of the European Union.

Keywords: collateral, portfolio of securities, collateral portfolio, collateral management, financial management, credit, derivatives

JEL Classification: G11, G15, G21, G23, G32

Постановка проблеми. В економічній науковій галузі історично сформувалось, що термін «заставний портфель цінних паперів» має пряму конотацію з банківським сектором, що, водночас, невиправдано звужує сферу його практичного та наукового використання. Всупереч поширеній думці, заставний портфель цінних паперів є не лише об'єктом управління у сфері банківської справи, а й центральним об'єктом вивчення заставного менеджменту, як окремої сфери фінансового управління.

Заставний менеджмент, основною функцією якого є відповідальність за зменшення кредитного ризику при забезпечених фінансових операціях, набуває популярність ще з початку 1990-х, а її стандартизація, з оприлюдненням повної документації ISDA, почалася ще у 1994 році. У наші дні управління заставою охоплює багато складних та взаємопов'язаних функцій, включаючи арбітраж застави, транссторонне забезпечення заставою, аутсорсинг застави, операції репо, тристоронню чи багатосторонню заставу, кредитний ризик тощо [1, с. 98].

Через процеси поширення та ускладнення реалізації процесу заставного менеджменту як комплексного економічного, фінансового та юридичного процесу, «заставний портфель цінних паперів» як поняття потребує перегляду об'єкта фінансового управління з виокремленням його особливих властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних авторів тема застави у цінних паперах є доволі популярна, але саме процес управління заставою є маловивченим напрямом фінансового менеджменту. У попередній статті автор розглядає феномен заставного менеджменту як окремого напряму фінансового управління, його історичне формування та регуляцію [1].

Щодо проблематики цієї статті, то термін «заставний портфель цінних паперів» вже розглядали такі вчені як Тищенко А. [2], Радковська Н. та Мальникова Н. [3], Качанова Ю. та Буніч Г. [4], Вейсалова Х. [5], Надеждина Я. [6], Баширова С. та Бабина Н. [7]. Але кожен вітчизняний дослідник розглядав будь-яку заставу виключно з точки зору об'єкту банківської справи та/або кредитування.

Погляд на заставу як на об'єкт фінансового управління є більш поширеним на Заході, де є сформовані розвинуті фінансові ринки. Серед іноземних дослідників найбільш яскраві приклади дослідження та моделювання процесу управління портфелем застави надають канадські дослідники Гарсія та Генсаї [8] та колишній американський інвест-банк'єр, автор книги про заставний менеджмент Майкл Сіммонс [9].

Для написання статті також використовувалися дані офіційного сайту фінансової енциклопедії Investopedia [10] та офіційного сайту Європейського Центрального банку [11].

Видокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Через розрізненість джерел та відсутність опису заставного портфелю цінних паперів в широкому або конкретному для фінансового управління сенсі, його визначення повинно бути розглянуто цілісно, використовуючи досвід зарубіжних країн та ринкових практик.

На основі аналізу з системних позицій різних підходів до використання заставного портфелю цінних паперів у якості інструменту, нове визначення даного поняття сформовано шляхом використання методів узагальнення та порівняння поглядів різних авторів на визначення заставного портфелю цінних паперів. А також через систематизацію й стандартизацію отриманого практичного досвіду й знань у сфері заставного менеджменту як складової фінансового управління.

Метою дослідження є, на основі аналізу та узагальнення наукових підходів до визначення сутності поняття «заставний портфель цінних паперів», запропонувати власне розуміння сутності даного поняття як об'єкта фінансового управління та виокремлення й опис його особливих властивостей, що притаманні заставному портфелю цінних паперів як об'єкту фінансового управління.

Таке визначення сутності заставного портфелю цінних паперів розширює понятійний апарат дослідження, дозволяє продовжити науково-теоретичний опис та вивчення заставного менеджменту як окремого напряму фінансового менеджменту, що формує базис для формування методів управління заставним портфелем цінних паперів.

Практичне застосування дослідження полягає у створенні базису з метою приведення законів та норм України до стандартів Європейського регулювання ринкової інфраструктури (EMIR) та Директиви про ринки фінансових інструментів (MiFID) задля інтеграції України до фінансових ринків Європейського Союзу.

Основний матеріал. Сформовані розвинуті фінансові ринки сприяють знаходженню більш надійного і доступного фінансування. Це обумовлено тим, що якісне функціонування фінансової системи та можливості хеджування забезпечується наявністю та вільним доступом до комплексних фінансових інструментів, таких як деривативи, репо, або забезпечені кредити.

На жаль, з появою нового фінансового інструменту або підходу наукове співтовариство не встигає одразу зафіксувати його суть. Тому, в рамках статті запропоновано уточнене визначення «заставного портфелю цінних паперів», як такого, що є центральним об'єктом сфери заставного (колатерального) менеджменту.

Передусім, потрібно визначити наступні терміни: забезпечений кредит, застава та заставний менеджмент.

Забезпечений кредит — це інструмент фінансування з процесом хеджування, що зменшує дефолтні ризики, забезпечуючи кредитора заставою [10]. Так, якщо боржник не виконує взяті на себе зобов'язання, кредитор має право зберегти цінні папери, надані в якості забез-

печення, для компенсації понесеного фінансового збитку.

Застава — це майно (активи), пропонуване позичальником позикодавцеві, щоб гарантувати погашення боргу [10]. Або за термінологією Європейського центрального банку: «Застава — цінність, яку позикодавець може вилучити у позичальника, якщо він або вона не зможе повернути позику відповідно до узгоджених умов» [11].

Управління заставами (заставний менеджмент, від англ. collateral management) — це функція фінансового менеджменту, відповідальна за зменшення кредитного ризику при забезпечених фінансових операціях [1, с. 98]. До того ж, нею користуються не тільки комерційні й центральні банки, а й страхові компанії, пенсійні фонди та компанії з управління активами, де в якості застави використовуються акції, облігації та інші цінні папери.

Таким чином, сукупне забезпечення кредитів цінними паперами з різними контрагентами та у різних кредитних ролях (кредитор, боржник) формує «заставний портфель цінних паперів» у кожного з контрагентів.

Базуючись на роботі Тищенко А. [2, с. 119] надано п'ять поширених визначень «заставного портфеля» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення «заставного портфеля» в різних джерелах

Визначення	Джерело
Заставний портфель — це сукупність усіх видів застави, що забезпечують виконання зобов'язань за поданими банком кредитах і оформленими договорами застави	Радковська Н., Мельникова Н., 2011 [3]
Під заставним портфелем розуміється сукупність різних видів майна позичальника, прийнятих кредитором в заставу для забезпечення наданих кредитних ресурсів	Качанова Ю., Буніч Г., 2015 [4]
Заставний портфель комерційного банку включає в себе всі види застави, що забезпечують виконання боржником зобов'язань за виданими банком кредитах і оформленими договорами застави	Вейсалова Х., 2017 [5]
Вся сукупність заставних операцій банку становить заставний портфель	Надеждіна Я., 2016 [6]
Заставний портфель являє собою сукупність різних видів майна, прийнятих кредитором в заставу для забезпечення наданих кредитних ресурсів	Баширова С., Бабіна Н., 2012 [7]

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [2-7]

Аналізуючи таблицю 1, дослідники Радковська Н., Мельникова Н., Вейсалова Х. та Надеждіна Я. визначають сутність заставного портфелю виключно з точки зору банківських операцій. З іншого боку, Качанова Ю., Буніч Г., Баширова С. та Бабіна Н. хоч і не звужують термін заставного портфелю до рівня банківської справи, але розглядають його лише як суто пасивну сторону кредиту. На жаль, ці визначення не дають повного розуміння сутності заставного портфелю як центрального об'єкта сфери активного колатерального менеджменту. Зважаючи на це, дефініція заставного портфелю потребує подальшого розкриття його аспектів, які висвітлені у іноземних наукових джерелах.

Наприклад, фінансова енциклопедія Investopedia визначає заставний портфель, як «сукупність прав на майно позичальника, які діють між приватними юридичними особами в рамках договірних відносин» [10], не звужуючи термін лише до банківської термінології або кредиту. Те ж саме визначає Європейський Центральний банк, коли називає такий портфель «сукупністю застав, які забезпечують зобов'язання, де контрагент отримує доступ до фінансових ресурсів у рамках поданого забезпечення, без укладання окремої угоди на кожен грошовий транш» [11]. Іншими словами, визначення Європейського Центрального банку щодо видачі кредиту та отримання забезпечення здійснюється в зворотному порядку, коли розмір кредитного фінансування напряму залежить від переданого заставного портфелю.

З іншого боку, економісти Гарсія А. і Генсало Р. розширюють термін «заставний портфель» як сукупність активів забезпеченого кредитування [8, с. 87]. Кажучи, що заставний портфель — це ті активи, надані боржником кредитору, сукупна вартість яких забезпечує відкриті кредитні позиції.

До того ж, використовуючи практичний досвід автора та прикладні матеріали Майкла Сіммонса [9, с. 4], досліджуване поняття слід переглянути через те, що кредитні відносини можуть мати двосторонню форму, коли кожна зі сторін виступає одночасно і боржником, і позичальником, а заставні цінні папери розміщуються один в одного або через зовнішнє управління заставним портфелем (від англ. *Tri-party* — третя сторона). При цьому кожен контрагент може мати необмежену кількість контрагентів. Так, у кожній із сторін формується власний заставний портфель цінних паперів.

З вище наведеного факту випливає особливість заставного портфелю цінних паперів — можлива регіпотекація його складових (від англ. *rehypothecation*). Регіпотекація — це процес використання кредитором отриманих в заставу активів для подальшої передачі їх в якості застави іншому кредитору. Задля аналогії, ця властивість заставного портфелю схожа з процесом перестраховування у страхових компаній.

Крім того, автор наполягає, що в рамках управління заставним портфелем, як склад, так і його розмір можуть змінюватися під впливом волатильності цін на фондовому ринку згідно правил укладеної двосторонньої угоди (від англ. *collateral legal agreement*), наприклад угодам ISDA, CSA, Regulatory CSA, GMRA тощо, або правил ринку й регуляторів EMIR, MiFID, UMR тощо [1, с. 96].

Таким чином, заставний портфель набуває властивостей динамічного портфеля, що з позиції заставного менеджера (від англ. *collateral manager*), як узагальнює Майкл Сіммонс [9, с. 4], виражається в щоденному коригуванні та балансуванні заставної вартості (початкової та варіаційної маржі) до її відповідної відкритої ринкової позиції у кожного з контрагентів, використовуючи наступні правила:

- частота маржинальних викликів (*Margin call frequency*);
- процент від вартості активу (*Haircut*);
- порогові значення для маржинального виклику (*Threshold*);
- мінімальний розмір для трансферу активів (*Minimum transfer amount*) тощо [9, с. 5].

Ці та інші особливості вимагають певного підходу для коректного вживання терміну «заставний портфель цінних паперів» в рамках заставного менеджменту.

Підсумовуючи вищезазначені властивості, у розрізі фінансового менеджменту та управління заставою, автор пропонує визначати термін «заставний портфель цінних паперів», як динамічний портфель, що є сукупністю прав на цінні папери позичальника, за виключенням переданих цінних паперів у забезпечення іншим контрагентам по регіпотекації.

Висновки. Визначення заставного портфелю слід розглядати не лише як об'єкт банківської справи, бо подібні визначення на дають повного розуміння сутності заставного портфелю як центрального об'єкта заставного менеджменту в напрямі фінансового управління.

Наступні характерні особливості вимагають включення у визначення терміну, задля повного розуміння сутності заставного портфелю у розрізі фінансового менеджменту та управління заставою:

- застава є не лише стороною угоди забезпеченого кредиту, але будь-якої угоди із забезпеченням;
- формування застави може бути не лише як наслідок кредитних відносин, а й як першопричина їх створення;
- заставний менеджмент є напрямом одночасного фінансового управління сукупністю застав різносторонніх угод з різними контрагентами;
- можливість регіпотекації складових заставного портфелю, а саме процес використання кредитором отриманих в заставу активів для подальшої передачі їх в якості застави іншому кредитору;
- динамічність, або активне фінансове управління заставним портфелем через коливання його сукупної вартості через волатильність цін на фондовому ринку.

За результатами дослідження визначена сутність поняття «заставного портфелю цінних паперів», що є центральним об'єктом заставного (колатерального) менеджменту, а саме: заставний портфель цінних паперів — це динамічний портфель, що є сукупністю прав на цінні папери позичальника, за виключенням переданих цінних паперів у забезпечення іншим контрагентам по регіпотекації.

Такий підхід до визначення заставного портфелю цінних паперів дозволяє продовжити науково-теоретичне дослідження заставного менеджменту як окремого напрямку фінансового менеджменту, що формує базис для формування методів управління заставним портфелем цінних паперів. Практичне використання нового визначення, з однієї сторони, розширює, а з іншої, локалізує сферу використання застави як в фінансовій, так і в юридичній площині через приведення законів та норм України до стандартів Європейського регулювання ринкової інфраструктури (EMIR) та Директиви про ринки фінансових інструментів (MiFID) задля інтеграції України до фінансових ринків Європейського Союзу [1].

Список літератури

1. Білоус К.І. Еволюція формування та регуляція заставного менеджменту як окремої сфери фінансового управління. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Серія: Економіка. 2020. Вип. 25. №3(82). С. 96–103.
2. Тищенко А.А. Современный аспект восприятия термина «залоговый портфель». Финансовый журнал. 2019. № 4. С. 116–129.
3. Радковська Н.П., Мельникова Н.А. Формування та управління заставним портфелем комерційного банку. Управління економічними системами. 2011. Т. 36. Вип. 12. 8 с.
4. Качанова Ю.В., Бунич Г.А. Направления повышения эффективности активных операций российских коммерческих банков. Ресурсам области - эффективное использование: сб. материалов межд. науч. конф., г. Королёв, 20 марта 2015 г. Королёв. С. 297–303.
5. Вейсалова Х.Ш. Анализ процесса формирования залогового портфеля коммерческого банка. Молодая наука: сб. материалов межд. науч. конф., г. Уфа, 31 янв. 2017 г. Уфа. С. 6–10.
6. Надеждина Ю.В. Совершенствование определения стоимости залогов в условиях развития системы оценки кредитных рисков российских банков : дис. ... канд. эк. наук: 08.00.10 / Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». Москва, 2016. 193 с.
7. Баширова С.В., Бабіна Н.В. Оптимізація використання залогів при кредитуванні. Питання регіональної економіки. 2012. Т. 3, Вип. 12. С. 16–22.
8. García A., Gençay R. Collateral portfolios and adverse dependence. Financial System Review. 2007. Vol. 07, No. 25. P. 87–90.
9. Simmons M. Collateral management: a guide to mitigating counterparty risk (Wiley Finance) : Wiley, 2019. 752 p.
10. Collateral Definition. Офіційний сайт фінансової енциклопедії Investopedia: URL: <https://www.investopedia.com/terms/c/collateral.asp/> (Дата звернення 20.03.21).
11. Офіційний сайт Європейського Центрального банку (ECB): URL: <https://www.ecb.europa.eu/> (Дата звернення 20.03.21).

References

1. Bilous, K.I. (2020). Formation and Regulation of Collateral Management as a Particular Sphere of Financial Management. *Odessa National University Herald. Economy*, 25(82), 3, 96–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-82-15>
2. Tischenko, A.A. (2019). Perception of the Term “Collateral Portfolio”: Modern Aspect. *Financial Journal*, 4, 116–129. DOI: <https://doi.org/10.31107/2075-1990-2019-4-116-129>
3. Radkovskaya, N.P., & Melnikova, N.A. (2011). Formation and Management of Commercial Bank’s Collateral Portfolio. *Economic Systems Management: Electronic Scientific Journal*, 36(12), 8 [in Russian].
4. Kachanova, Y.V. & Bunich, G.A. (2015). Directions of Increase the Efficiency of Active Operations of Russian Commercial Banks. *Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii [Materials of the International Scientific Conference], Resursam oblasti - jeffektivnoe ispol'zovanie [Resources of the Region-Efficient Use]*. Korolev: Academy of Finance and Technology, 297–303 [in Russian].
5. Veysalova, H.S. (2017). Analysis of the Process of the Collateral Portfolio Formation of a Commercial Bank. *Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii [Materials of the International Scientific Conference]*, Molodaja nauka [Young Science]. Ufa: Infiniti, 6–10 [in Russian].
6. Nadezhdina, Y.V. (2016). Improving the Definition of the Value of Collateral in Terms of Development of System of an Assessment of the Credit Risk of Russian Banks (Ph.D. Thesis). *Finance, money circulation, and credit*. Moscow: Federal State Budgetary Establishment of Education “Financial University under the Government of the Russian Federation” [in Russian].
7. Bashirova, S.V., & Babina, N.V. (2012). Optimization of Use of Pledges When Crediting. *Questions of the Regional Economy*, 3(12), 16–22 [in Russian].
8. García, A. & Gençay, R. (2007). Collateral Portfolios and Adverse Dependence. *Financial System Review*, 07(25), 87–90.
9. Simmons, M. (2019). *Collateral Management: A Guide to Mitigating Counterparty Risk* (Wiley Finance) (1st ed.), Wiley, 752
10. Collateral Definition (2021). The official website of the financial encyclopedia Investopedia. Retrieved from <https://www.investopedia.com/>
11. European Central Bank (2021). The official website of the European Central Bank (ECB). Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/>

УДК 334.732.2

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-24-29

СУЧАСНИЙ СТАН ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Волкова О.Г., Кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Одеський національний економічний університет, Україна

e-mail: oksanaaliansv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9136-7742>

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного стану податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Визначено її проблемні питання та завдання. Показані основні етапи розбудови податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Окреслено інструменти ухилення від сплати податків за зовнішньоекономічними операціями. Вказано на заходи сприяння ефективному справлянню митних платежів. Запропоновано заходи забезпечення повноти використання фіскального потенціалу від оподаткування зовнішньоекономічних операцій.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, оподаткування, зовнішньоекономічна діяльність, оподаткування зовнішньоекономічних операцій.

CURRENT STATE OF TAX POLICY OF UKRAINE IN THE FIELD OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Volkova Oksana, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Odesa National Economics University, Ukraine

e-mail: oksanaaliansv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9136-7742>

Abstract. The article is devoted to the analysis of the current state of tax policy of Ukraine in the field of foreign economic activity. The urgency of the issue of tax policy in the field of foreign economic activity at the present stage of development of the national economy and the action of the Free Trade Area with the European Union is determined. Its problematic issues and tasks in the conditions of intensification of free movement of inventory and capital between the states are clarified. The main stages of development of tax policy of Ukraine in the field of foreign economic activity are shown. The current stage of development of Ukraine's tax policy in the field of foreign economic activity has been identified: from 2016 to the present. The measures of tax policy in the foreign economic sphere at the present stage, aimed at improving the administration of tax benefits in the field of foreign economic operations, improving excise taxation, improving tax control in the field of transfer pricing, implementation of BEPS and others. The tools of tax evasion in foreign economic transactions are outlined. Measures to promote the effective collection of customs payments are outlined. The need to strengthen the stimulating potential of tax policy in the field of foreign economic activity, the implementation of import substitution policy, while stimulating the de-shadowing of export-import commodity transactions, counteracting the erosion of the tax base, improving the mechanisms of tax administration. Measures to ensure the full use of fiscal potential and stimulate the export of products with high added value from taxation of foreign economic transactions are proposed.

Key words: tax policy, tax system, taxation, foreign economic activity, taxation of foreign economic transactions.

JEL Classification: H200; H250; E620

Постановка проблеми в загальному вигляді. За останні п'ять років для національної економіки України істотно змінилися умови здійснення зовнішньоекономічних операцій з огляду на активізацію вільного руху товарно-матеріальних цінностей капіталу та робочої сили між державами, зменшення бар'єрів для міжнародної торгівлі, дією Зони вільної торгівлі, з одного боку та спаду ділової активності та закриття державних кордонів на початку 2020 року внаслідок дії пандемії COVID-19, з іншого боку. За таких умов, питання податкового регулювання зовнішньоекономічних операцій, систематизація досвіду України в цій сфері, є відкритим та зумовило обрану тему цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. У наукових та практичних колах питання податкової політики постійно знаходиться в центрі уваги, починаючи з часів формування фінансової науки - представників школи меркантилістів, фізіократів, класичної школи у період XVI- XVIII ст. Серед сучасних українських вчених, праці яких присвячені обраної проблематики дослідження, варто виділити Пасічного М.Д. [1], Крисоватого А.І. [2], Мельник В.М. [3], Луценко І.С. [4] та ін.

У наукових колах існують різновекторні дослідження податкової політики: починаючи з дослідження теоретичних питань податкової політики [2] до висвітлення проблемних

аспектів оподаткування в умовах глобалізація світогосподарських зв'язків та євроінтеграційних завдань і пріоритетів, необхідність гармонізації оподаткування України з умовами законодавства ЄС [3,5,6].

Мета дослідження. Метою статті є моніторинг сучасного стану податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Основний матеріал. Важливість зовнішньоекономічних операцій для будь-якої економіки світу не викликає сумнівів. В Україні податкові надходження від зовнішньоторговельних операцій лише за 9 місяців 2020 року становили 43,6% податкових доходів та 32,8% загальних доходів Державного бюджету України; 6,3% ВВП країни розподіляється через цю категорію податкових надходжень.

До основних завдань податкової політики в зовнішньоекономічній сфері відносять:

- забезпечення дохідної частини бюджету за рахунок митних платежів від експортно-імпортних операцій;
- стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів, забезпечення конкурентного середовища для залучення інвестицій і стимулювання підприємницької діяльності у зовнішньоекономічній сфері;
- максимального спрощення податкової системи і забезпечення її стабільності;
- скорочення можливостей до тінізації доходів від зовнішньоекономічної діяльності, розмивання податкової бази оподаткування;
- запобігання відпливу капіталу за кордон.

Зазначимо, теза, що в Україні «на податкову політику дедалі більший вплив чинять євроінтеграційні завдання і пріоритети» зберігає свою актуальність і в сьогодні [3, с.9].

Державна політика України в сфері оподаткування зовнішньоекономічних операцій в різні періоди часу поєднувала у собі фіскальний та регулюючий характер впливу на експортно-імпортні операції, зміщувала акценти з стимулювання або стримання експорту або імпорту певних груп товарів.

У сьогоднішній, світовим трендом в податкових реформах країн світу є полегшення податкового адміністрування, а в сфері зовнішньоторговельних операцій - застосування податків на міжнародну торгівлю протекціоністського характеру (захисні, спеціальні, антидемпінгові мита), протидія розмиванню податковою бази та її мінімізації за допомогою офшорних зон та ін.

Фіскальність податкової політики України в зовнішньоекономічній сфері залишається першочерговим завданням, а в умовах розширення державних видатків в період пандемії COVID-19, набуває особливої актуальності. Разом з тим, державний аудит Рахункової палати України ефективності діяльності державних фіскальних органів України свідчить про не забезпечення останніми ефективного податкового адміністрування, що призвело до неонадходжень до Державного бюджету протягом 2019-2020 рр. [7].

Податкова політика, яка є інструментом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, має бути спрямована на створення сприятливих умов розвитку позитивного зовнішньоторговельного балансу, залучення іноземних інвестицій, заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Для України податкову політику в сфері зовнішньоекономічної діяльності поділяють на відповідні етапи, в залежності від завдань, які поставали у ці періоди (рис.1).

З огляду на тематику цього дослідження зупинимося на заходах сучасного етапу розбудови податкової політики в зовнішньоекономічній сфері. Сучасний період розбудови податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності розпочався з 2016 року з реалізації в режимі тимчасового застосування Розділу IV Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, який стосується торгівлі та питань, пов'язаних з торгівлею, зокрема — створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Відбулися зміни у сфері митного регулювання, в т.ч. скасування/поетапне зниження ставок ввізних мит обома сторонами Угоди та адміністрування походження товарів, а також безмитних тарифних квот.

У 2016 році відбулися зміни для експортерів зернових і технічних культур, яким відновлено право на відшкодування ПДВ. До цього часу операції з експорту зернових і технічних культур звільнялися від оподаткування ПДВ, крім експорту цих культур агропромисловими підприємствами.

На виконання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейським Союзом щодо поступового зменшення діючих ставок ввізного мита до 0% на тролейбуси та легкові автомобілі з електродвигуном, наприкінці 2015 року скасовано ввізне мито на транспортні засоби з електричними двигунами.

З 10.11.2016 року з метою забезпечення національної безпеки та стабільності роботи металургійних підприємств встановлені нульові ставки ввізного мита на відходи та брухт чорних металів замість діючих у розмірі 5%.

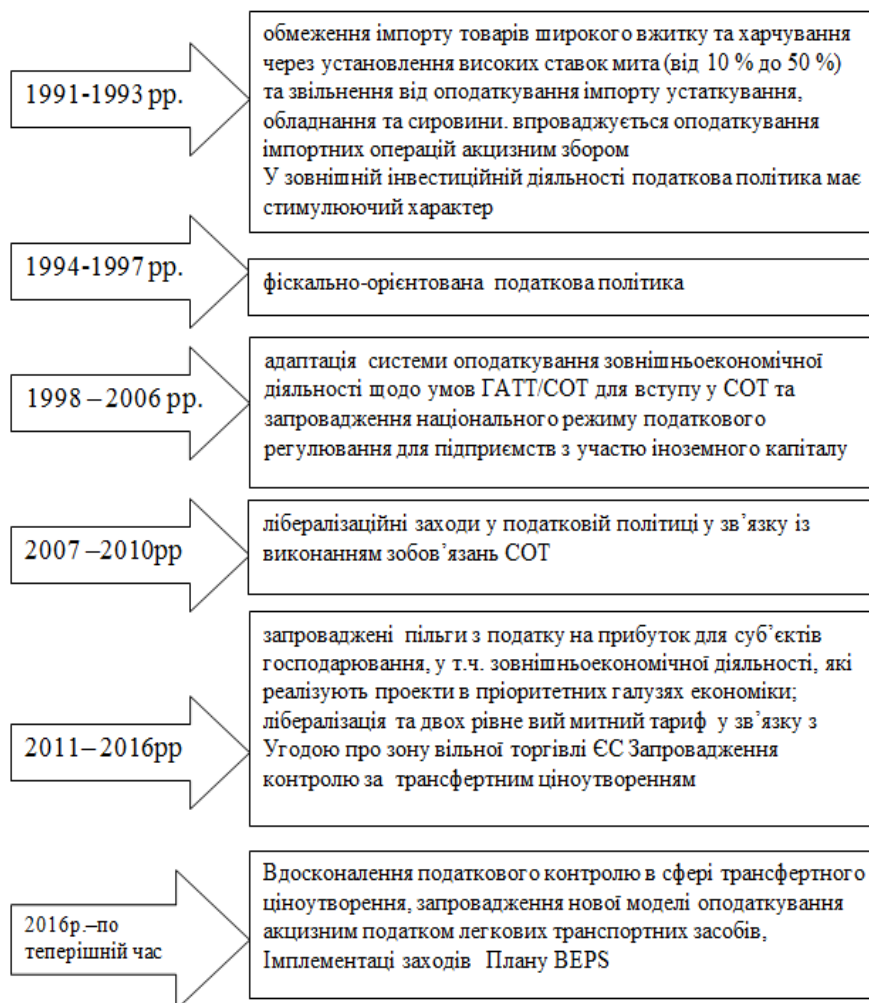

Рис.1. Етапи становлення та розбудови податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Джерело: складено за даними [1-3]

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною з ЄС щодо наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до мінімального рівня, діючого в ЄС з 2016 року по цей час продовжується підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої та тютюнові вироби, що відповідає європейській тенденції посилення фіскальної ролі акцизного оподаткування, але посилює контрабанду зазначених підакцизних товарів. З 01 січня 2025 року мають бути дотримані вимоги Директиви Ради Європейського Союзу № 2011/64/ЄС від 21.06.2011 року про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів щодо частки акцизу у середньозваженій роздрібній ціні продажу сигарет як мінімум 60%.

Крім того, з метою вдосконалення адміністрування податкових пільг в сфері зовнішньоекономічних операцій:

- встановлено нульову ставку акцизного податку на спирт етиловий, який використовується для виробництва харчового оцту, парфумерно-косметичної продукції та продукції технічного призначення;
- для забезпечення контролю за цільовим використанням спирту встановити перелік вимог до підприємств, які отримують спирт за нульовою ставкою акцизного податку, та передбачити, що такі підприємства мають бути обладнані витратомірами отриманого спирту і витратомірами обсягу виробленої продукції, інформація з яких щоденно передається в контролюючі органи;
- визнано податковими агентами операторів поштового зв'язку, експрес-перевізників, які здійснюватимуть нарахування та сплату податкових зобов'язань з податку на додану

вартість до бюджету у разі ввезення на митну територію України товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у несупроводжуваному багажі.

У 2018 році запроваджено нову модель оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів: нарахування акцизного податку легкових транспортних засобів здійснюється за єдиною формулою, яка складається з базової ставки, помноженої на коефіцієнт об'єму двигуна та коефіцієнт транспортного засобу, внаслідок чого, істотно зросла питома вага акцизного податку від транспортних засобів.

Сьогодні продовжується вдосконалення податкового контролю в сфері трансфертного ціноутворення, імплементація заходів Плану BEPS. З цією метою Міністерство фінансів активно запроваджує кращі світові практики боротьби з розмиванням оподаткованої бази й виведенням прибутку з-під оподаткування (BEPS), а також веде постійну роботу щодо вдосконалення умов конвенцій про уникнення подвійного оподаткування.

Аналіз наукової літератури та статистичних даних дозволив систематизувати проблемні питання податкової політики в сфері зовнішньо-економічної діяльності в Україні [1-6]:

- відсутність збалансованості між регулювальною та фіскальною функціями податків;
- недостатню економічну обґрунтованість установлених видів і ставок податків з експортно-імпортних операцій;
- наявність великої кількості податкових пільг, у багатьох випадках економічно не обґрунтованих;
- недосконалість адміністрування акцизного податку з імпортованих товарів.

Потрібно зазначити, що в Україні обсяги мінімізації сплати ПДВ набуло критичних масштабів та відбувається на таких підставах: штучне формування податкового кредиту за допомогою використання фіктивних банкрутів, фальшивих накладних дієвих підприємств і накладних попередніх податкових періодів, здійснення віртуальних фінансово-господарських операцій, реалізація продукції через спрощену систему оподаткування, здійснення операцій фіктивного експорту. На відміну від більшості інших країн (окрім деяких країн СНД), в Україні переважна частина податкових надходжень втрачається через наймасштабніші інструменти ухилення від сплати податків та агресивного податкового планування (рис.2).

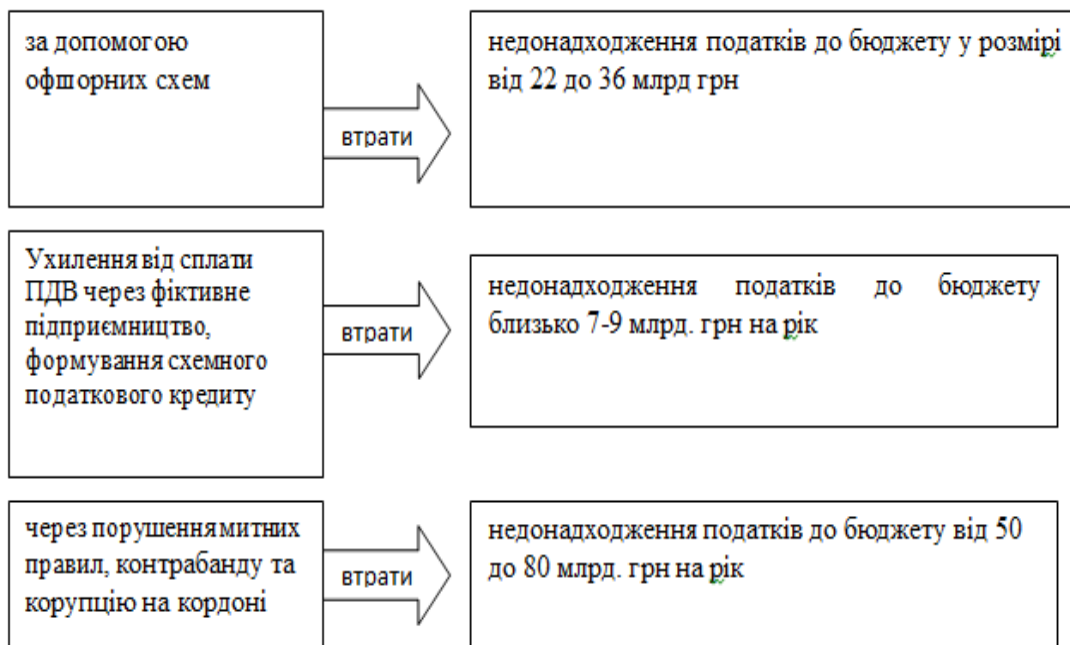

Рис.2 Інструменти ухилення від сплати податків

Джерело: складено за даними [8]

«Формування податкової політики в Україні має передбачати створення умов для зростання ВВП й інших позитивних зрушень у розвитку соціально-економічної системи, забезпечення надійної фінансової бази функціонування держави, внесення змін до Податкового кодексу з метою виконання Угоди про асоціацію, а також поступову імплементацію інших заходів податкової політики ЄС і податкових механізмів його країн-членів із поступом у економічному розвитку й детінізації економіки» [3].

Резервами зростання надходжень митних платежів є підвищення рівня організації митно-

го контролю, розширення податкової бази за рахунок скорочення переліку митно-тарифних пільг та запровадження експортного мита на вивіз сировинної та низькотехнічної продукції.

Сприяння ефективному справлянню митних платежів передбачає:

- розроблення та реалізацію системи моніторингу результативності та ефективності контролю митної вартості, класифікації товарів, визначення країни походження, правомірності використання пільг та преференцій із сплати митних платежів;
- модернізацію системи контролю за визначенням митної вартості та організацію центру цінової інформації з метою створення інтегрованої довідкової цінової бази даних;
- запровадження пост митного контролю та підвищення ефективності здійснення митного аудиту, яке оцінюватиметься на підставі фактично сплачених податків до державного бюджету, результатів розгляду судових справ та їх подальших перспектив.

Висновки. Враховуючи вагомий вплив податкової політики на стан зовнішньоекономічної діяльності, подальші дослідження з обраної проблематики доцільно провадити в напрямі посилення її стимулюючого потенціалу на розширення експортоорієнтованого виробництва, проведення політики імпортозаміщення, одночасно з стимулюванням детінізації експортно-імпортних товарних операцій, протидії розмиванню податкової бази, вдосконалення механізмів податкового адміністрування, в тому числі спрощення податкових процедур для учасників зовнішньоекономічних операцій з дотримання прозорості та публічності при здійсненні податкових перевірок.

З метою повноти використання фіскального потенціалу від оподаткування зовнішньоекономічних операцій, стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю вбачається за доцільним:

- запровадження оподаткування цифрової економіки та введення податку на цифрові послуги: он-лайн діяльність, рекламні послуги, цифрові транзакції;
- встановлення експортних мит на сировину (зернові, метал) з одночасним запровадженням інструментів державної підтримки переробки сировини та виготовлення готової продукції (пільгове кредитування);
- подальше вдосконалення законодавства в сфері трансфертного ціноутворення.

Список літератури

1. Пасічний М. Д. Податкова політика України в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 7(2). С. 123-128
2. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. Економіка України. 2016. № 1. С. 35—51.
3. Мельник В. М., Кошук Т. В. Податкова політика України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Фінанси України. 2016. № 7. С. 7-25
4. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В., Волкова О.Г., Луценко І.С. Фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. Харків: «Діса плюс», 2018. 370 с.
5. Луценко І.С. Основні етапи реалізації податкової політики України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ефективна економіка. 2011. № 1 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=449>.
6. Рижикова Н. І., Бірченко Н. О. Податкова політика України в умовах гармонізації податкового законодавства до вимог європейських стандартів. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2016. Вип. 177. С. 137-146.
7. Звіт про результати аудиту ефективності діяльності Державної фіскальної служби України, Державної податкової служби України та Державної митної служби України. Рахункова палата України. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/34-3_2020/Zvit_34-3_2020.pdf (дата звернення 19.03.2021)
8. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: нові виклики/ Інститут соціально-економічної трансформації Центр соціально-економічних досліджень CASE-Ukraine. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uploads/assets/files/2019/Pdf/Analiz-shem-2019-FINAL.pdf> (дата звернення 19.03.2021)
9. Звіт Рахункової палати України «Про результати аудиту обґрунтованості планування та результативності контролю за повнотою нарахування і своєчасністю надходжень акцизного податку з тютюну та тютюнових виробів до Державного бюджету України. Київ, 2019. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/29-2_2019/zvit_29-2_2019.pdf (дата звернення 19.03.2021)

References

1. Pasichnyj M. D. (2016) Tax policy of Ukraine in modern conditions. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriiia : Ekonomika*, 7 (2), 123-128 [in Ukrainian]
2. Krysovatyj A. I. & Mel'nyk V. M. & Koschuk T. V. (2016) The essence and conceptual bases of tax policy formation in the conditions of European integration processes. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 35—51 [in Ukrainian]
3. Mel'nyk V. M. & Koschuk T. V. (2016) Tax policy of Ukraine in the conditions of implementation of the Association Agreement with the European Union. *Finansy Ukrainy*, 7, 7-25 [in Ukrainian]
4. Khomutenko V.P. & Khomutenko A.V. & Volkova O.H. & Lutsenko I.S. (2018) *Finansova polityka u sferi zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti: navchal'nyj posibnyk*. Kharkiv: «Disa Plus» [in Ukrainian]
5. Lutsenko I.S. (2011) The main stages of implementation of tax policy of Ukraine in the field of foreign economic activity. *Efektivna ekonomika*, 1[in Ukrainian]
6. Ryzhykova N. I. & Birchenko N. O. (2016) Tax policy of Ukraine in the conditions of harmonization of the tax legislation to requirements of the European standards. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, 177, 137-146 [in Ukrainian]
7. Accounting Chamber of Ukraine(2020) Report on the results of the audit of the effectiveness of the State Fiscal Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine Retrieved from https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/34-3_2020/Zvit_34-3_2020.pdf [in Ukrainian]
8. Institute for Socio-Economic Transformation Center for Socio-Economic Research CASE-Ukraine Comparative analysis of the fiscal effect of the use of tax evasion / avoidance instruments in Ukraine: new challenges Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/uploads/assets/files/2019/Pdf/Analiz-shem-2019-FINAL.pdf> [in Ukrainian]
9. Accounting Chamber of Ukraine (2019) About results of audit of validity of planning and efficiency of control over completeness of charge and timeliness of receipts of the excise tax on tobacco and tobacco products to the State budget of Ukraine Retrieved from https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/29-2_2019/zvit_29-2_2019.pdf [in Ukrainian]

УДК 336.225:339.543(477)

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-30-36

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

Дубовик О. Ю., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail oed0305@ukr.net

ORCID 0000-0003-4668-4738

Мартинюк І. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail martinyuk@ukr.net

ORCID 0000-0002-6361-4232

***Анотація.** Стаття присвячена вирішенню проблеми підвищення фіскальної ефективності митних платежів в Україні. Досліджено їх фіскальну значимість і еластичність. Розраховано прогностичні значення надходження митних платежів до бюджету. Визначено податкові втрати бюджету через порушення правил розмитнення товарів. Доведено, що для підвищення рівня надходження митних платежів до бюджету доцільно переглянути чинне податкове законодавство з позиції відміни пільгування експортних операцій; вдосконалити заходи протидії «сірому» імпорту і контрабанді; удосконалити механізм митного контролю з урахуванням зарубіжних практик здійснення митного пост-аудиту; співпрацювати з компетентними органами іноземних держав щодо попередження і виявлення незаконних експортно-імпортних операцій; застосовувати автоматизовану систему управління ризиками.*

***Ключові слова:** фіскальна ефективність, митні платежі, зовнішньоекономічна діяльність, митний контроль, митний пост-аудит, бюджет.*

THE FISCAL EFFICIENCY OF CUSTOMS PAYMENTS IN UKRAINE

Dubovyk, Olga PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail oed0305@ukr.net

ORCID 0000-0003-4668-4738

Martyniuk Iryna, PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail martinyuk@ukr.net

ORCID 0000-0002-6361-4232

***Abstract.** Topicality. Customs payments are the main tools of the customs taxation system. However, along with the growth of foreign economic transactions, the fiscal efficiency of customs payments is declining, which negatively affects the development of the country's economy. Public authorities are tightening tax and customs controls in order to reduce the risk of non-receipt of customs duties in the budget. But this problem remains relevant today and needs further research and solution. Purpose. The purpose of the article is to study the fiscal efficiency of customs payments in Ukraine to determine the directions of its increase. Results. The fiscal significance of customs payments in Ukraine and its elasticity is investigated. It has been established that customs payments significantly affect the redistribution of GDP through the budget of the country. It is proved that along with the growth of foreign economic operations, the fiscal efficiency of customs payments decreases, which negatively affects the development of the economy of the country. The reasons for reducing VAT from imported goods as a basic budgetforming tax on the territory of the country are substantiated. With the help of a trend economy and mathematical model, the forecast values of customs payments to the budget of Ukraine for 2021-2023 are calculated. The ratio of import and export operations in the country is investigated. It has been established that exports are not taxable by major customs payments - VAT and excise tax. The tax losses of the budget due to understatement by business entities and individuals of the customs value of goods, as well as illegal movement of goods, currencies, values and other subjects outside customs control or with concealment (smuggling) are determined. Conclusions. The results of the study led to the conclusion that in order to increase the level of customs payments to the budget, it is expedient to review the current tax legislation on the position of cancellation of export operations; to improve measures to counter the «gray» import and smuggling; to improve the mechanism of customs control taking into account foreign practices of the customs post audit; to cooperate and share information with the competent authorities of foreign states to prevent and identify illegal export-import operations; to apply an automated risk management system.*

***Keywords:** fiscal efficiency, customs payments, foreign economic activity, customs control, customs post-audit, budget.*

JEL Classification: E62; H87

Постановка проблеми. Податки є основою формування доходної частини бюджету України. На сьогодні вони складають 80 % доходів Зведеного бюджету. І важлива роль при цьому відведена митним платежам, які стягуються при переміщенні товарів через митний кордон країни. Митні платежі, до яких належать мито, митні збори, податок на додану

вартість і акцизний податок, є основними інструментами системи митного оподаткування. За допомогою функціонування митного механізму створюються оптимальні умови конкуренції іноземних товарів з вітчизняними, що має значний вплив на розвиток внутрішнього виробництва, стимулює розширення експортних можливостей країни, а, при необхідності, і захищає торговельно-політичні інтереси держави.

Однак, поряд із зростанням обсягів зовнішньоекономічних операцій, фіскальна ефективність митних платежів знижується, що негативно впливає на розвиток економіки країни. На сучасному етапі в Україні зберігається тенденція щодо зростання рівня порушення митних правил та порядку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, рівень тіньової економіки перевищує 30 % від обсягу офіційного ВВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження питань, пов'язаних з митним контролем в контексті підвищення ефективності стягнення митних платежів, зробили такі науковці і фахівці як Л. О. Батанова, І. Г. Бережнюк, О. М. Вакульчик, А. Д. Войцешук, О. М. Десятнюк, І. П. Кекіш, А. І. Крисоватий, П. В. Пашко, А. О. Фальковський та ін. Суб'єкти господарювання, які провадять зовнішньоекономічну діяльність, у деяких випадках прагнуть не сплачувати податки через застосування різних схем, пов'язаних з уникненням або ухиленням від оподаткування. Державні органи зі свого боку посилюють податковий та митний контроль з метою зниження ступеню ризику недонадження митних платежів у бюджет. Але ця проблема і сьогодні залишається актуальною та потребує подальших досліджень і вирішення.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження фіскальної ефективності митних платежів в Україні задля визначення напрямів її підвищення.

Основний матеріал. Досвід розвинених країн свідчить про те, що ефективна система митних платежів є важливим чинником економічного розвитку і необхідною умовою існування сильної і захищеної держави. Митні платежі є засобами тарифного регулювання державної зовнішньоекономічної політики, виступають бар'єром при перетинанні митного кордону товарами або громадянами і залежать від експортно-імпортних операцій країни та її зовнішньо-економічних зв'язків. Поруч з ними існують засоби нетарифного регулювання, які являють собою встановлені державою обмежувально-заборонні заходи, що перешкоджають проникненню імпортних товарів на внутрішній ринок України з метою захисту інтересів вітчизняного виробника та споживача. До них належать кількісні обмеження (квотування, ліцензування) та методи прихованого побічного протекціонізму (технічні бар'єри, внутрішні податки, політика державної закупівлі, вимоги стосовно місцевих компонентів).

Останніми роками митні платежі склали більше третини доходів Державного бюджету України (табл. 1). Питома вага митних платежів у ВВП коливається в межах 9-10 %. Це свідчить про їх суттєвий вплив на перерозподіл ВВП через бюджет країни.

Таблиця 1

Фіскальна значимість митних платежів у 2016-2020 рр.

Показники/роки	2016	2017	2018	2019	2020
Митні платежі – всього, млрд. грн., у т. ч.	236,5	316,4	369,7	373,2	362,1
- ПДВ з ввезених на територію України товарів	181,5	250,5	295,4	289,8	274,1
- акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	35,0	42,0	47,7	53,5	57,8
- ввізне мито	20,0	23,9	26,6	29,9	30,2
Доходи Державного бюджету, млрд. грн.	616,3	793,3	928,1	998,3	1076,0
ВВП, млрд. грн.	2383,2	2982,9	3558,7	3974,6	3977,5
Доля митних платежів у доходах Державного бюджету, %	38,4	39,9	39,8	37,4	33,7
Доля митних платежів у ВВП, %	9,9	10,6	10,4	9,4	9,1

Джерело: складено авторами самостійно на основі даних [1-2]

Однак аналіз фіскальної значимості митних платежів у формуванні доходів бюджету і ВВП в Україні свідчить про її зниження. Якщо у 2017 р. вони склали 39,9 і 10,6 % доходів державного бюджету і ВВП відповідно, то вже за підсумками 2020 р. доля митних платежів у доходах знизилася на 6,2%, а у ВВП – на 1,5 %. Найбільші зміни торкнулися рівня надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів. І це вкрай суттєво, бо ПДВ складає більше 75 % усієї суми митних платежів. За два останні роки спостерігалось його падіння, навіть при тому, що офіційний індекс інфляції в країні був на рівні 5 %.

Скорочення ПДВ із ввезених на територію України товарів у 2019 році пов’язане із звільненням від оподаткування імпорту сонячних батарей та вітряків; зменшенням обсягу імпорту природного газу НАК «Нафтогаз України»; заборонаю та обмеженням урядом Російської Федерації з 1 червня 2019 р. експорту до України російської нафти, нафтопродуктів і вугілля; повільнішими темпами зростання імпорту товарів, ніж враховано в бюджеті; продовженням дії пільги зі сплати ПДВ із ввезених електромобілів.

Причинами падіння ПДВ у 2020 році є негативний ефект від падіння обсягів оподаткованого імпорту, в тому числі внаслідок запровадження основними торговельними партнерами обмежувальних заходів у зв’язку з поширенням на території України пандемії COVID-19 та порушення логістичних ланцюгів у доставці товарів.

Зменшення надходжень митних платежів відбувається випереджаючими за зменшення приросту імпорту темпами, про що свідчить розрахований коефіцієнт еластичності митних платежів (співвідношення приросту обсягу надходжень митних платежів у бюджет до приросту імпорту) (рис. 1). Це може бути зумовлено проведенням неефективної зовнішньоекономічної політики держави взагалі та митної політики зокрема, обранням неефективного інструментарію її реалізації, економічно необґрунтованим наданням пільг тощо.

Враховуючи тенденції надходження митних платежів до державного бюджету України, спрогнозуємо їх рівень на найближчі роки. Для цього побудуємо трендову економіко-математичну модель надходження митних платежів. Трендовий аналіз спрямований на порівняння досліджуваного показника з низкою періодів, що передують, і визначення тренду – основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів окремих факторів.

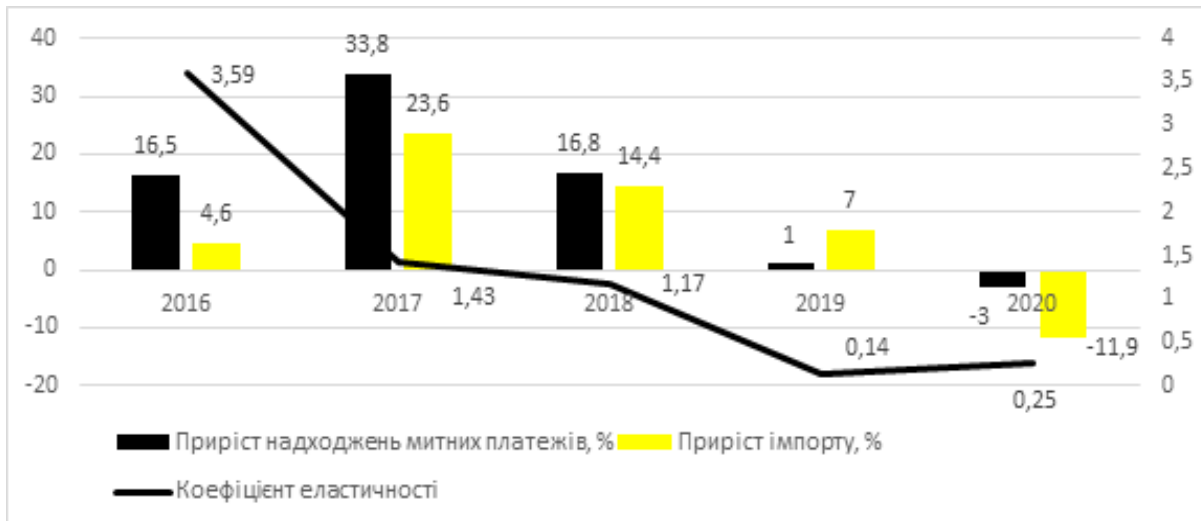

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта еластичності митних платежів в Україні

Джерело: розраховано авторками на основі [3]

На рис. 2 представлено трендове рівняння лінійного виду, яке характеризує динаміку надходжень митних платежів за 2016-2020 рр. та прогноз на 2021-2023 рр. Зазначимо, що вірогідність прогнозу дуже висока і складає майже більше 90 %.

За даними моделі, надходження митних платежів за підсумками 2021 р. мають бути на рівні 423,98 млрд. грн. і в подальшому збільшуватись приблизно на 7 % щорічно. Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» передбачено, що митні податки найдуть до бюджету в сумі 420,5 млрд. грн. [4]. Тобто розрив між державним та нашим прогнозом є незначним – майже 3,5 млрд. грн. або 0,8 % і пояснюється врахуванням інших факторів, які впливають на рівень надходження митних платежів.

Об’єми експортних та імпортних операцій в нашій країні майже співпадають (рис. 3). Основними групами товарів, які імпортуються в Україну, є машини, устаткування та транспорт; продукція хімічної промисловості, каучук; паливно-енергетичні товари. Їх питома вага у загальному обсязі імпорту країни склала у 2020 р. 69,6 % [5].

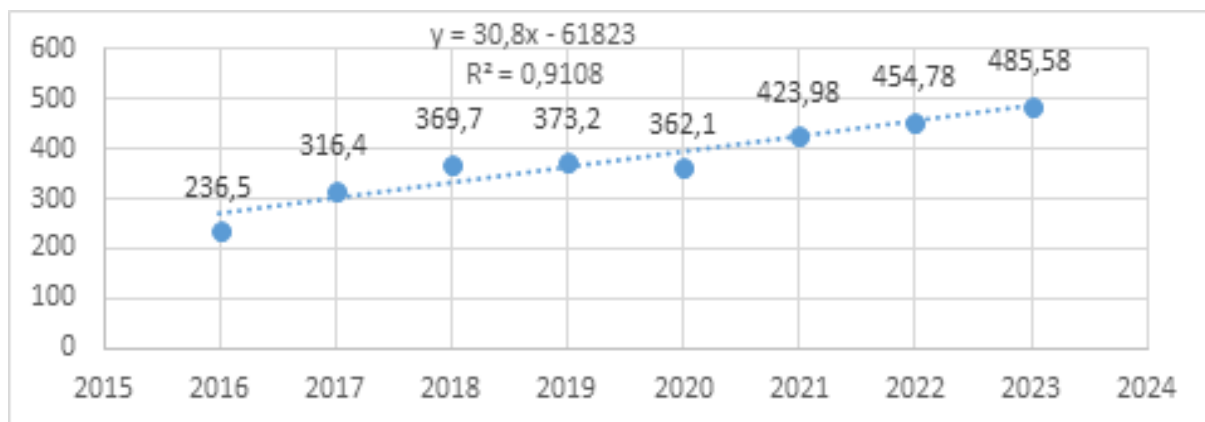

Рис. 2. Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України, млрд. грн.
 Джерело: розраховано авторками на основі [1]

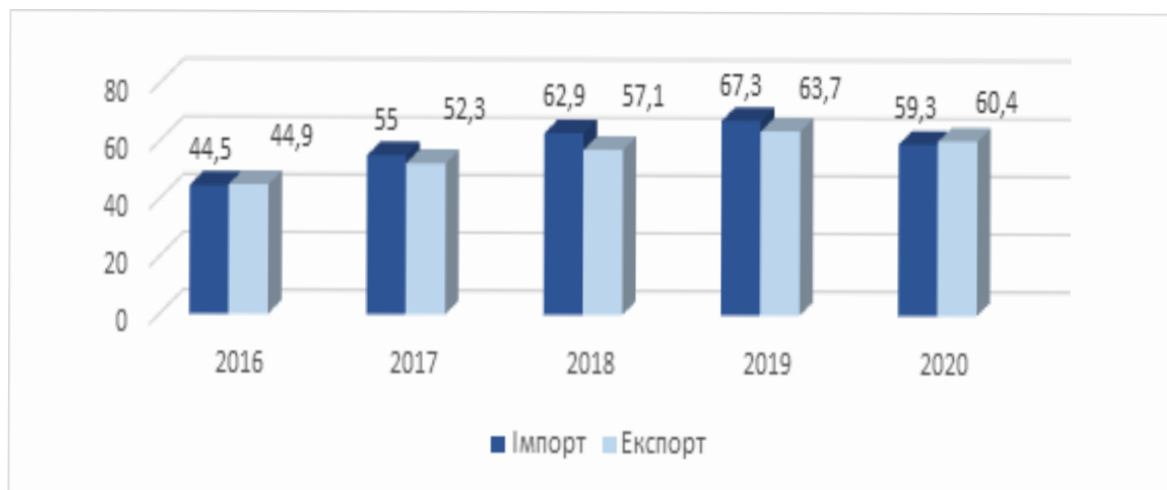

Рис. 3. Динаміка імпорту та експорту товарів і послуг України, млрд. дол. США.

Джерело: побудовано авторками на основі [3]

Однак експорт не оподатковується основними митними платежами – ПДВ і акцизним податком. Це положення встановлено на законодавчому рівні і пояснюється тим, що держава зацікавлена в активізації зовнішньоекономічної діяльності, що сприяє інтенсивному розвитку національної економіки та її інтеграції у світову (і, в частоті, у європейську) спільноту. Крім того, відбувається приплив валюти в країну, поліпшується платіжний баланс держави. Для того, щоб підтримати суб’єктів господарювання, які здійснюють експортні операції, держава впроваджує таку податкову політику, яка робить вигідним заняття експортною діяльністю.

Згідно ст. 195.1 Податкового кодексу України за нульовою ставкою ПДВ оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі експорту, реекспорту, безмитної торгівлі та вільної митної зони. Також статтею 213.2.1. визначено, що не підлягають оподаткуванню акцизним податком операції з підакцизними товарами, які пов’язані з вивезенням (експортом) підакцизних товарів (продукції) платником податку за межі митної території України [6].

Але це явище призводить до значного недонадходження митних платежів у бюджет України. Останні роки особливої гостроти набуває проблема великого обсягу бюджетного відшкодування ПДВ. Переважна частина цієї суми є наслідком оподаткування експорту за нульовою ставкою. Продавець отримує податковий кредит у повному обсязі за ПДВ, сплачений за фактори виробництва. При існуванні значного бюджетного дефіциту повернення суб’єктам господарювання надміру сплаченого ПДВ стає проблематичним.

Вивізне мито складає дуже незначну питому вагу в загальному обсязі мита – менше 1 %. Експортне мито має, перш за все, захисний характер, і встановлюється з метою обмеження експорту природних ресурсів, запаси яких є лімітованими, або ж певних груп товарів, які користуються підвищеним попитом на внутрішньому ринку країни. Так, вивізним митом на сьогодні оподатковується експорт насіння деяких видів олійних культур, жива худоба та шкіряна сировина, відходи та брухт чорних металів тощо.

Ще однією проблемою, пов'язаною з рівнем фіскальної ефективності митних платежів, є дієвість контролю митної вартості під час імпорту товарів. У більшості випадків митна вартість є базою для нарахування податків при ввезенні товарів на митну територію України. Задля підвищення економічної привабливості імпортних операцій, одержання конкурентної переваги за рахунок більш низької ціни товару та додаткового прибутку за рахунок економії на податках суб'єкти підприємницької діяльності та фізичні особи занижують митну вартість. Цей аспект виникає при митному оформленні товарів, тобто при «сірому» імпорті. Але існує і «чорний» імпорт, заснований на контрабанді, коли товари потрапляють на територію України поза митним контролем.

Під контрабандою розуміється незаконне переміщення товарів, валюти, цінностей та інших предметів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Вже понад два останніх десятиріччя контрабандними виявляється значна частина експортно-імпортних товаропотоків в Україні.

Розраховані обсяги контрабандних поставок в Україну в середньому складають \$10,6 млрд. на рік або 8,7 % ВВП. Базуючись на побудованій регресії «обсяги імпорту України – ВВП» та «контрабандні поставки – ВВП», фахівцями київської незалежної групи з макроекономічного аналізу та прогнозу було розраховано прогнозні обсяги контрабандних поставок в Україну у 2021 р. – 17,2 млрд. дол. США. І потенційне фіскальне навантаження на контрабанду складає 30,37 % [7]. Прямі податкові втрати бюджету через існування контрабандних схем наведено на рис. 4.

Рис. 4. Податкові втрати бюджету України через існування контрабандних схем, млрд. дол. США.

Джерело: розраховано авторками на основі [7]

Реальним наслідком нелегального ввезення імпоротної продукції, крім недоотримання значної суми надходження митних платежів до бюджету, є зменшення попиту на українську продукцію, що призводить до ліквідації виробництв, зниження конкурентоспроможності українських підприємств на внутрішньому ринку і подальший відтік робочої сили за кордон.

Задля підвищення ефективності адміністрування контролюючими органами митних платежів впроваджена і використовується на практиці система митного пост-аудиту. Митний пост-аудит – це форма митного контролю, яку здійснюють митні органи для перевірки правильності та достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, через вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом після завершення митного оформлення з метою перевірки діяльності осіб, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності. Його впроваджено в Україні з 2006 року Кіотською конвенцією [8]. Система митного пост-аудиту широко застосовується в таких провідних країнах світу як Франція, Великобританія, Португалія, Туреччина, Німеччина, Болгарія, Австрія, Італія та багатьох інших.

Оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, то наявність ефективної системи митно-

го пост-аудиту є обов'язковою. При цьому особлива увага приділяється правильності визначення митної вартості товарів, класифікації товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), країни походження товарів, обґрунтованості та законності отримання пільг і звільнення від оподаткування. Тобто більш прискіпливо проводиться аудит із питань, порушення яких веде до зниження надходжень митних платежів у бюджету. Ці заходи дозволяють спростити митні формальності при переміщенні товарів через митний кордон, виявити порушення митних правил або контрабанду під час подальшого контролю.

Статистика свідчить, що найбільша питома вага виявлених порушень при проведенні пост-митного аудиту припадає на невірну класифікацію товарів згідно УКТ ЗЕД (66 %), неправомірне використання пільг (13 %), несплату акцизного податку або особливих видів мита (6 %) [9].

Одним з ефективних методів протидії митним правопорушенням, пов'язаним із заниженням або несплатою митних платежів, є співпраця та обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав у рамках взаємної адміністративної допомоги, яка забезпечує попередження і виявлення незаконних експортно-імпорتنих операцій.

Здійснення митного контролю має ґрунтуватися на застосуванні системи управління ризиками, яка націлена на виявлення та оцінку ризиків порушення митного законодавства, зокрема і ризиків, пов'язаних з несплатою митних платежів у бюджет, розроблення та практичну реалізацію заходів, спрямованих на їх мінімізацію. В основі прийнятої в Україні Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року лежить інтеграція використання митних і податкових баз даних, зокрема для автоматизації оцінки ризиків, яка дала змогу підвищити ефективність таргетингу найбільш ризикових зовнішньоекономічних транзакцій під час здійснення митного контролю [10].

Висновки. На основі проведеного аналізу фіскальної ефективності митного оподаткування в Україні та вивчення позитивного зарубіжного досвіду застосування різних форм митного контролю, встановлено, що для підвищення рівня надходження митних платежів до бюджету доцільно переглянути чинне податкове законодавство з позиції відміни пільгування експортних операцій; вдосконалити заходи протидії «сірому» імпорту і контрабанді; удосконалити механізм митного контролю з урахуванням зарубіжних практик здійснення митного пост-аудиту; співпраця та обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав щодо попередження і виявлення незаконних експортно-імпорتنих операцій; застосування автоматизованої системи управління ризиками. Це дозволить у найближчій перспективі зробити митні платежі надійним джерелом наповнення бюджету країни.

Список літератури

1. Звітність. Статистика. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 15.03.2021).
2. Бюджет 2016-2020 рр. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> (дата звернення: 15.03.2021).
3. Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2021).
4. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон від 15.12.2020 № 1082-IX. База даних «Законодавство України». ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#n154> (дата звернення: 17.03.2021).
5. Статистика та реєстри. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення: 18.03.2021).
6. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.03.2021).
7. Кукуруза Г., Ніколаєнко С., Лесик М. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: обсяги, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки. URL: <https://platforma-msb.org/analiz-obsyagiv-kontrabandy-v-ukrayini-masshtaby-pryami-nepryami-vtraty-byudzhetu-ta-ekonomiky/> (дата звернення: 22.03.2021).
8. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото) від 18.05.1973 // База даних ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 22.03.2021).
9. Кодіс Є. Митний аудит. Що? Як? Коли? URL: http://kyiv.sfs.gov.ua/data/material/000/290/376157/Kod_s.pdf (дата звернення: 23.03.2021).
10. Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 978-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2021).

References

1. State Treasury Service of Ukraine (2021) Reporting. Statistics. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> [in Ukrainian].
2. Ministry of Finance of Ukraine (2021). Budget for 2016-2020. Retrieved from <https://www.mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> [in Ukrainian].
3. State Statistics Service of Ukraine (2021). Statistical information. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. State Customs Service of Ukraine (2020) Verkhovna Rada of Ukraine (2020). About the state budget of Ukraine for 2021. (Order No. 1082-IX, December 15). Retrieved from <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [in Ukrainian].
5. State Customs Service of Ukraine (2021). Statistics and registers. Retrieved from <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010) Tax Code of Ukraine (№ 2755-VI, 02 hrudnia) (Order No. 2755-VI, December 02). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
7. Kukuruz, H., Nikolaienko, S., & Lesyk, M. (2019). Analysis of smuggling volumes in Ukraine: volumes, direct/indirect losses of the budget and economy. Retrieved from <https://platforma-msb.org/analiz-obsyagiv-kontrabandy-v-ukrayini-masshtaby-pryami-nepryami-vtraty-byudzhetu-ta-ekonomiky> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1973) International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Kyoto Convention). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text [in Ukrainian].
9. Kodis, Ye. (2019). Retrieved from http://kyiv.sfs.gov.ua/data/material/000/290/376157/Kod_s.pdf [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2017) Strategy for the development of risk management system in the field of customs control for the period up to 2022] (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 978-p, December 27). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 336.1:352

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-37-45

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ШЛЯХ ДО ЗБІЛЬШЕННЯ

Ігнатенко Р. В., аспірантка кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lanavladi6@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8492-2587>

Анотація. Розвиток України на сучасному етапі характеризується акцентом на адміністративну та фінансову децентралізацію, що супроводжується передачею повноважень та ресурсів на місцевий рівень. Метою таких реформ є формування фінансових засад розвитку територіальних громад в Україні на основі ефективного використання їх фінансово-економічного потенціалу. Статтю присвячено дослідженню наукової парадигми фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах фінансової децентралізації. Визначено тлумачення поняття «потенціал», основні ознаки формування фінансового потенціалу. Наведено групування джерел формування фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Проаналізовано основні тенденції розвитку територіальних громад в Україні. За результатами дослідження виявлено проблеми пов'язані із фінансовою децентралізацією та пошуком шляхів збільшення доходів місцевих бюджетів, підвищення автономії органів місцевого самоврядування. Розроблено пропозиції щодо посилення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад, що має на меті сприяння зростанню фінансової стійкості місцевих бюджетів на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: фінансова децентралізація, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, фінансовий потенціал ОТГ.

FINANCIAL POTENTIAL OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES: THE WAY TO INCREASE

Ignatenko Ruslana, PhD student at the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: lanavladi6@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8492-2587>

Abstract. Ukraine's development at the present stage is characterized by an emphasis on administrative and financial decentralization, accompanied by the transfer of powers and resources to the local level. The development of territorial communities in Ukraine takes place in new conditions and is characterized by dynamics. An important factor contributing to qualitative change at the local level is the financial support for the development of territorial communities, which is one of the priority reforms and is sufficient to ensure financial development. The emergence of united territorial communities as a new subject of financial relations in Ukraine, intensifies the following issues: formation of revenues and ensuring the implementation of the powers of local authorities, the financial capacity of territorial communities, that is their financial potential, in order to increase the welfare of the community. The article is devoted to the study of the scientific paradigm of the financial potential of united territorial communities in the conditions of financial decentralization in Ukraine. The interpretation of the concept of «potential», the main features of the formation financial potential of united territorial communities. The grouping of sources of formation of financial resources of the united territorial communities is given. The article analyzes the main trends in the development of territorial communities in Ukraine, the dynamics of local budget revenues, the structure of revenues to the budgets of united territorial communities. The article uses general scientific and applied research methods. According to the results of the research, problematic issues related to financial decentralization and finding ways to increase local budget revenues, increase the autonomy of local governments have been identified. Practical recommendations and proposals have been developed to strengthen the financial potential of the united territorial communities, which aims to promote the growth of financial stability of local budgets at the present stage of development and increase the financial resources of local budgets of Ukraine.

Keywords: financial decentralization, local budgets, local budget revenues, tax revenues, financial potential of united territorial communities.

JEL Classification: H70, H72, R11, R19, R58

Постановка проблеми. Процеси фінансової децентралізації визначають необхідність пошуку джерел формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування. Із появою об'єднаних територіальних громад, як нового суб'єкта фінансових відносин в Україні, досить гостро постає питання про формування доходів та якісне виконання повноважень органами місцевої влади з метою покращення добробуту жителів цих адміністративно-територіальних одиниць. Задля забезпечення збалансування розвитку об'єднаних територіаль-

них громад у процесі реалізації сучасної фінансової політики України актуальними напрямами дослідження є аналіз фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад та виявлення джерел його зміцнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження розвитку територіальних громад як суб'єктів управління соціально-економічним розвитком у своїх наукових роботах досліджували такі вчені, як

Патицька Х. О., Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. Зінчук Т. О., Патинська-Попета М. М., Мунько А. Ю., Опарін В. М., Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р., Борщ Г. А., Вакулєнко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В., Сторонянська І. З. Водночас у переважній більшості наукових праць недостатньо дослідженими є питання щодо формування фінансового потенціалу територіальних громад в умовах фінансової децентралізації з урахуванням завдань реформи місцевого самоврядування.

Метою даної статті є дослідження фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах фінансової децентралізації та розроблення пропозицій подальшого збільшення надходжень до місцевих бюджетів в Україні.

Основний матеріал. Реформа адміністративно-територіального устрою та запровадження в Україні процесу фінансової децентралізації мають на меті фінансову та управлінську автономію територіальних громад від центральних органів влади. Постає потреба у раціональному формуванні та використанні ресурсів, задля забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку територій. Відповідно, здійснення ефективного управління цими ресурсами можливе на основі аналізу фінансового потенціалу, як його основного компоненту.

Ключовим поняттям визначення змісту фінансового потенціалу є «потенціал». Категорія «потенціал» трактується, як певна інтегральна характеристика «сукупності можливостей, властивостей, засобів, способів та резервів розвитку певного об'єкта» [1, с. 25].

Фінансовий потенціал держави – комплекс мобілізованих фінансових ресурсів усіх галузей фінансової системи, що представляють здатність країни та окремих суб'єктів економічної системи до залучення та ефективного їх використання з метою забезпечення соціально-економічного розвитку [2, с. 169].

Для забезпечення сталого розвитку регіонів та адміністративно-територіальних одиниць головну роль відіграє фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад, як фактор фінансової автономії та самодостатності органів місцевого самоврядування.

Фінансовий потенціал об'єднаної територіальної громади (рис. 1) є системним поняттям, що охоплює сукупність наявних ресурсів (фінансові ресурси місцевого самоврядування) і потенційних ресурсів (грошові кошти, що у майбутньому можуть бути акумульовані органами місцевого самоврядування за умови більш ефективної діяльності економічних суб'єктів адміністративно-територіальних одиниць) та «спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади» [3, с. 7]. Отже, високий фінансовий потенціал свідчить про перспективу залучення і використання фінансових ресурсів, а низький фінансовий потенціал вказує на обмежені засоби розвитку громади.

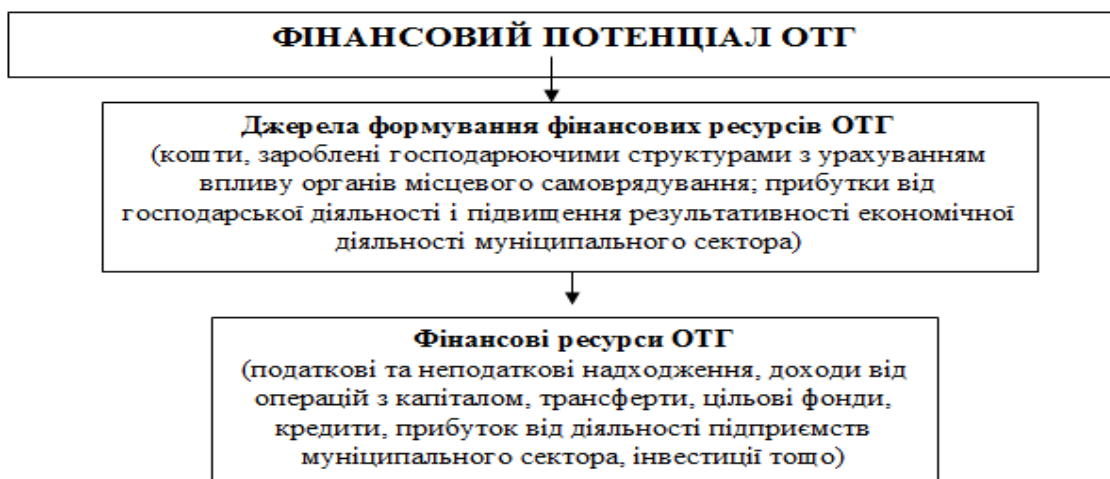

Рис. 1 Формування фінансового потенціалу об'єднаної територіальної громади

Джерело: складено автором на основі [4, с. 89]

Варто зазначити, що отримання своєчасних доходів і забезпечення їхнього раціонального та ефективного використання – це сутність фінансової діяльності всіх рівнів місцевого самоврядування [5, с. 41].

Науковці Ситник Н. С., Стасишин А. В. та Західна О. Р. виділяють основні ознаки формування фінансово-економічного потенціалу об'єднаної територіальної громади, які існують незалежно від рівня використання фінансових ресурсів та їх перерозподілу [6, с. 294]: внутрішня обумовленість; зовнішня залежність; структурованість у відповідності до побудови фінансової системи; вплив взаємодії суб'єктів економічних відносин територіальної громади на показники спроможності; спрямованість на розвиток.

Зважаючи на різний рівень спроможності не тільки регіонів України, а й окремих адміністративно-територіальних утворень, внаслідок галузевої та територіальної диференціації, оцінка та ефективне використання фінансового потенціалу є важливим фактором формування спроможних територіальних громад.

Особливу увагу слід приділити саме нарощуванню резервів фінансового потенціалу ОТГ. Фінансові ресурси слід розглядати як один із надзвичайно важливих видів ресурсного забезпечення громади. Залежно від процедури залучення багато дослідників виокремлюють такі джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку, які відіграють важливу роль у розвитку об'єднаної територіальної громади: бюджетні, інвестиційні, кредитні та грантові ресурси (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги та недоліки джерел формування фінансових ресурсів ОТГ

	Переваги	Недоліки
Бюджетні ресурси	Стрімке залучення коштів в масштабах міста, співробітництво територіальних громад, а також додаткове фінансування у вигляді трансфертів з державного бюджету.	Вичерпність ресурсів, обмежені обсяги фінансування.
Інвестиційні ресурси	Розподіл ризиків, витратів та майбутніх прибутків між суб'єктами інвестування.	Наявність обов'язків перед інвесторами.
Кредитні ресурси	Надають можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси, які можна повертати поступово протягом тривалого часу, прискорюючи цим самим розбудову місцевої інфраструктури тощо.	Збільшення боргового навантаження на місцевий бюджет, ризик неуспішної реалізації проектів або зменшення фінансування поточних витратків.
Грантові ресурси	Надаються на безоплатній та безповоротній основі.	Конкурсна основа та певні складнощі у підготовці документації для отримання допомоги.

Джерело: складено автором на основі [6, с. 130; 7, с. 58; 8]

Аналіз ефективності формування та використання фінансово-економічного потенціалу ОТГ проводиться на основі оцінки бюджетного потенціалу як його основної складової і досліджується на основі аналізу достатності власних фінансових ресурсів місцевих бюджетів та оцінки ефективності їх використання місцевими органами влади для забезпечення соціально-економічного розвитку ОТГ та формування її фінансово-економічного потенціалу у майбутніх періодах [9, с. 211].

Аналіз фінансового потенціалу ОТГ в Україні слід розпочати з дослідження кількості об'єднаних територіальних громад за 2015 – 2020 роки. У 2015 році розпочався процес об'єднання територіальних громад і створення спроможних об'єднаних громад. Так протягом 2016 – 2017 рр. кількість ОТГ зросла на 299, за 2017 – 2018 рр. – на 141, а протягом 2018 – 2019 рр. – на 223. Процес формування ОТГ можна назвати динамічним, адже за

результатами в країні станом на 10 лютого 2021 рік створено 1470 територіальних громад (в т. ч. м. Київ, без урахування тимчасово окупованої території АР Крим): 410 міських, 433 селищних, 627 сільських [10]. Таке явище є позитивним, оскільки тепер місцеві питання вирішує місцева влада щодо ефективного керування фінансовими ресурсами і несе за це відповідальність.

Погоджуємося із думкою професорів Волоховою І. С., Шикіною Н. А. та Волковою О. Г., що власні доходи місцевих бюджетів формуються на основі рішень органу місцевого самоврядування на підпорядкованій йому території та повністю йому належать. Завдяки власним доходам місцеві органи влади реалізують практично всі завдання, які відносяться до сфери їх власної компетенції [2, с. 119].

Завдяки процесу фінансової децентралізації в Україні суттєво зросли власні доходи місцевих бюджетів, про що свідчать такі дані: у 2015 році їх обсяг становив 99,8 млрд. грн., а в 2020 році вони зросли до 290,0 млрд. грн., тобто збільшилися майже втричі, а порівняно з 2019 роком доходи зросли на 15,0 млрд. грн. або на 5,2 % (рис. 2).

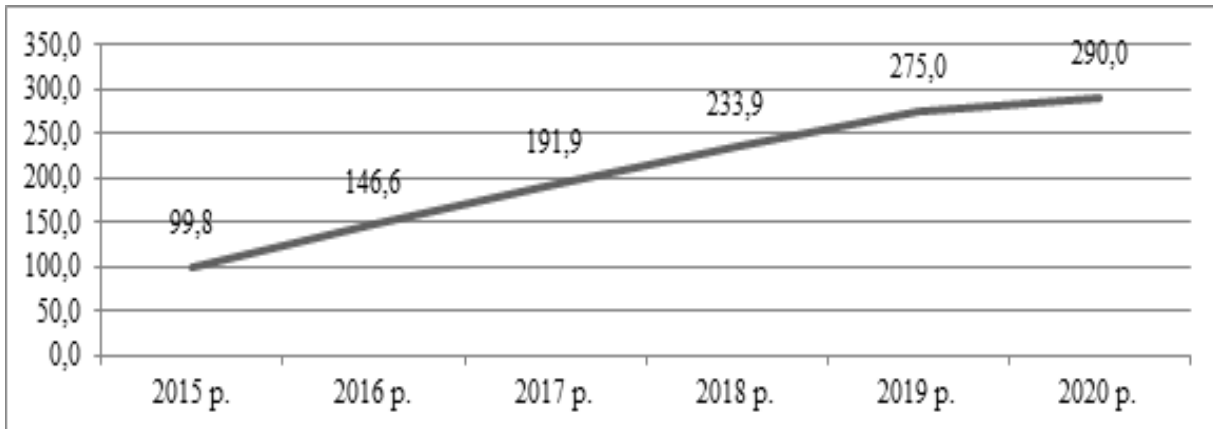

Рис. 2 Динаміка власних доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом 2015 – 2020 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [11]

В цілому по Україні у 2020 році частка надходжень до місцевих бюджетів у загальному обсязі становила 68,1 % (власні надходження до місцевих бюджетів дорівнювали 290 114,8 млн. грн., обсяг трансфертів – 135 838,7 млн. грн.). Найбільша частка надходжень до місцевих бюджетів протягом 2020 року у загальному обсязі доходів відзначалась у м. Київ (88,0 %) і таких областях (Рис. 3): Дніпропетровська (75,5 %), Полтавська (75,0 %), Харківська (73,4 %), Київська (73,3 %), Запорізька (70,7 %), Донецька (70,2 %), Одеська (68,7 %). Отже, прослідковується тенденція до поступової автономії місцевих бюджетів від державного бюджету.

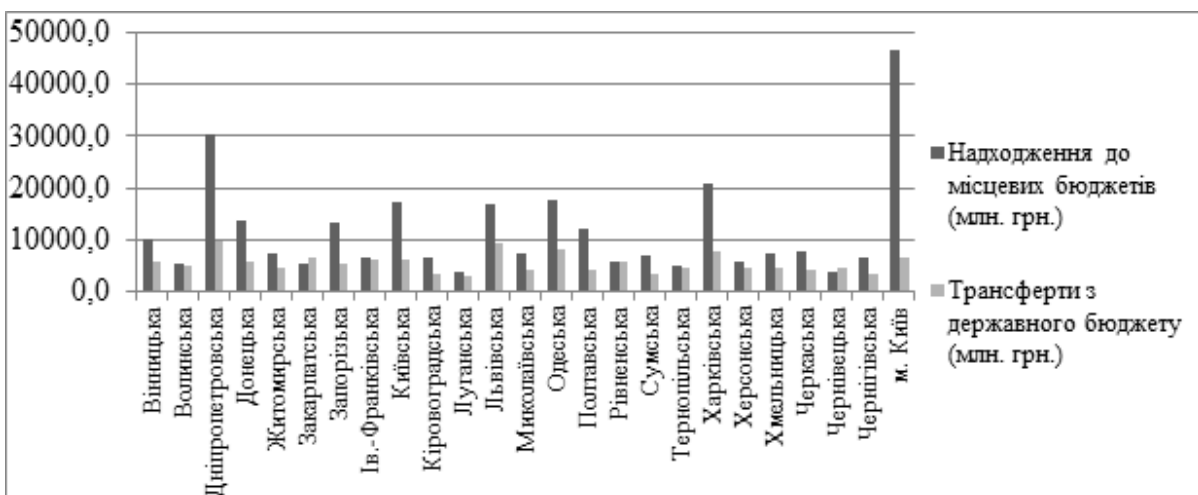

Рис. 3 Надходження до місцевих бюджетів у загальному обсязі за 2020 рік, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [10; 12]

Позитивним моментом є те, що частка власних доходів ОТГ у доходах місцевих бюджетів з кожним роком збільшується (рис. 4). Тобто фінансовий потенціал ОТГ зростає, а отже розширюються можливості та відповідальність місцевої влади щодо втілення проектів, які розвиватимуть регіони.

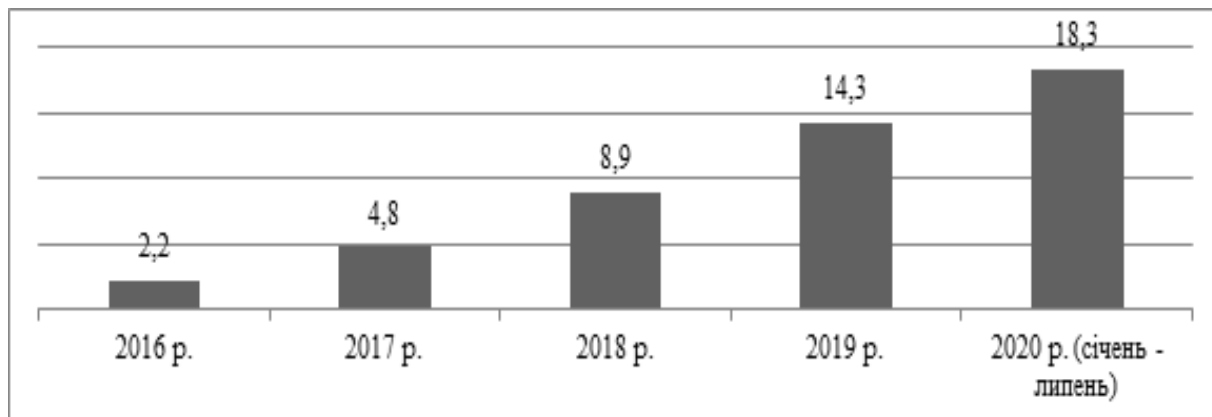

Рис. 4 Частка власних доходів ОТГ у доходах місцевих бюджетів (загальний фонд), %

Джерело: складено автором на основі [13]

У 2020 році прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом мали 872 ОТГ (у т. ч. 41 ОТГ на основі міст обласного значення), що на 66 ОТГ більше показника 2019 року. Якщо надходження доходів загального фонду 806 ОТГ (у т. ч. 24 ОТГ на основі міст обласного значення) протягом 2019 року становили 28,6 % від загальної сукупності надходжень до місцевих бюджетів, то у 2020 році вони зросли і склали 54 % (Рис. 5).

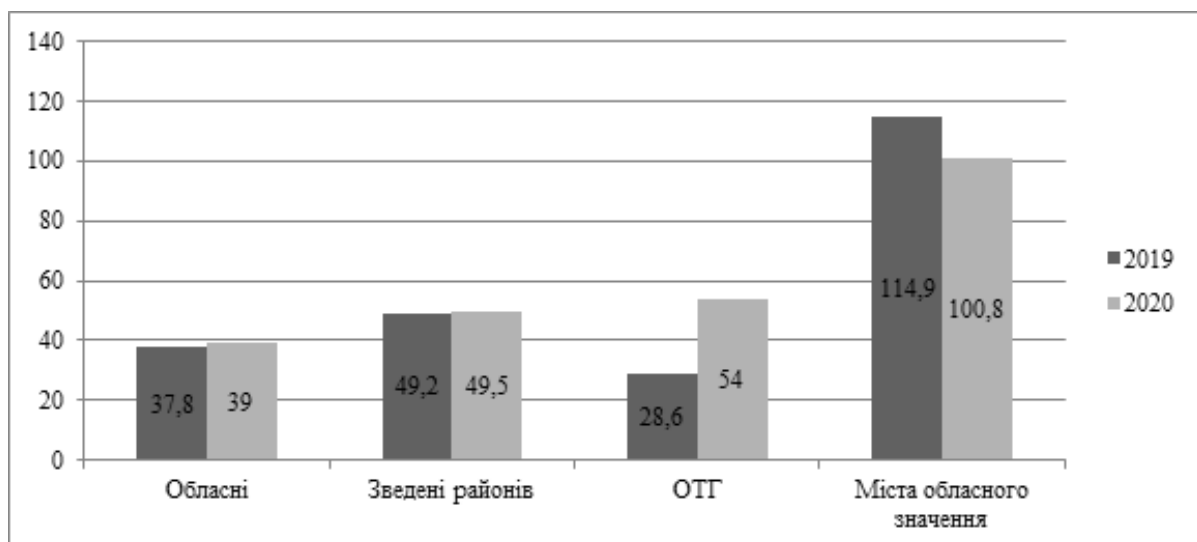

Рис. 5 Надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2019 – 2020 роках, млрд. грн. (%)

Джерело: складено автором на основі [10]

У структурі доходів загального фонду бюджетів ОТГ за підсумками 2020 року найбільшу питому вагу становили надходження ПДФО – 60,5 % (Рис. 6). Надходження від єдиного податку в загальній структурі склали 14,4 %, плата за землю – 12,6 %. Найменшу питому вагу становили надходження від нерухомого майна – 2,1 %.

Варто зазначити, що показники виконання місцевих бюджетів відображають існуючий загальний соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці, її фінансовий потенціал до подальшого розвитку. Наявність достатніх фінансових ресурсів у органів місцевого самоврядування є запорукою того, що останні мають можливість надавати більш якісні та більш різноманітні суспільні блага своїм мешканцям, реалізовувати необхідні соціальні та інфраструктурні проекти, створювати належні умови для розвитку

підприємництва та поліпшення інвестиційного клімату тощо [14, с. 41].

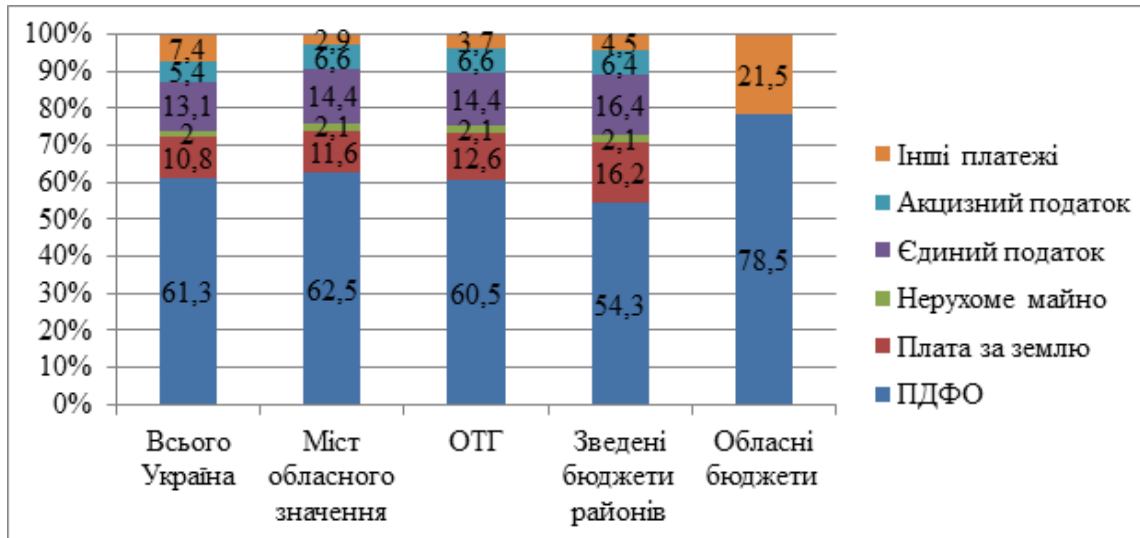

Рис. 6 Структура надходжень загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) за 2020 рік

Джерело: складено автором на основі [12]

Законодавчі та нормативно-правові акти щодо формування ОТГ в Україні не передбачали чітко визначених критеріїв укрупнення територіальних громад в одну адміністративно-територіальну одиницю, що пов'язано з задекларованою добровільністю процесу та потребою врахування територіальних, культурно-традиційних та соціальних аспектів розвитку громад населених пунктів. Лише з метою проведення ефективного моніторингу вже створених ОТГ на центральному рівні було розроблено методичку, яка передбачала порівняння громад за такими показниками: чисельністю населення (не менше 5-7 тис. осіб), питомою вагою базової дотації у місцевому бюджеті (не більше 30 % суми власних доходів), рівня витрат на утримання апарату управління (не більше 20 % ресурсів громади) [15, с. 14].

Критерієм, який дозволяє визначити рівень достатності бюджетного потенціалу ОТГ та показує відповідність тенденцій формування доходів місцевих бюджетів потребі формування фінансово незалежного місцевого самоврядування, є порівняння власних доходів місцевих бюджетів на одну особу з показником видатків на одну особу.

Створена ОТГ має організувати свою діяльність таким чином, щоб максимально ефективно використовувати свій фінансовий потенціал. Існує 4 базові показники, які найкраще характеризують фінансові аспекти діяльності ОТГ: власні доходи на 1 мешканця; видатки на утримання апарату управління в розрахунку на 1 мешканця; рівень дотаційності бюджетів; питома вага капітальних видатків.

Для проведення аналізу у розрізі 872 ОТГ (по тих, що у 2020 році мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом) експертами фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні було проведено оцінювання фінансової спроможності цих громад.

За підсумками дев'яти місяців 2020 року об'єднання громад дало можливість збільшити власні доходи бюджетів ОТГ на 1 жителя відповідної території. За підсумками січня – вересня 2020 року до загального фонду 872 ОТГ (без урахування трансфертів) надійшло 38,1 млрд. грн. (+ 1,0 млрд. грн.). Середній розмір доходів по всіх ОТГ із розрахунку на 1 мешканця громади отримали 3 348,3 грн., що менше від аналогічного періоду 2019 року на 33,1 грн. (табл. 2).

Таким чином, запропоновані показники та наявні дані засвідчують про значну диференціацію у ресурсному забезпеченні громад. ОТГ з більшою чисельністю населення мають більший фінансовий потенціал, ніж ті громади, в яких чисельність є меншою 5 тисяч осіб (не мають достатнього трудового потенціалу для свого розвитку та якісного управління). Однак, є винятки щодо окремих невеликих громад, на території яких розміщені потужні підприємства реального сектору економіки та бюджетоутворюючі підприємства. Одним із оптимальних рішень для громад із низькою фінансовою спроможністю є нарощування свого розвиткового потенціалу, шляхом їх приєднання до інших територіальних громад. Це надасть можливість оптимізувати ефективне управління, покращити інвестиційну привабливість та підвищити рівень капіталовкладень у територію таких громадах.

Таблиця 2

Аналіз результатів діяльності 872 ОТГ за 9 місяців 2020 року

Групи	Власні доходи загального фонду на 1 мешканця	Видатки на утримання апарату управління в розрахунку на 1 мешканця	Рівень дотаційності бюджетів	Питома вага капітальних видатків
Група 1	3 216,9 грн. (max – 18 001,8 грн., min – 824,0 грн.)	634,0 грн. (max – 1 918,9 грн., min – 297,1 грн.)	Max 55,1 %	8,8 % (max – 38,1%, min – 0,6%)
Група 2	3 207,4 грн. (max – 12 254,9 грн., min – 682,0 грн.)	758,7 грн. (max – 1 895,2 грн., min – 295,1 грн.)	По 8 громадах показник перевищує 50 %, найвище значення – 62,9 %	10,2 % (max – 50,7%, min – 0,3%)
Група 3	3 276,7 грн. (max – 23 699,6 грн., min – 599,4 грн.)	858,3 грн. (max – 2 646,4 грн., min – 312,2 грн.)	По 15 громадах показник перевищує 50 %, найвище значення – 65 %	9,7 % (max – 53,6%, у 1 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися)
Група 4	3 404,0 грн. (max – 29 281,0 грн., min – 684,8 грн.)	1148,4 грн. (max – 3 789,0 грн., min – 275,4 грн.)	У 4 громадах показник перевищує 50 %, найвище значення – 63 %	8,2 % (max – 55,7%, у 5 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися)
Група 5	4 185,7 грн. (max – 8 731,6 грн., min – 2 166,9 грн.)	705,1 грн. (max – 1 168,1 грн., min – 400,3 грн.)	Із 43 ОТГ найвищий показник – 22,6 %	12,4 % (max – 28,3%, min – 0,8%).

Джерело: складено автором на основі [16]

Висновки. Сьогодні основний етап реформи адміністративно-територіального устрою та процес добровільного формування об'єднаних територіальних громад в Україні підходить до завершення, оскільки станом на січень 2021 рік створено 1469 ОТГ, вже затверджені 24 перспективні плани областей, які покривають 100 % їх території.

Аналізуючи особливості розвитку громад помітною є значна диференціація рівня їх фінансового потенціалу, що супроводжується ризиком неспроможності громад до забезпечення розвитку території та належного рівня надання послуг (у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, як це передбачено Методикою формування спроможних громад).

Найнижчі показники фінансового потенціалу характерні для невеликих громад, виняток становлять окремі невеликі громади на яких розміщені потужні підприємства. Закономірність між фінансовим потенціалом ОТГ та чисельністю населення громади можна пояснити тим, що у великих громадах більш вигідно розвивати малий та середній бізнес (більш ємний місцевий ринок збуту товарів і послуг, достатній трудовий потенціал, кращі перспективи для сталого розвитку громади). Великі громади мають великий потенціал і більше можливостей для забезпечення належного функціонування закладів та установ комунальної власності, утримання об'єктів інфраструктури.

Для посилення фінансового потенціалу необхідно передусім збільшити дохідну частину бюджету територіальної громади. Це можливе за рахунок збільшення бюджетного потенціалу, оскільки саме податкові надходження складають основну питому вагу всіх надходжень бюджету ОТГ. Перспективним надходженням до бюджетів ОТГ є податки з нерухомості, плата за землю та збір за природні ресурси, адже плата за користування ними покриває витрати за надані місцеві послуги.

Оскільки місцева влада може визначати ставки земельного податку, податку на нерухоме майно, плату за реєстрацію суб'єкта господарчої діяльності, а також має право визначати пільги у сплаті цих податків або повністю звільняти від них, то слід виважено ставитись до

пільг в оподаткуванні. Володіння землею, нерухомістю, транспортними засобами – це ознака рівня доходів, тож необхідно зважувати їхній майновий стан та рівень доходів.

Доцільно зазначити, що надходження від оренди землі або нерухомості, що перебувають у комунальній власності є ефективним джерелом наповнення бюджетів ОТГ. Від оренди комунального майна місцевий бюджет має набагато менші надходження, ніж від його продажу, проте вони мають відновлювальний характер і при цьому не втрачаються права власності на відповідні активи.

До того ж органам місцевої влади заради ефективного планування і виконання дохідної частини бюджетів ОТГ слід співпрацювати з фіскальними органами, з метою запобігання зловживань та для забезпечення повного і вчасного виконання платниками вимог податкового законодавства.

Особливу увагу слід приділити організації пошуку позабюджетних джерел фінансування та налагодження співпраці з міжнародними фондами та грантовими програмами.

Важлива умова функціонування громад – це створення місцевих фінансових органів. Починаючи з 1 січня 2021 року кожна громада повинна мати повноцінний фінансовий орган у статусі юридичної особи, який забезпечить складання прогнозів місцевих бюджетів, складання, виконання місцевих бюджетів, контроль за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету і організації бюджетного процесу. Станом на 18 січня 2021 рік із 1438 місцевих рад фінансові органи функціонують лише у 1348, тобто у 90 громадах фінансові органи відсутні або перебувають у стадії формування і юридичної реєстрації. Відсутність фінансових органів, як юридичних осіб унеможливує виконання місцевих бюджетів, як наслідок, неможливість виплати заробітної плати, здійснення розрахунків за енергоносії та фінансування інших важливих для громади видатків. Таким чином, першочерговим завданням органів місцевого самоврядування є завершення процесу формування фінансових органів.

Наступним етапом слід переглянути повноваження райдержадміністрації та райради, а також переглянути чисельність і відповідно видатки на утримання апарату управління.

Для того, щоб територіальним громадам бути фінансово спроможними, необхідним є створення реальних можливостей для формування своїх власних фінансових ресурсів, активізувати механізми соціально-економічного розвитку та фінансового потенціалу громади, створити сприятливе інвестиційне середовище та формувати проекти із міжнародним співробітництвом. Підвищення фінансового потенціалу дасть можливість громадам стати автономними від центральних органів влади, залучати жителів до прийняття рішень у подальшому розвитку територій, надавати більш якісні послуги своїм громадянам у сфері освіти, медицини, будувати дороги, інфраструктуру та покращити добробут населення в країні.

Список літератури

1. Патицька Х. О. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія. Львів, 2019. 209 с.
2. Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. Фінанси: навч. посіб.: експрес курс. Харків, 2018. 262 с.
3. Зінчук Т. О., Патинська-Попета М. М. Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. Економіка АПК. 2019. № 12 С. 6-15.
4. Мунько А. Ю. Місцеві фінанси: розвиток теоретичних основ. Ефективність державного управління. 2016. № 1/2 (46/47). С. 84-91.
5. Опарін В. М. Фінансова система України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ, 2005. 240 с.
6. Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р. та ін. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навч. посіб. Львів, 2019. 536 с.
7. Ігнатенко Р. В. Джерела формування фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Інноваційне підприємництво, менеджмент, фінанси: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів 23 листопада 2019р.). Ч. 2. Львів: ЛЕФ, 2019. С. 57-59.
8. Борщ Г. А., Вакулєнко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ, 2017. С. 107.
9. Патицька Х. О. Фінансово-економічний потенціал територіальної громади: основні аспекти дослідження. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: зб. наук. статей за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 13-14 квітня 2017 р.). Ч. 1. Дніпро: НМетАУ, 2017. С. 210 - 213.
10. Децентралізація влади: сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 13.02.2021)
11. Міністерство фінансів України. Довідки щодо стану виконання місцевих бюджетів за 2015 – 2020 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення: 15.02.2021)

12. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на лютий 2021 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/690/10.02.2021.pdf> (дата звернення: 27.02.2021)
13. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 вересня 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%BD1%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.09.2020.pdf (дата звернення: 01.03.2021)
14. Волохова І. С. Вектори зростання надходжень до місцевих бюджетів України. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Ч. 1. № 23. С. 39 – 42.
15. Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону: наукова доповідь. За ред. Сторонянська І. З. Львів: ІРД НАНУ, 2020. 63 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/568/4.pdf> (дата звернення: 19.03.2021)
16. Аналіз бюджетів ОТГ рейтинг за 9 місяців 2020 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12952?page=0> (дата звернення: 21.03.2021)

References

1. Patytska, H.O. (2019). Finansovo-ekonomichnyj potentsial terytorial'nykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannia ta aktyvizatsii. L'viv [in Ukrainian].
2. Volokhova, I. S., Shikina, N. A., & Volkova O.G. (2018). Finansy: navchal'nyj posibnyk. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Zinchuk, T. O., & Patinska-Popeta, M. M. (2019). Management of financial potential of united territorial communities. *Ekonomika APK*, 12, 6-15.
4. Munko A. Yu. (2016) Local finance: the development of theoretical foundations. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, 1/2 (46-47), 84-91. [in Ukrainian]
5. Oparin, V.M. (2005). Finansova systema Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
6. Sytnik N. S., Stasyshyn A. V., & Zakhidna (2019). Finansy ob'iednanykh terytorial'nykh hromad: navchal'nyj posibnyk. Lviv: LNU [in Ukrainian].
7. Ignatenko R. V. (2019). Dzherela formuvannia finansovykh resursiv ob'iednanykh terytorial'nykh hromad [Sources of formation of financial resources of the united territorial communities], *Innovatsijne pidpriemnytstvo, menedzhment, finansy: stan, analiz tendentsij ta naukovo-ekonomichnyj rozvytok: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. L'viv 23 lystopada 2019 r.) – Innovative entrepreneurship, management, finance: state, analysis of trends and scientific and economic development: Collection of materials of the International scientific-practical conference (Lviv, November 23, 2019)*, LEF, 57-59 [in Ukrainian]
8. Borsch, G.A., Vakulenko, V.M., Grinchuk, N.M., Dekhtyarenko, Y.F., Ignatenko, O.S., Kuybida, V.S., Tkachuk, A.F., & Yuzefovich, V.V. (2017). Resursne zabezpechennia ob'iednanoi terytorial'noi hromady ta ii marketynh: navchal'nyj posibnyk. Kyiv [in Ukrainian]
9. Patytska, H.O. (2017) Finansovo-ekonomichnyj potentsial terytorial'noi hromady: osnovni aspekty doslidzhennia [Financial and economic potential of the territorial community: the main aspects of the study]. *Aktual'ni problemy sotsial'no-ekonomichnykh system v umovakh transformatsijnoi ekonomiky: zbirnyk naukovykh statej za materialamy III Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii. (Dnipro, 13-14 kvitnia 2017 r.) – Actual problems of socio-economic systems in the conditions of transformational economy: collection of scientific articles on the materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference (Dnipro, April 13-14, 2017)*, NMetAU, 210-213. [in Ukrainian]
10. Decentralization of power: an official website. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Ministry of Finance of Ukraine. Information on the state of execution of local budgets for 2015 – 2020. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetyv> [in Ukrainian].
12. Monitoring of the reform of local self-government and territorial organization of power as of February 2021. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/690/10.02.2021.pdf> [in Ukrainian].
13. Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as of September 10, 2020. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%BD1%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.09.2020.pdf [in Ukrainian].
14. Volokhova, I. S. (2019). Vectors of growth of revenues to local budgets of Ukraine. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 23, 39-42 [in Ukrainian].
15. Storonyanska, I. Z. (2020). Risks of formation and functioning of united territorial communities of the Carpathian region: scientific analyst report. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/568/4.pdf> [in Ukrainian].
16. Analysis of budgets of united territorial communities, rating for 9 month of 2020. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/12952?page=0> [in Ukrainian].

УДК 336.719

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-46-52

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ В БАНКАХ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Гончар К.О., аспірантка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: sivkovak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8350-3134

***Анотація.** Метою статті є аналіз методичного інструментарію оцінювання операційного ризику банку в умовах цифрової економіки. Дослідження проведено з використанням порівняльного аналізу інструментів оцінки операційного ризику, факторного аналізу чинників впливу на капітал для покриття операційного ризику. У статті наведено перелік основних цифрових технологій, що впливають на економіку та банківську діяльність, і, відповідно, є причинами виникнення операційного ризику. Надано перелік обов'язкових та додаткових інструментів оцінки операційного ризику. Проведено факторний аналіз, за яким визначено вплив чинників на капітал для покриття операційного ризику. Проаналізовано банки України щодо повноти їх політики з управління операційним ризиком та визначено особливості застосування банками інструментарію оцінки операційного ризику. Практична значимість даної роботи полягає у встановленому взаємозв'язку між розвитком цифрових технологій та збільшенням фактів реалізації операційного ризику. Також банкам рекомендовано вести власну базу даних подій операційного ризику і створити спеціальний структурний підрозділ з управління операційним ризиком.*

***Ключові слова:** цифрова економіка, цифрові технології, банк, операційний ризик, інструменти оцінки операційного ризику.*

METHODOLOGICAL TOOLS FOR OPERATIONAL RISK ASSESSMENT IN BANKS IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Gonchar Kateryna, Postgraduate Student, Postgraduate student of The Department of Banking, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: sivkovak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8350-3134

***Abstract.** The purpose of this article is the analyze of the methodological tools for assessing the operational risk of the bank in a digital economy. The methods used to conduct the research are a comparative analysis of operational risk assessment tools, factor analysis of factors that affect the capital to cover operational risk. Results of the article. The article lists the main digital technologies that affect the economy and banking, and, accordingly, are the causes of operational risk. The connection between the growing necessity for the use of digital technologies and the increase in the number of facts of occurrence of operational risk is established. The need for operational risk assessment and management has been proven. A list of required and additional operational risk assessment tools is provided. A factor analysis was performed, according to which the influence of factors on capital to cover operational risk was determined on the example of one bank. Banks of Ukraine are analyzed for the completeness of their operational risk management policy and the features of banks' using of operational risk assessment tools are identified. Systemically important banks have been identified in which there is no specially authorized unit for operational risk management and which do not accumulate information on operational risk events. The scientific novelty of the article is to prove the relationship between the widespread of digital technologies in the banking sector and the increase in the implementation of operational risk. We also propose to use factor analysis as a tool for assessing operational risk, as well as to create databases in which to record cases of operational risk. The practical importance of this work lies in the established relationship between the development of digital technologies and increasing the facts of operational risk. Banks are also recommended to maintain their own database of operational risk events and to create a special structural unit for operational risk management.*

***Keywords:** digital economy, digital technologies, bank, operational risk, tools for operational risk assessment.*

JEL Classification: C1; G21; O3.

Постановка задачі. За останні десятиліття активного поширення та впровадження в банківську діяльність набули цифрові технології, які використовуються для трансформації банківських бізнес-процесів, для покращення взаємовідносин банку з клієнтами та для надання банком більш конкурентоспроможних продуктів та послуг. Такі зміни викликають ймовірність реалізації операційного ризику, що може стати причиною погіршення фінансового стану банку. Тому виникає потреба в пошуку ефективних інструментів оцінки та управління операційним ризиком, які б були актуальними в умовах цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу впливу цифровізації на економіку України присвятили свої публікації І.Б. Шевчук, Б.Я. Депутат [1]; О. Пищуліною [2] описано тренди, ризики та соціальні детермінанти цифрової економіки; у працях Р. Гімблет (R. Gimblett) [3] досліджено особливості управління операційним ризиком в епоху цифрових технологій; А.В. Олійником [4] описані обов'язкові та додаткові інструменти управління операційним ризиком.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує питання пошуку ефективних інструментів оцінки та управління операційним ризиком в умовах цифрової економіки з метою надання рекомендацій ризик-менеджменту банків щодо стратегії управління операційним ризиком та недопущення збитків внаслідок його реалізації.

Мета дослідження полягає в аналізі методичного інструментарію оцінювання операційного ризику в банках в умовах цифрової економіки.

Основний матеріал. Цифрова трансформація економіки – невід’ємна складова переходу економіки на більш ефективний та конкурентоспроможний етап розвитку бізнесу з новими можливостями для реалізації інтелектуального потенціалу суспільства. До ключових трансформаційних технологій сучасної цифрової економіки належать: штучний інтелект, 3D-друк, блокчейн, використання робототехніки, BankID, біометричні та квантові технології, цифрові системи та додатки забезпечення надання освітніх, медичних транспортних послуг, Digital Twin (поєднання віртуального та фізичного для моделювання поведінки об’єктів). Як зазначають Шевчук І.Б. та Депутат Б.Я. [1], перехід від звичайної ринкової економіки до цифрової можливий тільки завдяки використанню цифрових даних як ресурсу для реального, невиробничого, фінансового, приватного і державного, видобувного і обробного секторів економіки. Активне застосування цифрових технологій та інновацій в економіці дає змогу підвищити ефективність діяльності суб’єктів господарювання, залучити іноземні інвестиції, підвищити конкурентоздатність вітчизняних товарів і послуг на міжнародному ринку, зменшити бюрократичний апарат. Наразі в Україні спостерігається поступове зростання витрат на виконання наукових досліджень і розробок, що свідчить про позитивні трансформаційні зміни в технологічному та інноваційному середовищі (рис.1).

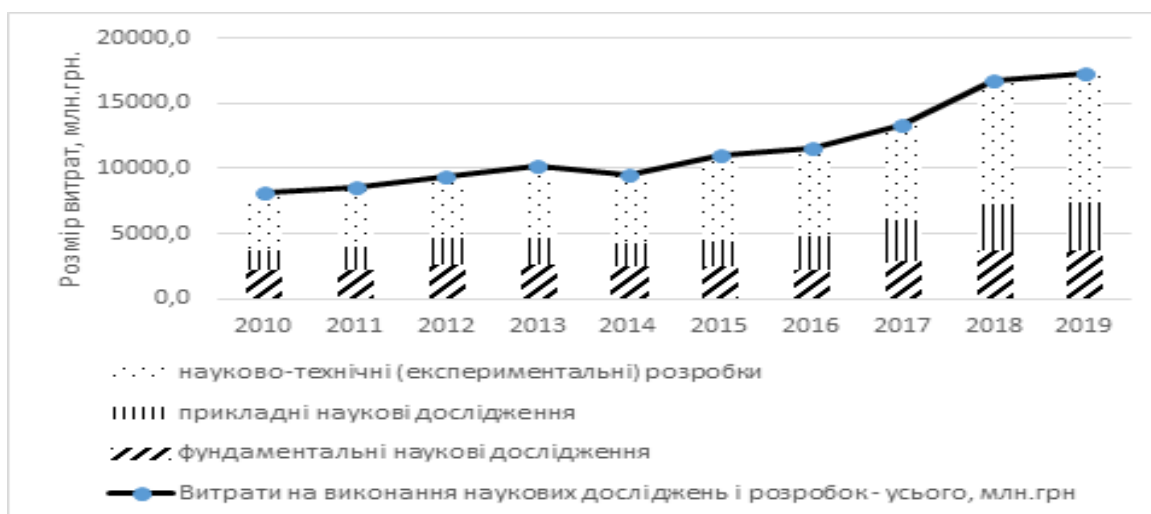

Рис. 1 Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт за 2010-2019 роки

Джерело: розраховано автором на основі [5]

З рисунку 1 бачимо, що найбільшу питому вагу у витратах на наукові дослідження та розробки займають науково-технічні (експериментальні) розробки, результатом яких, відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об’єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги [6]. Саме науково-техніч-

ні розробки є джерелом цифрових технологій, які можуть впливати на економіку країни як позитивно, так і завдавати значної шкоди.

Цифровізація економіки, особливо не надто готової до швидких змін, може мати і деструктивний характер [7]. Факторами, що можуть завдати потенційних збитків для усіх суб'єктів економічної діяльності, є кібератаки, так звані «цифрові розриви» (нерівномірний доступ до цифрових технологій серед різних верств населення, а, отже, нерівний доступ до освітніх, медичних, соціальних та економічних послуг), проблема нестачі кваліфікованої робочої сили для роботи з цифровими технологіями, «цифрова диктатура» (контроль за суспільством за допомогою цифрових технологій), «цифровий аутизм» (втрата соціальних навичок через постійне знаходження у цифровому середовищі) [2].

Наразі дослідники виділяють три групи операційного ризику, які із-за впливу цифровізації з кожним роком набувають все більшого розповсюдження та призводять до збитків у банках, до таких груп належать кіберризик, ризик моделей та ризик «зараження» [3].

Кіберризик пов'язаний з фінансовими або репутаційними втратами внаслідок порушення безперервності роботи банківських систем та з неможливістю надавати послуги в повному обсязі через атаки на інформаційно-технологічне середовище банку та витоком конфіденційної інформації.

Ризик моделей виникає в тому випадку, коли банківська установа використовує некоректні моделі або неправильно трактує отримані внаслідок моделювання результати та застосовує їх для прийняття управлінських рішень. Так як щороку зростає питома вага цифрових технологій в банківській діяльності, то моделі, які розробляються та впроваджуються менеджментом банків, стають більш складними, що підвищує ймовірність реалізації операційного ризику.

Ризик «зараження» є особливо актуальним в економіці, що активно застосовує цифрові технології. Даний ризик настає під час поширення операційного ризику з одного суб'єкту господарської діяльності на інший або навіть на всю фінансово-економічну систему. Неконтрольовані цифрові системи будуть лише сприяти у швидшому розповсюдженні ризику.

Таким чином виникає очевидна необхідність в пошуку ефективних інструментів для оцінки та управління операційним ризиком в банках. Національним банком України виділено дві категорії інструментів для оцінки та управління операційним ризиком:

1. **Обов'язкові інструменти:** аналіз результатів проведених внутрішніх і зовнішніх аудиторських перевірок; створення і ведення баз даних фактів реалізації операційного ризику, а також аналіз накопиченої в них інформації; розробка ключових показників ризику, присвоєння їм нормативного значення та аналіз причин відхилення значень даних показників від норми; самооцінка операційного ризику; сценарний аналіз.

2. **Додаткові інструменти:** ведення і аналіз бази зовнішніх подій операційного ризику; вимірювання операційного ризику; аналіз карт процесів; порівняльний аналіз. [8]

Олійник А.В. до переліку інструментів з оцінки та управління операційним ризиком також додає *Top-down models* (низхідні моделі, які оцінюють операційний ризик за наслідками, до яких він призводить), *Bottom-up models* (висхідні моделі – орієнтуються на з'ясування причин виникнення операційного ризику) [4].

На практиці вітчизняні та іноземні банки також застосовують наступні інструменти оцінки та управління операційним ризиком:

- розробка карт операційного ризику - даний інструмент використовує АКБ «Індустріал-банк», АТ «А – Банк», АТ «АП Банк», АТ «Дойче Банк ДБУ», АТ «Креді Агріколь Банк»;

- страхування від операційного ризику - практикують АТ «Банк Кредит Дніпро», АТ «Перший Інвестиційний Банк», АТ «Правекс Банк»;

- система внутрішнього контролю за операційним ризиком - даний інструмент застосовують АТ «Український банк реконструкції та розвитку», АКБ «Індустріалбанк», АТ «Укрсиббанк», АТ «Альфа-Банк», АТ «КБ «Глобус»;

- факторний аналіз - АТ «КБ «Земельний Капітал» для оцінки операційного ризику використовує в тому числі логістичну багатофакторну модель.

Наприклад, більш детально розглянемо факторний аналіз операційного ризику, який як інструмент оцінки та управління операційним ризиком може застосовуватися ризик-менеджментом банку для виявлення чинників, які найбільшою мірою впливають на розмір капіталу для покриття операційного ризику. На основі стандартизованого підходу до оцінки капіталу під операційний ризик, передбаченого Базелем III [9], застосуємо факторний аналіз для визначення ступеня впливу кожного з компонентів бізнес-індикатора (BI) на сам BI, а, отже, і на розмір капіталу для покриття операційного ризику. Для розрахунків візьмемо за спостережний банк АТ «А – Банк» [10].

В даному випадку маємо адитивну факторну модель (формула 1), адже результативний показник (BI) представляє собою алгебраїчну суму факторних показників (складова процентних доходів (ILDC), складова послуг (SC) та фінансова складова (FC)):

$$BI = ILDC + SC + FC \quad (1)$$

Для визначення ступеня впливу кожного з факторів на бізнес-індикатор застосуємо такий метод факторного аналізу як елімінування, який базується на визначенні впливу конкретного фактору на результативний показник за допомогою виключення впливу інших факторів. Використаємо підвид елімінування – метод ланцюгових підстановок. Візьмемо за базове значення бізнес-індикатора та його компонент за 2015 рік, а за фактичне значення – за 2019 рік (табл.1).

Таблиця 1

Визначення впливу компонент бізнес-індикатора методом ланцюгових підстановок (АТ «А – Банк»)

Номер підстановки	Фактори, у тис. грн.		
	Складова процентних доходів (ILDC)	Складова послуг (SC)	Фінансова складова (FC)
0 - всі фактори на базовому рівні	29435,65	134868,33	17654,00
1 - ILDC на фактичному рівні, SC і FC - на базовому рівні	96676,67	134868,33	17654,00
2 - ILDC та SC на фактичному рівні, FC - на базовому рівні	96676,67	559700,00	17654,00
3 - всі фактори на фактичному рівні	96676,67	559700,00	38356,00
Зміна BI внаслідок зміни фактору	67241,03	424831,67	20702,00
Перевірка	BI фактичний мінус BI базисний	Сума впливу факторів ILDC, SC, FC	
	512774,69	512774,69	

Джерело: розраховано автором на основі [10]

З таблиці 1 бачимо, що в АТ «А – Банк» зміна значення бізнес-індикатора, а, отже і розміру капіталу під операційний ризик, найбільшою мірою залежить від зміни компоненти Складова послуг (SC), тому підрозділу з управління операційним ризиком потрібно більш ретельно досліджувати зміну складової послуг та аргументувати виправданість такого впливу одного фактору.

У процесі дослідження політики банків щодо управління операційним ризиком в умовах цифрової економіки, з'ясовано, що станом на 01.01.2021 р. лише близько 23% банків, що працюють на українському ринку банківських послуг, у відкритих інформаційних джерелах вказують на наявність в них створеного та діючого спеціально уповноваженого органу з управління операційним ризиком, а також про накопичення інформації про факти реалізації ОР. Активи даної категорії банків складають 69,1% від активів усієї банківської системи України (БСУ) (рис. 2).

Рисунок 2 свідчить про те, що про наявність тільки спеціально уповноваженого органу з управління ОР (без наявності бази даних про факти реалізації ОР) у відкритих джерелах відмітили 18 % банків (16,6% від активів БСУ). А про створення та ведення баз даних про події ОР (без окремого органу з управління ОР) у відкритих джерелах існує інформація стосовно 25% банків (5% від активів БСУ). Однак найбільшу питому вагу (34%, що становить 9,3% від активів БСУ) займають банки, які або не вважають управління операційним ризиком одним з пріоритетних напрямків у своєму ризик-менеджменті, або взагалі у відкритих джерелах не висвітлюють інформацію про процес управління операційним ризиком.

Рис. 2 Аналіз банків України щодо повноти їх політики з управління операційним ризиком

Джерело: розраховано авторами на основі [11]

Проаналізувавши банківські установи, сформуємо фокус-групу з системно важливих банків, до яких з боку Національного банку України діють посилені вимоги щодо нормативного значення достатності основного капіталу та нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Серед системно важливих банків АТ «Універсал Банк» та АТ «Укрсиббанк» у відкритих джерелах не повідомили про наявність окремого уповноваженого органу з управління ОР та ведення бази даних подій ОР (табл. 2). В АТ «Універсал Банк» ризик-менеджмент дотримується політики запобігання реалізації операційного ризику або максимально можливого зниження загрози потенційних збитків від його реалізації. Вважаємо, що банку задля уникнення фінансових втрат необхідно створити спеціально уповноважений підрозділ з управління операційним ризиком, здійснювати збір та аналіз даних щодо фактів реалізації операційного ризику. У публічній інформації щодо АТ «Укрсиббанк» зазначено, що контроль ОР є одним з ключових завдань групи BNP Paribas та АТ «Укрсиббанк» зокрема; цей контроль відбувається за участю всіх співробітників, а також інтегрований у різноманітні процеси для прийняття рішень у банку.

Таблиця 2

Аналіз системно важливих банків України щодо повноти їх політики управління операційним ризиком

№	Банк	Наявність спеціально уповноваженого органу з управління ОР	Ведеться накопичення інформації про події ОР
1	АТ КБ «ПриватБанк»	+	+
2	АТ «Ощадбанк»	+	+
3	АТ «Укресімбанк»	+	-
4	АБ «Укргазбанк»	+	+
5	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	+	+
6	АТ «Альфа-Банк»	+	+
7	АТ «ПУМБ»	+	+
8	АТ «Укрсиббанк»	-	-
9	АТ «ОТП Банк»	+	+
10	Акціонерний банк «Південний»	+	+
11	АТ «Універсал Банк»	-	-
12	АТ «Кредобанк»	+	-
13	АТ «Таскомбанк»	+	-
14	АТ «А – Банк»	+	+

Джерело: складено авторами на основі [11]

З таблиці 2 бачимо, що про наявність в АТ «Укресімбанк» бази даних подій операційного ризику у відкритих джерелах не вказано. АТ «Укресімбанк» в своїй політиці щодо управління операційним ризиком дотримується моделі «трьох ліній захисту». АТ «Кредобанк» та АТ «Таскомбанк» також, відповідно до публічної інформації, не ведуть власні бази даних подій ОР, проте в АТ «Кредобанк» питаннями управління ОР займається Комітет з питань операційного ризику та інформаційної безпеки, а в АТ «Таскомбанк» - постійно діючий колегальний орган – Комісія з управління операційними ризиками.

В решті системно важливих банків, як бачимо з таблиці 2, діє окремий уповноважений орган з управління ОР та ведеться накопичення інформації про події ОР, що є ефективними інструментами з оцінки та управління операційного ризику.

Висновки. Таким чином, банкам і умовах цифрової трансформації економіки потрібно більше уваги приділяти операційному ризику та методичному інструментарію його оцінки. Особливо це стосується системно важливих банків, відносно яких діють посилені вимоги щодо нормативного значення достатності основного капіталу та нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента.

Проаналізовано вітчизняні банки щодо використання ними різного інструментарію з оцінки і управління операційним ризиком. Також за допомогою факторного аналізу на прикладі АТ «А – Банк», встановлено вплив компонент бізнес-індикатора на розмір капіталу для покриття операційного ризику. Для вітчизняних банків у подальшому в межах цієї проблематики рекомендовано проводити реорганізацію структурних компонент щодо оцінки та управління операційним ризиком, а також накопичувати інформацію про факти реалізації даного ризику. Усе вище зазначене, є підставою для подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Шевчук, І.Б., Депутат, Б.Я., Тарасенко, О.Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 47 (2). С.173-177.
2. Пищуліна, О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf. (Дата звернення 12.02.2021).
3. Gimblett, R. Operational risk management in the digital era in the Swiss banking industry. Mémoire de bachelor: Haute école de gestion de Genève, 2018. 84 p.
4. Олійник, А. В. Інструменти управління операційним ризиком банку. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 2020. С. 39-50.
5. Державна служба статистики. Економічна статистика. Наука, технології та інновації. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Дата звернення 12.02.2021).
6. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України, прийнятий Верховною радою України від 26.11. 2015 р. № 848-VIII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>. (Дата звернення 14.02.2021).
7. Key Issues for Digital Transformation in the G20. Report Prepared for a Joint G20 German Presidency. URL: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>. (Дата звернення 14.02.2021).
8. Управління операційним ризиком. Впровадження вимог Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Upravlinnya_operac_rizikom_2018-09-18_19_pr.pdf?v=4. (Дата звернення 14.02.2021).
9. Basel III: international regulatory framework for banks. URL: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>. (Дата звернення 15.02.2021).
10. Офіційний сайт АТ «А – Банк». URL: <https://a-bank.com.ua/>. (Дата звернення 15.02.2021).
11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>. (Дата звернення 15.02.2021).

References

1. Shevchuk, I.B., Deputat, B.Ya. & Tarasenko, O.Ye. (2019) Digitalization and its impact on the economy of Ukraine: advantages, challenges, threats and risks. Prychornomors'ki ekonomichni studiyi, 47 (2), 173-177 [In Ukrainian].
2. Pyshchulina, O. (2020). Digital economy: trends, risks and social determinants. Retried from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf [In Ukrainian].
3. Gimblett, R. (2018) Operational risk management in the digital era in the Swiss banking industry. Mémoire de bachelor: Haute école de gestion de Genève.

4. Olijnyk, A. V. (2020) Instrumenty upravlinnia operatsijnym ryzykom banku. Suchasni vyklyky i aktual'ni problemy nauky, osvity ta vyrobnytstva: mizhhaluzevi dysputy: materialy VIII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 39-50 [In Ukrainian].
5. State Statistics Service. (2020) Economic statistics. Science, technology and innovation. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). About scientific and scientific and technical activity, the law of Ukraine (Order No. 848-VIII, November 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [In Ukrainian].
7. Key Issues for Digital Transformation in the G20. (2017) Report Prepared for a Joint G20 German Presidency. Retrieved from <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf>.
8. National Bank of Ukraine (2018). Operational risk management. Implementation of the requirements of the Regulation on the organization of the risk management system in banks of Ukraine and banking groups. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Upravlinnya_operac_rizikom_2018-09-18_19_pr.pdf?v=4 [In Ukrainian].
9. Basel Committee on Banking Supervision (2020). Basel III: international regulatory framework for banks. Retrieved from <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>.
10. AT «A – Bank» (2021). Official web-site. Retrieved from <https://a-bank.com.ua/> [In Ukrainian].
11. National Bank of Ukraine (2020). Official web-site. Retrieved from <https://bank.gov.ua/> [In Ukrainian].

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 351.82.332

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-53-58

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ

Білоус С. П., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

e-mail Lyampochka@vu.cdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-0303-7453

Биковець Н. І., студентка кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

e-mail bykovets.nadiia417@vu.cdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5880-6045

***Анотація.** В роботі визначено зміст поняття «державна кадрова політика» та окреслено основні напрями реалізації ефективної державної кадрової політики. Для досягнення поставленої мети використано методи збору і узагальнення інформації. У процесі дослідження застосовано логічний метод, що дало змогу проаналізувати наукові праці у галузі державної кадрової політики. Основою дослідження є статті вітчизняних вчених, результати соціологічних досліджень, які проводились в Україні різними інституціями; довідкова література тощо. В роботі досліджено основні напрями механізму реалізації ефективної державної кадрової політики на основі думки багатьох вчених та практиків. Сформульовано поняття про кадрову політику та напрями її реалізації. Визначено завдання кадрового забезпечення. Окреслено принципи відбору змісту підвищення кваліфікації керівних кадрів, фактори формування кадрової політики. Визначено, що реалізація державної кадрової політики має три рівні. На основі аналізу здійснення кадрової політики в галузі публічного управління виділено недоліки і проблеми кадрової політики у сфері публічної служби.*

Ключові слова: кадрова політика; державний службовець; кадрове забезпечення; керівні кадри, кадровий менеджмент.

DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF THE STATE PERSONNEL POLICY

Biloys Svitlana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management and Economic Security, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

e-mail Lyampochka@vu.cdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-0303-7453

Bykovets Nadia, student of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy, Ukraine

e-mail bykovets.nadiia417@vu.cdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5880-6045

***Abstract.** Purpose. Define the meaning of the concept of «state personnel policy» and outline the main directions of implementation of effective state personnel policy. Method. To achieve this goal, methods of collecting and summarizing information were used. In the course of the research a logical method was used, which made it possible to analyze scientific works in the field of state personnel policy. Comparative, graphical methods are also used. The research is based on articles by domestic scientists, the results of sociological research conducted in Ukraine by various institutions; reference literature, etc. Results. The conclusion about the main directions of the mechanism of realization of effective state personnel policy on the basis of opinion of many scientists and practitioners is made. The concept of personnel policy and directions of its implementation is formulated. The task of staffing is defined. The principles of selection of the content of advanced training of managerial personnel, factors of formation of personnel policy are outlined. It is determined that the implementation of the state personnel policy has three levels. Based on the analysis of the implementation of personnel policy in the field of public administration, the shortcomings and problems of personnel policy in the field of public service are named. Scientific novelty. Modernized approaches to the implementation of state personnel policy are identified. Practical importance. Is to use the developed methods of developing effective personnel policy in practice. In work on the developed task, essence, principles of personnel policy how to help to reveal shortcomings at the analysis of the state personnel policy. Clear recommendations of personnel policy are developed. The main qualities of specialists in admission to public service are determined.*

Keywords: personnel policy; civil servant; staffing tasks; principles of selection of managerial staff; factors of personnel policy formation; shortcomings and problems of personnel policy.

JEL Classification: M12, L19.

Постановка проблеми. Потреба у новій та якісній кадровій політиці у сфері державно-го управління зумовлена багатьма радикальними перетвореннями, які почалися в контексті адміністративної реформи, та зростанням потреби побудови та формування нового громадянського суспільства. Для нашої держави створення сучасної кадрової політики на даний час є актуальним, складним та принциповим питанням. У пріоритеті має бути, вирішення складних політичних і соціально-економічних проблем, а для цього вкрай необхідна увага до роботи з кадрами органів виконавчої влади.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. В сучасних умовах господарювання реалізація державної кадрової політики є важливим та актуальним питанням. Серед провідних економістів, які займалися вивченням питань державної кадрової політики можна виділити праці Л. Драча, І. Лучикова, В. Гупки, Г. Капіноса, І. Костюка, Л. Стадченка, В. Олуйка, С. Гончара, Т. Витка, Я. Жовнірчика, І. Застрожнікова, Л. Безугла та інших. Проте деякі питання формування та реалізації державної кадрової політики потребують додаткового вивчення то розгляду.

Мета дослідження. Метою роботи є дослідження ефективних напрямів реалізації державної кадрової політики.

Основний матеріал. Людина, яка хоче бути державним службовцем, повинна розуміти, яка відповідальність очікує на неї. Державна служба – це складна, цілісна система, яка має свій зміст і структуру, полягає в управлінні та здійсненні державної діяльності. Її ефективна діяльність є показником соціально-політичної стабільності. Той, хто хоче працювати з людьми, мусить постійно тренувати свою волю, інтелект, бути доблесним, благородним. Дуже важливим є, окрім навчання, ще і виховання, оскільки багато залежить, від того, в якій сім'ї виховувався майбутній керівник. Справжніми управлінцями є не ті, хто тільки носить ознаки влади, а ті хто хоче і вміє управляти відповідно до загальноприйнятих норм і принципів.

Вибір кандидатів на заміщення посади державного службовця повинен відбуватися на основі: по-перше, проведення конкурсу в два етапи – письмовий та усний – це дозволить виявити якими саме здібностями володіють майбутні державні службовці. По-друге, на вищу посаду мають бути призначені ті працівники, які своєю наполегливою працею довели, свою професійну компетентність та заслужили цю посаду шляхом поступового просування по кар'єрі. Адже, не можливо одразу після отримання вищої освіти зайняти посаду керівника.

Особи, які займають керівні посади і у їх підпорядкуванні знаходиться персонал, повинні розуміти, що мир і спокій в організації є необхідною умовою її ефективного функціонування. Людські ресурси є найвищою цінністю. Діяльність управлінця повинна бути спрямована на забезпечення потреб працівників організації. Навіть добре навчений управлінець втратить свій авторитет, якщо сфера його особистих інтересів буде віддалена від загальних інтересів персоналу підприємства.

Реалізація державної кадрової політики має три рівні (рис. 1):

Рис. 1. Рівні механізму реалізації кадрової політики

Джерело: побудовано автором [1, с. 40].

- перший (вищий) рівень – соціально-політичний – вибудовує механізм реалізації державної кадрової політики як систему кадрової діяльності, яка налаштована на кадрове забезпечення сучасного розвитку держави і суспільства;
- другий рівень – структурно-організаційний – забезпечує механізм втілення державної

кадрової політики як систему закладів, організацій і заходів, що дають хід усій кадровій політиці;

- третій рівень – технологічний – сукупність принципів, форм і методів впливу та технологій, що застосовуються з метою вирішення конкретних кадрових завдань [1, с. 40].

На думку багатьох вчених та практиків основними напрямками механізму реалізації ефективної державної кадрової політики мають бути:

- забезпечення професійного навчання з державного управління, укомплектування органів державної влади висококваліфікованими фахівцями відповідно до сучасних вимог, зокрема щодо надання якісних управлінських послуг;

- формування управлінської ланки за професійно ціннісними ознаками;

- здійснення системної роботи з молодими фахівцями;

- розвиток законодавчої бази, яка чітко визначає основні засади практичної роботи в галузі кадрового забезпечення державного управління, більш чітко регламентування змісту державного управління як виду професійної діяльності, видів державної служби;

- прогнозування і планування потреби в кадрах на різних управлінських рівнях, розроблення підходів і методик аналізу кадрових потреб з урахуванням професійно кадрової структури державного управління, кон'юнктури ринку праці та освітніх послуг;

- створення ефективного кадрового резерву з метою оновлення персоналу й дотримання принципу наступності в усіх ланках державного управління [2, с. 150].

- нормативно-правове, інституційне, організаційне, методичне забезпечення роботи з резервом кадрів;

- запровадження творчого та інноваційного компонентів у роботі з кадрами;

- впровадження ефективної системи мотивації праці державних службовців, їх оцінювання, просування й переміщення по службі, співпраці досвідчених і молодих перспективних працівників;

- розроблення критеріїв та інноваційних технологій і методик моніторингу ефективності та результативності управлінської праці, посилення контролю, запровадження більш досконалої, прозорої та об'єктивної процедури проведення атестації і оцінювання державних службовців, систематичне вивчення оцінки громадськості щодо якості та ефективності роботи органів державної влади;

- забезпечення прозорості кадрової політики у сфері державного управління;

- вивчення світових і вітчизняних тенденцій роботи з кадрами державного управління [3, с. 105].

Важливими є не тільки механізм формування державної кадрової політики, а і її реалізація. Всі необхідні елементи цих двох частин (формування та реалізація) мають бути тісно пов'язані між собою. Етап формування державної кадрової політики має бути в першу чергу науково обґрунтованим; мати довгострокові, середньострокові та короткострокові цілі, в основі яких зазначені довгострокові пріоритети; ґрунтуватися на принципах, властивих ефективному державному управлінню; бути спрямованими на реалізацію тих першочергових завдань, що виникають чи можуть виникнути, зважаючи на стратегічні цілі держави тощо [4].

До завдань кадрового забезпечення належить:

- 1) планування потреб у кадрових питаннях;
- 2) підвищення важливості державної служби;
- 3) підготовка кадрів;
- 4) прийняття на державну службу;
- 5) оцінювання результатів роботи;
- 6) підвищення рівня професіоналізму;
- 7) припинення державної служби;
- 8) соціальне забезпечення, запобігання старінню кадрів.

Отже, всі вище зазначені завдання можна описати трьома етапами: прийняття на посаду; проходження державної служби; припинення роботи на державній службі. Дані завдання поєднуються між собою і спрямовані на змістовне та ефективне функціонування державних службовців.

Механізм реалізації кадрової політики – це як певна система організаційних заходів, яка має стосуватися соціальних і адміністративних сторін життєдіяльності задля перешкоди кадровим проблемам.

Механізм реалізації кадрової політики в державному управлінні – це комплекс взаємопов'язаних механізмів, які дозволяють реалізувати державну кадрову політику за всіма видами суспільного життя країни та складається з:

1. Організаційного механізму.
2. Регуляторного механізму.
3. Гуманітарного механізму.
4. Соціального механізму.

5. Інституціонального механізму [5, с. 164].

Основою для впровадження інноваційних моделей підвищення кваліфікації становлять принципи, які передбачають: самостійну організацію слухачами процесу свого навчання; спільну діяльність слухача з викладачем; спільну розробку слухачем і викладачем індивідуальної програми навчання; відповідність цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання його результатів (рис. 2) [5, с. 170].

Рис. 2. Принципи відбору змісту підвищення кваліфікації керівних кадрів

Джерело: побудовано автором [5, с. 170].

Якщо додержуватись основних принципів відбору змісту підвищення кваліфікації керівних кадрів, тоді навчання буде змістовним та цікавим. Саме ці правила допоможуть майбутнім фахівцям освоїти та стати професіоналом в майбутній професії.

Щоб кадрова політики в Україні була ефективною, потрібно залучати до державної служби найбільш кваліфікованих працівників, а також стимулювати їхню мотивацію до праці, соціальну захищеність та заохочення. Зрозуміло, що рівень оплати праці в Україні значно відстає від загальносвітових норм. Оплата праці державних службовців слабо пов'язана з кваліфікацією кадрів, складністю та відповідальністю трудових функцій, результатами навчання, освітою та професійною підготовкою, ефективністю виконання структурами влади та їх апаратами функцій держави. Якщо і надалі матеріальна база державних службовців не покращиться, то це, призведе до нестачі фахівців своєї справи, відтоку молоді, прихід некваліфікованих кадрів, збільшення робітників перед пенсійного віку. Всі ці обставини відповідно знижують престижність та потенціал державної служби [6].

Аналіз сучасної кадрової політики показує доцільність та потребу створення єдиного аналітичного центру для узагальнення статистичного матеріалу з корупційних правопорушень. Це дасть змогу більш детально виявити та проаналізувати причини та недоліки у нормативно-правових актах та розробити комплекс заходів для запобігання таким злочинам у майбутньому.

Контроль є одним із важливих елементів успішної реалізації державної кадрової політики. Приймаючи кандидата на посаду державного службовця, потрібно врахувати відсутність звинувачень у корупційних діях у минулому [7, с. 677].

Задля формування ефективної кадрової політики доволі важливо також врахувати фактори, що властиві зовнішньому та внутрішньому середовищу та які здійснюють безпосередній вплив на його функціонування та розвиток (табл. 1) [8, с. 54].

Таблиця 1

Фактори формування кадрової політики

Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
Тенденції економічного розвитку	Стиль управління персоналом
Національне трудове законодавство та нормативно-правове середовище	Фінансові ресурси
Ситуація на ринку праці та перспективи його розвитку	Кадровий потенціал
Науково-технічний прогрес	Умови та рівень оплати праці, мотивація праці

Джерело: побудовано автором [8, с. 54]

Аналіз здійснення кадрової політики в галузі публічного управління дає змогу назвати наступні недоліки і проблеми кадрової політики у сфері публічної служби:

- недосконалість системи призначення на посади, просування по службі та ротации кадрів;
- надмірна політизація. Досить часто з приходом до влади нової команди політиків добір кадрів на державну службу здійснюється не за принципом професійності й компетентності, а за належністю до певної партії або на основі особистої відданості конкретній особі;
- недосконалість системи управління персоналом;
- недостатньо ефективні заходи, щодо запобігання корупції;
- низький рівень оплати праці;
- недосконалість системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;
- відсутність дієвого громадського та державного контролю за діяльністю персоналу органів публічної влади, недосконалість критеріїв та механізмів об'єктивної оцінки їх роботи [9, с. 89].

Ці та інші негативні риси державної кадрової політики у сфері публічної служби мають системний характер, а отже, потребують і системних рішень.

Основним завданням перед державою постає модернізація інституту державної служби, підвищення її престижу, запобігання непрофесіоналізму та некомпетентності, боротьба з корупцією. Актуальною є проблема подолання кадрових деформацій, забезпечення захисту прав людини та формування антикорупційних механізмів у сфері державного управління – запобігання виникненню та управління конфліктом інтересів на публічній службі. Широке впровадження інформаційних технологій в сучасне управління та виробництво вимагає значного підвищення якості професійної підготовки працівників, її гнучкості, безперервності підвищення їх кваліфікації впродовж усього професійного життя. Успіх радикальних соціально-економічних і політичних перетворень в Україні залежить насамперед від ефективної роботи органів державної влади всіх рівнів [10, с. 44].

Висновки. Отже, кадрове забезпечення в першу чергу має мати інноваційний характер, що дозволить забезпечити нові напрями формування та реалізації публічної служби, та матиме позитивний вплив на якість всього державного управління. Вдосконалення кадрового забезпечення повинно відбуватися у таких напрямках: забезпечення прав та свобод і законних інтересів державних службовців; інноваційний характер; політична нейтральність державної служби.

Кадрове забезпечення публічної служби має бути укомплектоване висококваліфікованими кадрами, які зможуть забезпечити економічний та соціальний розвиток. Одним із головних завдань, в сучасних умовах господарювання, є формування професійного та високоморального кадрового складу, який буде спроможний виконувати визначені законом завдання і функції органів державної влади.

Список літератури

1. Безугла Л. С. Реалізація кадрової політики в державному управлінні. *Публічне управління та адміністрування у цифровому суспільстві*. 2020. № 1. С. 39-50.
2. Застрожнікова І. В. Формування кадрового резерву, як одна з функцій HR-менеджменту державної служби. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2018. № 2. С. 148-152.
3. Жовнірчик Я. Ф. Сучасна кадрова політика в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. *Інвестиції: досвід та практика*. 2017. №12. С. 102-107.
4. Витко Т. Ю. Державна кадрова політика України: сутність, сучасний стан і перспективи розвитку. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/3.pdf.
5. Гончар С. В. Механізми реалізації державної кадрової політики в Україні на регіональному та муніципальному рівнях в умовах децентралізації. *Молодий вчений*. 2019. № 2. С. 164-171.
6. Олуйко В. Реформування державної кадрової політики у вимірі адміністративної реформи в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. URL: www.univ.km.ua.
7. Стадченко Л. А. Актуальні проблеми кадрової політики в галузі державного управління. *Державне управління*. 2019. № 5. С. 674-681.
8. Капінос Г. І., Костюк І. В. Особливості формування та реалізації ефективної кадрової політики вітчизняних підприємств в сучасних умовах розвитку ринкової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 52-56.
9. Лучиків І. В., Гупка В. В. Особливості здійснення кадрової політики в сфері публічного управління. *Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя*. 2019.

№ 47. С. 88-89.

10. Драч Л. В. Специфіка кадрової політики державної служби сучасної України: напрямки модернізації. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*. 2018. № 28. С. 42-45.

References

1. Bezugla, L. S. (2020). Implementation of personnel policy in public administration. *Publichne upravlinnya ta administruvannya u tsyfrovomu suspil'stvi*, 1, 39–50. [in Ukrainian].
2. Zastrozhnikova, I. V. (2018) Formation of the personnel reserve as one of the functions of HR-management of the civil service. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, 2, 148-152. [in Ukrainian].
3. Zhovnirchuk, J. F. (2017) Modern personnel policy in public authorities and local governments. *Investytsiyi: dosvid ta praktyka*, 12, 102-107. [in Ukrainian].
4. Vytko, T. Yu. (2016) State personnel policy of Ukraine: essence, current state and prospects of development. *Theory and practice of public administration and local self-government*. Retrieved from: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/3.pdf [in Ukrainian].
5. Gonchar, S. V. (2019) Mechanisms for the implementation of state personnel policy in Ukraine at the regional and municipal levels in terms of decentralization. *Molodyy vchenyy*, 2, 164–171. [in Ukrainian].
6. Oluyko, V. (2019) Reforming the state personnel policy in the dimension of administrative reform in Ukraine. *Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law*. Retrieved from www.univ.km.ua. [in Ukrainian].
7. Stadchenko, L. A. (2019) Actual problems of personnel policy in the field of public administration. *Derzhavne upravlinnya*, 5, 674–681. [in Ukrainian].
8. Kapinos, G. I., & Kostyuk, I. V. (2019) Features of formation and implementation of effective personnel policy of domestic enterprises in modern conditions of market economy development. *Spring of Khmelnytsky National University*, 2, 52–56. [in Ukrainian].
9. Luchikov, I.V., & Gupka, V.V. (2019) Features of personnel policy in the field of public administration. *Ternopil's'kyy natsional'nyy tekhnichnyy universytet imeni Ivana Pulyuya*, 47, 88–89. [in Ukrainian].
10. Drach, L.V. (2018) Specifics of personnel policy of the civil service of modern Ukraine: directions of modernization. *Teoriya i praktyka aktual'nykh naukovykh doslidzhen'*, 28, 42-45. [in Ukrainian].

КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ ЛІДУВАННЯ ЗА ВИТРАТАМИ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Кузнецова І. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: inna.stream27@gmail.com,
ORCID ID:0000-0003-3017-6165

Горбатюк В., аспірантка, Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: valentinasidorenko01@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-4476-2616

***Анотація.** У статті досліджено сутність конкурентної стратегії лідування за витратами. Метою статті є виділення відмінних характеристик стратегії лідування за витратами та виявлення особливостей її реалізації. Узагальнено механізм захисту підприємства від конкурентних сил ринку, при впровадженні стратегії лідування за витратами. Виокремлено види ризиків, що виникають при реалізації стратегії: загальні, специфічні та галузеві. Досліджено підходи до мінімізації витрат підприємства та проведено порівняльний аналіз за їх характеристиками: сутність, аспект оптимізації та обмеження. Обґрунтовано доцільність використання виділених підходів, при впровадженні конкурентної стратегії лідування за витратами.*

***Ключові слова:** конкурентна стратегія, лідування за витратами, ризик, мінімізація витрат.*

COMPETITIVE COST LEADERSHIP STRATEGY: THE ESSENCE, FEATURES AND IMPLEMENTATION APPROACHES

Kuznetsova Inna Doctor of Economics, Professor, Head of Management of Organizations Department, Odessa National Economic University, Ukraine,
e-mail: inna.stream27@gmail.com,
ORCID ID:0000-0003-3017-6165

Gorbatiuk Valentyna Postgraduate Student of Management of Organizations Department, Odessa National Economic University, Ukraine,
e-mail: valentinasidorenko01@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-4476-2616

***Abstract.** The article examines the essence of a competitive strategy of cost leadership. The purpose of the article is to highlight the distinctive characteristics of the strategy of cost leadership and identify features of its implementation. Based on the critical analysis of the literature the article generalizes the mechanism of the enterprise protection under realization of strategy of cost leadership from the competitive forces of branch: competitors, potential competitors, suppliers, consumers, substitute goods. It is established that the primary goal of the cost leadership strategy is to gain a large market share, which in turn will lead to opportunities to make a profit above the industry average. The types of risks that arise in the implementation of competitive strategy are analyzed, namely: general (characteristic of all competitive strategies) and specific (characteristic of the strategy of cost leadership). It is proposed to identify industry risks associated with the features of the industry in which the company operates. The main dominants of the strategy of cost leadership are identified: cost minimization; constant improvement of the production process; maintaining the quality of production and other areas. Approaches to minimizing the costs of the enterprise are studied: budgeting, system of balanced indicators, quality management system, system «lean production» and information systems based on MRP and ERP standards. For each approach, their characteristics are identified: the essence, aspect of optimization and limitations. Based on the selected characteristics, a comparative analysis of the studied approaches is made. The paper substantiates the expediency of using these approaches in the implementation of a competitive strategy of cost leadership and it is found that the system of «lean production» is the most effective approach among the studied ones.*

***Keywords:** competitive strategy, cost leadership, risk, cost minimization.*

JEL Classification: M12.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стратегія лідування за витратами широко використовується у практичній діяльності підприємств, однак в науковій літературі особливості стратегії недостатньо висвітлені. Обираючи конкурентну стратегію керівництву підприємства необхідно розуміти особливості процесу її реалізації, можливі ризики та допоміжні інструменти. При недостатньому дослідженні зазначених аспектів підприємство втрачає можливість отримання переваг від обраної стратегії та досягнення поставленої

мети.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичне обґрунтування та дослідження стратегії лідирування за витратами можна знайти в роботах М. Портера[1], Ж.Ж. Ламбена[2], Дж.Шанк[3] та В.П. Савчук[4]. М.Портер[1], М.Трейси та Ф.Вірсем[5] описували практичну сторону реалізації стратегії на основі аналізу діяльності підприємств. Однак, в досліджуваних роботах відсутня узагальнена характеристика процесу реалізації стратегії та засоби, що допоможуть досягти головної мети стратегії - мінімізувати витрати. Тому, ми вважаємо необхідним дослідити специфіку, переваги та ризики пов'язані з впровадженням конкурентної стратегії лідирування за витратами.

Мета статті. Дослідження особливостей, ризиків та методів мінімізації витрат при реалізації конкурентної стратегії лідирування за витратами.

Основний матеріал. М.Портер вказує, що стратегія лідирування за витратами надає «абсолютне лідирування за витратами на основі сукупності економічних дій, направлених на досягнення цієї мети» [1, с.73]. Метою підприємства, що реалізує зазначену стратегію є лідерство в галузі за ціною [5]. За Ж. Ламбеном зниження витрат є функцією регулювання кожного виду діяльності за допомогою чинника зміни витрат [2, с.101].

При цьому, за концепцією галузевого позиціонування, ефективною вважається стратегія, яка захищає підприємство від 5 сил конкуренції в галузі: внутрішньогалузева конкуренція, потенційних конкурентів, постачальників, покупців та товарів-замінників. На основі критичного аналізу літератури [1]; [2]; [3], ми дослідили механізм захисту від 5 сил конкуренції, при впровадженні стратегії лідирування за витратами. Результати проведеного нами критичного аналізу наведено на рис. 1

Сила «внутрішньогалузевої конкуренції» за стратегією лідирування за витратами нівелюється створенням потужностей виробництва, що забезпечать найнижчі витрати в галузі на основі досвіду, навичок у виробничому процесі та інтенсивного контролю за роботою підприємства. Як зазначає автор, підприємство, має можливість знижувати прибутковість, доки з дистанції не зійде найсильніший конкурент [1, с.52].

Загроза з боку «потенційних конкурентів» полягає в зменшенні прибутковості діючих на ринку підприємств, за рахунок збільшення їх витрат або зниження ринкових цін. Подолання сили «потенційних конкурентів» можливе, при створенні вхідних бар'єрів: ефект масштабу, товарна диференціація, високі попередні капіталовкладення, перехідні витрати, доступ до каналів збуту, відносні перевитрати незалежно від масштабу [1, с.23-28].

На основі критичного аналізу[1]; [2]; [3], ми визначили, що при реалізації конкурентної стратегії лідирування за витратами необхідними є значні першоразові капіталовкладення та підтримка широкого асортименту, для розподілу витрат та нарощення обсягів збуту. Також, для отримання витрат нижче, ніж у конкурентів необхідними є доступ до дешевої сировини та ефективних каналів збуту. В результаті фірма отримує ефект масштабу та значну частку ринку[1, с.52-54]. Тобто, стратегія лідирування за витратами, забезпечує стійкі бар'єри входу в галузь, зазначені М.Портером.

Окрім цього, Жан-Жак Ламбен зазначає, що загрозу «потенційних конкурентів» підприємство може подолати завдяки можливості «опору», яка базується на: досвіді підприємства, доступу до масштабних фінансових ресурсів, можливості впливу на ринок потенційного конкурента[2,с.280].

Загроза з боку «товарів-замінників» полягає в установленні останніми максимальної цінової межі для підприємств в галузі, для одержання прибутку [1, с.60]. Особливістю конкурентної стратегії лідирування за витратами, є те що підприємство отримує прибуток, в умовах безприбуткової діяльності інших підприємств [1, с.74]. Отже, вплив загрози нівелюється низкими витратами виробництва, ніж у товарів-замінників. Однак, для більш жорсткого захисту від товарів заміників необхідний контроль за витратами переходу покупців та технологічними досягненнями як ринку підприємства, так і ринку товарів-замінників[2,с.281].

Ринкова сила «покупців» полягає в прагненні знизити ринкові ціни. Однак, стратегія лідирування за витратами захищає підприємство від влади «покупців» за рахунок можливості зниження цін до рівня найбільш ефективного конкурента [1, с.53]. Також, для зменшення загрози «покупців» підприємства можуть формувати портфель «вигідних замовників» [2,с.283].

Сила «постачальників» полягає в можливості підвищення цін на товари або знижені їх якості. Однак, для підприємств, що реалізують стратегію лідирування за витратами є можливість гнучкіше побороти зростання цін на ресурси. Аналізуючи особливості стратегії, ми виділили два шляхи подолання загрози:

- прийняття підвищення цін постачальника та зниження прибутковості виробництва;
- переключення на більш вигідного постачальника, при збереженні або незначному зниженні прибутковості підприємства.

При наявності низки переваг, що захищають підприємство від 5 конкурентних сил галузі, необхідно враховувати ризики реалізації конкурентної стратегії лідирування за витратами.

Проаналізувавши наукові джерела [1]; [2]; [3] [4], ми визначили, що існують загальні ризики, що стосуються реалізації всіх конкурентних стратегій, та специфічні ризики, що стосуються стратегії лідирування за витратами (рис.2).

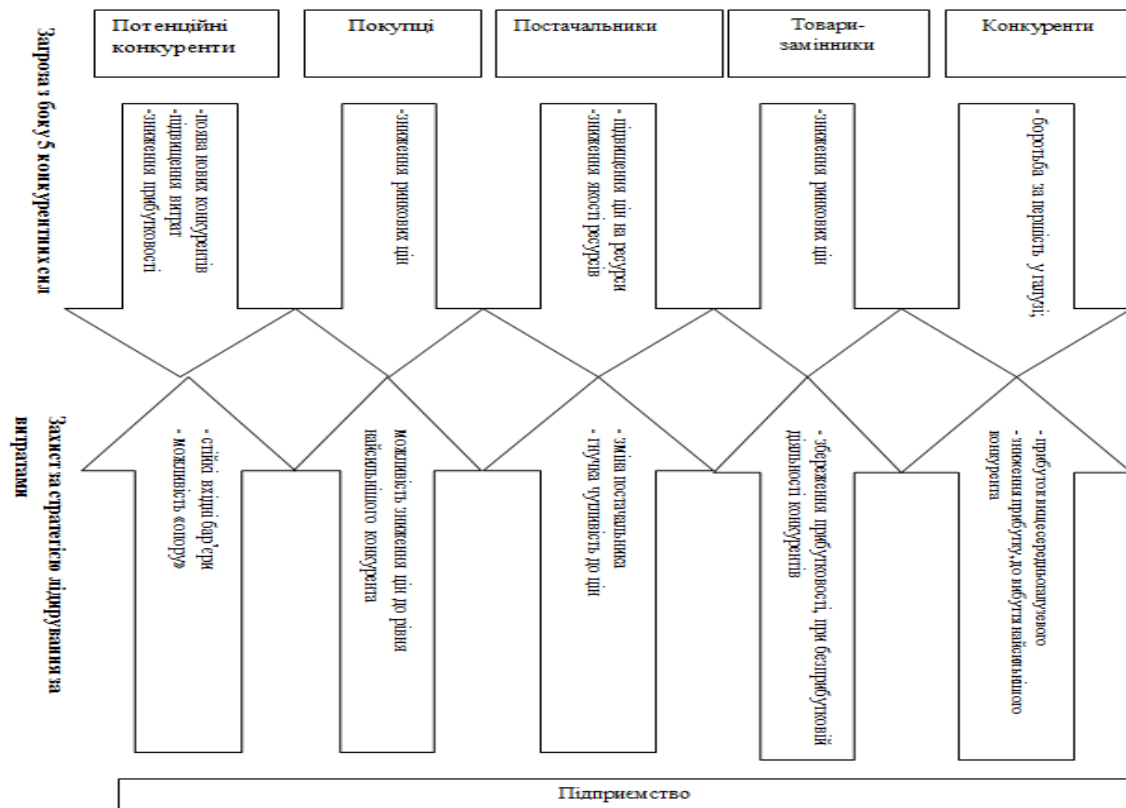

Рис. 1. Стратегія лідирування за витратами: захист від 5 сил конкуренції

Джерело: узагальнено автором за [1-5]

Рис. 2. Ризики, пов'язані з реалізацією стратегії лідирування за витратами

Джерело: узагальнено автором за [1-5]

Специфічні ризики пов'язані з недостатньою увагою до кон'юнктури ринку, інфляцією витрат, технологічними змінами та копіюванням досвіду конкурентами [1, с.84]. Останніх двох видів ризику можливо уникнути за рахунок постійного реінвестування прибутку в оновлення технічної та технологічної бази підприємства, що є також важливим аспектом реалізації досліджуваної нами стратегії.

Ще одним ризиком, при реалізації стратегії є зниження якості продукції та обслуговування, за рахунок зниження ефективних витрат. М.Портер не виділяє цей фактор як окремий ризик, однак вказує, що «більш низькі витрати, в порівнянні з конкурентами – це лейтмотив підприємства, однак якість продукції та обслуговування не повинні ігноруватися» [1, с.73].

Окрім зазначених видів ризику, враховуючи загрози з боку 5 конкурентних сил галузі, ми пропонуємо розглядати галузеві ризики, що враховують особливості діяльності в певній галузі. До таких ризиків ми пропонуємо відносити: відсутність державного регулювання галузі, ненадійні постачальники, нестабільність попиту покупців тощо.

Першочерговою метою, при введенні в дію стратегії є здобуття великої частки ринку. Це можливо за рахунок створення нескладних технологій, високих початкових капіталовкладень та можливої початкової безприбуткової діяльності. При здобутті великої частки ринку та нарощуванні обсягів виробництва, з'являється можливість збільшення оптових закупок ресурсів, що дає підприємству можливість досягти економії, при закупках. Економія на закупках, в свою чергу, дає можливість знизити собівартість виробництва, при збереженні прибутковості, та досягти низьковитратної позиції, що й є метою стратегії лідування за витратами. В результаті, підприємство має можливість отримувати прибутки вище середньогалузевих.

За концепцією М. Портера для постійного ретельного контролю необхідні ефективні організаційні умови, а саме: жорсткий контроль рівня витрат, часті й детальні контрольні звіти, чітка організаційна структура й відповідальність; стимулювання на основі чітких кількісних показників [1, с. 79]. Для виконання зазначених вимог необхідне формування жорсткої системи контролю витрат та удосконалення організаційної структури.

М. Тресі та Ф. Вірсем доповнюють вимоги виділені М. Портером необхідністю зниження накладних витрат, виключенню проміжних виробничих етапів, скороченню транзакційних витрат, а також оптимізувати бізнес-процеси поза функціональними та організаційними межами [5].

Підсумовуючи вищевикладене, головними узагальнюючими аспектами стратегії лідування за витратами є:

- мінімізація витрат;
- постійне удосконалення процесу виробництва;
- збереження якості виробництва та інших сфер.

Для реалізації стратегії лідування за витратами необхідно обрати інструмент, який дозволить досягти головної її мети. На основі аналізу наукових джерел, ми визначили, що до основних сучасних концепцій мінімізації витрат відносяться: бюджетування, система управління якістю, система збалансованих показників, концепція бережливого виробництва, інформаційні системи на базі стандартів MRP та ERP.

Бюджетування є системою контролю діяльності підприємства, що ґрунтується на створенні бюджетів, їх аналізу, для оптимізації роботи підприємств [6, с.64], [7, с.73], [8, с.65-67], [9, с.35]. Бюджетування дає можливість менеджменту підприємства контролювати фінансові ресурси, оптимізувати фінансові витрати та прогнозувати фінансово-економічну ситуацію. Бюджетування може створити конкурентну перевагу на ринку, однак воно охоплює лише фінансову складову діяльності підприємств. Його метою є організація ефективного розподілу або зниження лише фінансових витрат, без удосконалення процесу виробництва та існуючих на підприємстві технологій.

Розроблена Р.Капланом і Д.Нортоном система збалансованих показників, є також концепцією мінімізації витрат, однак охоплює аналіз не лише фінансових показників, а ґрунтується на аналізі та синергічному розвитку «фінансової», «клієнтської», «внутрішньої» складових та складової «навчання та розвитку» [10]. Особливістю системи збалансованих показників є те, що вона дозволяє створити ефективну управлінську та виробничу систему, для досягнення стратегічних цілей, тобто допомагає подолати розрив, між стратегічними цілями підприємства та щоденною роботою підприємства. Важливим аспектом, при втіленні системи є досягнення оптимального співвідношення, між ціною та якістю продукції підприємства [11, с.197-199]. На нашу думку, недоліком системи збалансованих показників є те, що вона не враховує зміни в конкурентному середовищі та технологічні зміни в галузі.

Ще одним підходом, щодо зменшення витрат є система управління якістю, яка ґрунтується на введенні в діяльність підприємства стандартів ISO 9001. Система управління якістю є системою контролю за всіма аспектами діяльності підприємства, для зростання якості як кінцевої продукції так і кожного процесу на підприємстві [12, с.6]. Аналіз якості проводиться на всіх стадіях управлінського та виробничого процесу на основі відповідності встанов-

леним індикаторам та показникам, що характеризують зазначені процеси[13, с.16-18]. Система може надати конкурентну перевагу підприємству, що базується на досконалій якості, адже лейтмотивом підприємства, що використовує систему управління якістю є безперервне удосконалення якості. Однак, недоліком досліджуваної системи, ми вважаємо зростання витрат пов'язаних з підвищенням якості продукції та менеджменту якості.

Дещо іншим підходом, щодо зменшення витрат є система «бережливе виробництво» розроблена Г. Оно, яка направлена на усунення або зменшення втрат виробництва, при покращенні якості та цінності товару для споживача, без вагомих капіталовкладень[14, с.2-10]. Оптимізація виробництва відбувається на основі удосконалення організації виробництва, ціннісного орієнтування, горизонтальних та вертикальних зв'язків на підприємстві[15, с. 53]. Система бережливого виробництва може надати конкурентну перевагу пов'язану зі зниженням витрат, за умови досконалого аналізу всіх бізнес-процесів підприємства.

Підхід введення інформаційних систем на базі стандартів MRP (Material Resource Planning) та ERP (Enterprise Requirement Planning) передбачає створення єдиного інформаційного середовища, для автоматизації бізнес-процесів підприємства за єдиними правилами. В спеціально створеному програмному забезпеченні моделюється діяльність підприємства, для планування, аналізу та контролю за діяльністю підприємства[16, с.27]. За проаналізованим підходом, введення інформаційних систем дає можливість оптимізувати складське зберігання, підвищити продуктивність праці, скоротити тривалість виробничого циклу тощо[17, с.416]. Тобто, при успішній реалізації, підхід дає можливість отримати конкурентну перевагу знижуючи витрати або підвищуючи якість. Автоматизація управлінських процесів, запропонована підходом, дає можливість найбільш ретельного аналізу та контролю за діяльністю підприємства, однак, на нашу думку, вона не враховує вагомість людського чинника. При реалізації процесів некомпетентне трактування управлінських рішень та ігнорування вагомих чинників, які не враховані, при побудові моделі підприємства[18, с.216].

Проаналізувавши сутність кожного з підходів до оптимізації виробництва, ми провели порівняльний аналіз підходів за критеріями сутності, ефекту та обмежень реалізації. Результати критичного аналізу наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до мінімізації витрат

Підхід	Сутність	Аспект оптимізації	Обмеження
Бюджетування	Контроль фінансових ресурсів підприємства	Фінансові витрати	Відсутнє удосконалення операційної складової діяльності підприємства
Система збалансованих показників	Удосконалення фінансових та нефінансових показників, для досягнення стратегічної мети	Фінансова, клієнтська, внутрішня складова та персонал	Не враховує технологічні зміни в галузі
Система управління якістю	Підвищення якості виробничого процесу та продукції	Процес управління, технології виробництва, продукція	Збільшення витрат
Система «бережливе виробництво»	Зниження або видалення втрат виробництва, при підвищенні якості продукції	Всі бізнес-процеси підприємства	Складнощі, при наявності великої номенклатури матеріалів
Інформаційні системи на базі стандартів MRP та ERP	Автоматизація бізнес-процесів підприємства	Всі бізнес-процеси підприємства	Не враховує вплив людського чинника, складнощі, при аналізі складних інформаційних потоків, високі капіталовкладення

Джерела: систематизовано авторами за матеріалами [6-18]

На основі аналізу зазначених підходів та сутності стратегії лідирування за витратами, ми вважаємо, що підходи бюджетування, системи збалансованих показників та системи управління якістю мають місце, при реалізації стратегії лідирування за витратами, однак не мо-

жуть слугувати основним інструментом, оскільки їх метою не є зниження витрат.

Підходи бережливого виробництва та введення інформаційних систем на базі стандартів MRP та ERP направлені на зниження витрат виробництва, тому їх можна використовувати, як інструмент реалізації стратегії лідування за витратами. Однак, введення інформаційних систем на базі стандартів MRP та ERP потребує високих капіталовкладень, що в свою чергу збільшить сукупні витрати підприємства. Тому, ми вважаємо, що доцільно реалізувати стратегію лідування за витратами на основі підходу «бережливого виробництва».

Висновки. На основі критичного аналізу літератури у статті узагальнено механізм захисту підприємства, при реалізації стратегії лідування за витратами від 5 конкурентних сил галузі.

Виокремлено дві групи ризиків, що необхідно враховувати менеджменту підприємства, при реалізації конкурентної стратегії лідування за витратами (загальні, специфічні) та запропоновано виділення ще однієї групи ризиків - галузеві, що враховують галузеву специфіку.

Головною метою стратегії лідування за витратами є мінімізація витрат. На основі проведеного критичного аналізу літератури досліджено підходи до мінімізації витрат підприємства: бюджетування, система збалансованих показників, система управління якістю, система «бережливе виробництво» та інформаційні системи на базі стандартів MRP та ERP. Проведено порівняльний аналіз досліджуваних підходів за виділеними характеристиками: сутність, аспект оптимізації та обмеження.

Обґрунтовано доцільність використання системи «бережливе виробництво» для мінімізації витрат, при реалізації конкурентної стратегії лідування за витратами.

Перспективним напрямком є дослідження особливостей системи ««бережливе виробництво»» та особливостей її впровадження, при реалізації стратегії лідування за витратами.

Список літератури

1. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. / Пер. с англ.. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 234 с.
2. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива. Пер.с французького. СПб.:Наука, 1996, XV. 589с.
3. Джон К. Шанк, Виджей Говиндараджан. Стратегическое управление затратами/Пер. С англ.. СПб.:ЗАО «Бизнес Микро», 1999.- 288с.
4. Савчук В.П. Стратегическое управление издержками. Журнал «Стратегии». ,2002. №3. URL: <http://www.management.com.ua/finance/fin073.html>
5. Трейси М., Вірсем Ф. Маркетинг ведущих компаний: Выбери потребителя, определи фокус, доминируй на рынке. М.: Вильямс, 2007.
6. Орленко С. С. Система бюджетування як інструмент ефективного управління фінансовою діяльністю підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 62-65.
7. Пар'єва О.О. Сутність процесу бюджетування і елементи його структури. X Всеукраїнська науково-практична конференція «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України», 16–20 травня 2016 р. С. 71–74.
8. Костюкова, Е. И. История развития бюджетирования. *Международный бухгалтерский учет*. 2012.,№ 42. С. 63-67.
9. Карпенко Ю. В. Основні вимоги до показників бюджетів підрозділів підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2006, №4. С. 35–38.
10. Каплан Роберт С., Нортон Дэйвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003.214 с.
11. Мельник Ю.М. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №1. С. 192-203.
12. Лузан І. В., Луценко І.С. Система управління якістю як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Проблеми економіки та управління : збірник наукових праць молодих вчених*. 2012. № 7. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf>.
13. Асанов А.Н Принципы построения системы управления качеством продукции организации. Москва: Вестник Университета. 2014. №2. С. 13-19.
14. Ваганов А. И., Мелешко М. В., Добровольская С. В. Управление качеством, бережливое производство – самые экономичные наименее капиталоемкие инструменты энерго- и ресурсосбережения. *Энергетика. Энергоаудит*. 2014. № 6. С. 2-10.
15. Вумек Дж., Джонс Д. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании. Пер. с англ.; Научн. ред. Ю. Адлер. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 473 с.

16. Вовчак, І. С. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті : навч. посібник . Тернопіль : Карт-Бланш, 2001. - 354 с
17. Костяник Н. В. Автоматизовані системи управління підприємством та їх вплив на організацію технології облікового процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 576. С. 415–419.
18. Лисак В.М. Впровадження ERP-систем в Україні: Проблеми та їх вирішення на промислових підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. С. 214-218.

References

1. Porter, M. (2005). *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov*. Alpina Biznes Buks, Moskva. [in Russian]
2. Lambin, Jean-Jacques.(1996) *Strategicheskiy marketing. Yevropeyskaya perspektiva*. Per.s frants. SPb.:Nauka-XV. [in Russian]
3. John, K. & Shank, Vijay Govindarajan(1999). *Strategicheskoye upravleniye ztratami*. SPb.:ZAO «Biznes Mikro». 288s. [in Russian]
4. Savchuk, V.P.(2002) *Strategicheskoye upravleniye izderzhkami*. *Zhurnal «Strategii»*, 3. Retrieved from <http://www.management.com.ua/finance/fin073.html> [in Russian]
5. Tracy M., & Virsema F.(2007) *Marketing vedushchikh kompaniy: Vyberi potrebitelya, opredeli fokus, dominiruy na rynke*. Moscow: Vil'yams [in Russian]
6. Orlenko, S.S.(2011) *Systema byudzhetuвання yak instrument efektyvnoho upravlinnya finansovoyu diyal'nistyu pidpryyemstv*. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid.*, 10. 62-65. [in Ukrainian]
7. Paryeva, O.O.(2016) *Sutnist' protsesu byudzhetuвання i elementy yoho struktury*. *Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya «Oblikovo-analitychne zabezpechennya innovatsiyoi transformatsiyi ekonomiky Ukrainy»*, 71–74. [in Ukrainian]
8. Kostyukova, E.I., & Polyanskaya, T. A. (2012) *History of development of budgeting*. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*, 42. 63-67. [in Russian]
9. Karpenko, Y., & Kuznetsova, I. (2006) *Basic requirements for budget indicators of enterprise subdivisions*. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 4. 35–38. [in Ukrainian]
10. Kaplan Robert S., & Norton David P.(2003) *Balanced Scorecard. From strategy to action*. Moscow: ZAO «Olimp-Biznes». [in Russian]
11. Melnik, Y.M. (2011) *Problems of application of the balanced system of indicators at domestic enterprises*. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, 1. 192-203 [in Ukrainian]
12. Luzan I.V., & Lutsenko I. S.(2012) *Quality management system as a factor of increasing the competitiveness of the enterprise*. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnya : zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh*. 6. Retrieved from <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf>. [in Ukrainian]
13. Asanov A.N.(2014) *Principles of building a quality management system for the organization's products*. *Moskva, Vestnik Universiteta*, 2, 13-19 [in Russian]
14. Vaganov A.I., Meleshko M. V., & Dobrovól'skaya S. V.(2014) *Quality management, lean production - the most economical least capital-intensive tools for energy and resource conservation*. *Energoberezheniye. Energetika. Energoaudit*, 6. 2-10. [in Ukrainian]
15. Wumek J., & Jones D.(2004) *Berezhlyvoye proizvodstvo: Kak izbavit'sya ot poter' i dobit'sya protsvetaniya vashey kompanii*. Moscow: Al'pina Biznes Buks. [in Russian]
16. Vovchak, I.S.(2001) *Informatsiyeni systemy ta komp'yuterni tekhnolohiyi v menedzhmenti : navch. Posibnyk*. Ternopil' : Kart-Blansh. [in Ukrainian]
17. Kostyanyk, N.V.(2007) *Automated enterprise management systems and their impact on the organization of accounting process technology*. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*, 576. 415–419. [in Ukrainian]
18. Lysak, V.M.(2010) *Introduction of Lean-systems in Ukraine: Problems and their solutions at industrial enterprises*. *Khmel'nyts'k, Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 6. 214-218 [in Ukrainian]

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ «МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ»

Малишівський Т. В., аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

E-mail: taras.malyshivskiy@pnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9050-2308>

Стефінін В. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна

E-mail: volodymyr.stefinin@pnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9115-0068>

***Анотація.** У статті досліджуються причини негативної динаміки показника рівня щастя для України - порівняння показника за 2018-2020 рр. проти показника 2010-2012 рр. Враховуючи останні дослідження в галузі поведінкової економіки, вказується на можливість підвищення величини рівня щастя шляхом забезпечення економічного зростання – підвищення рівня доходу в суспільстві до певного рівня здатне сприяти підвищенню рівня щастя для населення.*

Враховуючи необхідність економічного зростання, а також невтішні показники даного явища у попередні роки, стверджується необхідність у зміні підходів до його забезпечення. Зокрема, одним зі шляхів стимулювання економічного зростання, що пропонується до використання (враховуючи реформу децентралізації в Україні) є використання концепції «Місцевого економічного розвитку» щодо управління економічним розвитком громади.

Відповідно до ключових положень даної концепції, авторами запропонована авторська модель управлінської системи у громадах, в якій визначено об'єкт та суб'єкт управління, а також їхні ролі в даній системі, та ключові методи та засоби впливу на забезпечення досягнення швидкого економічного зростання.

***Ключові слова:** економічний розвиток, «місцевий економічний розвиток», управління місцевим економічним розвитком, управлінська система, децентралізація.*

COMMUNITY ECONOMIC DEVELOPMENT MANAGEMENT THROUGH THE PRISM OF THE CONCEPT OF «LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT»

Malyshivskiy Taras, PhD student of the Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

E-mail: taras.malyshivskiy@pnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9050-2308

Stefinin Volodimir, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

E-mail: volodymyr.stefinin@pnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9115-0068

***Abstract.** The article examines the reasons for the negative dynamics of the happiness level for Ukraine - a comparison of the indicator for 2018-2020 against the indicator of 2010-2012. Given recent research in the field of behavioral economics, the possibility of increasing happiness by ensuring economic growth - increasing income in society to a certain level can help increase the level of happiness for the population was indicated. Given the need for economic growth, as well as disappointing indicators of this phenomenon in previous years, the need to change approaches to its provision is stated. In particular, one of the ways to stimulate economic growth proposed for use (taking into account the decentralization reform in Ukraine) is to use the concept of «Local Economic Development» to manage the economic development of the community. In accordance with the key provisions of this concept, the authors propose an author's model of management system in communities, which defines the object and subject of management, as well as their roles in this system, and key methods and means of influencing rapid economic growth. At the heart of this model is a multi-stakeholder development process that encourages partnerships between key private and public partners in a given area and facilitates the joint development and implementation of a single development strategy through the use of local resources and relative benefits in a global context. in order to create decent jobs and stimulate economic activity. That is why it is extremely important for local governments to form a system of economic development management in which all objects will interact with each other on the most favorable terms for themselves and for the community as a whole. In any case, the key role in the process of managing the economic development of the community in the implementation of the concept of LED should be played by the local government. This is due to the fact that only the local government has at its disposal those methods and mechanisms that can stimulate the activities of other objects of our analyzed management system in the right direction. Such methods are: tax benefits; organization of education and trainings; community promotion at the international level; use of public procurement to*

support local producers and economic activity; formation of the educational environment for the development of certain areas in the future (IT, construction, manufacturing, etc.); implementation of joint projects with NGOs, etc. Authors believe that these and other mechanisms will ensure the development of communities, as well as - will contribute to the sustainable development of society as a whole.

Keywords: *economic development, «local economic development», management of local economic development, management system, decentralization.*

JEL Classification: H1; H7; O1; O2.

Постановка проблеми. Забезпечення економічного зростання та сприяння соціально-економічному розвитку загалом – це одне із ключових завдань, яке стоїть перед законодавчою та виконавчою владою в Україні протягом усього періоду незалежності. Проте, незважаючи на 30-ти літню історію незалежності, дане завдання і досі залишається невиконаним. Відповідно до класифікації Світового Банку, Україна відноситься до групи країн із доходами нижче середнього, де межує з такими країнами як Зімбабве, Молдова, Лесото, Киргизстан та інші, в той час як європейські сусіди України (Румунія, Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія та Чехія) розташувалися у групі країн із високими доходами [24].

Очевидно, що та політика економічного розвитку, яка проводилася за попередні 30 років не була ефективною та не сприяла соціально-економічному розвитку країни. Зокрема, ряд соціально-економічних проблем, з якими сьогодні зіткнулася Україна – масова трудова еміграція, зростання безробіття, депопуляція та старіння населення, відсутність капітальних інвестицій, розповсюджена корупція, пандемія коронавірусу «COVID-19» тільки поглиблюють кризові явища в структурі економіки та гальмують подальший її розвиток.

Однак, досвід розвитку окремих країн свідчить про те, що при формуванні «правильного» підходу до управління національною економікою, можна забезпечити рух країни від напрямку «економічна прірва» до напрямку «економічний добробут». Для того, щоб досягти бажаного економічного ефекту, розвитком економіки потрібно управляти, спрямовуючи його в тому чи іншому напрямку, використовуючи ті чи інші механізми. Системи управління та механізми, які вони використовують, варіюються в різних країнах – в залежності від культурних традицій, способу організації економіки та форми правління. Відповідно, існує необхідність не тільки у вивченні успішних кейсів світового економічного розвитку, але й адаптація їх механізмів до українських соціокультурних та економічних реалій.

Одним із таких механізмів є концепція «Місцевого економічного розвитку (МЕР)», яка на нашу думку, є особливо актуальною для України в умовах завершення реформи децентралізації та адміністративно-територіальної реформи.

В результаті проведення даних реформ, ключовими суб'єктами економічної політики стануть новостворені територіальні громади, перелік повноважень, а відповідно і фінансових ресурсів для їх виконання в яких значно збільшиться. Саме на рівні громад відбуватиметься прийняття ключових економічних рішень, а також формування тих чи інших економічних політик. Успіх країни в цілому залежатиме від успіху кожної окремо-взятої громади. Враховуючи вище наведені умови, вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу саме на забезпеченні досягнення місцевого економічного зростання та розвитку, який генеруватиме соціально-економічний розвиток уже на макрорівні.

Так, в нових умовах, завданням центральних органів виконавчої та законодавчої влади буде забезпечення сприятливого правового та інвестиційного клімату, а також, макроекономічної та соціальної стабільності, в той час, як завданням органів місцевого самоврядування в територіальних громадах буде безпосереднє забезпечення економічного зростання, стимулювання створення нових робочих місць, залучення інвестицій, тобто – забезпечення соціально-економічного розвитку загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція МЕР описана та представлена в працях таких іноземних учених як Блейклі Е. Дж., Грін Лайт Н. [15], Маліція Е., Фейзер Е., Ренскі Г. та Друкер Дж. [19], а також у працях таких вітчизняних учених як Круговий В. В. [4], Гвазава Н. Г. [1], Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. [9]. Дослідженню окремих компонентів МЕР в контексті децентралізації присвятили свої дослідження такі науковці як Кравців В. С., Стронянська І. З. [12], Матвіїшин С. Г., Заброцька О. В. [7]. Вплив децентралізації на економічний розвиток територій висвітлено в працях Р. Прудома [20], Ю. Кіана, Дж. Роланда [21] та інших.

Незважаючи на значний науковий доробок щодо теоретичного обґрунтування доцільності використання концепції МЕР для забезпечення швидкого та якісного процесу соціально-економічного розвитку, існує необхідність у вивченні найбільш дієвих та найефективніших механізмів забезпечення економічного зростання (зарубіжний та вітчизняний досвід) із подальшою адаптацією до місцевих економічних реалій в Україні. Зокрема, це стосується механізмів та методів:

- залучення потоків прямих іноземних та вітчизняних інвестицій в економіку громади;
- стимулювання розвитку підприємництва та експортно-орієнтованого виробництва;
- створення стратегій розвитку територій із забезпеченням їх моніторингу та виконання;

- формування системи демократичного врядування в громадах тощо.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження та аналіз ключових положень, методів та механізмів концепції «Місцевого економічного розвитку» для їх подальшого використання органами місцевого самоврядування та державної влади на місцях у своїх програмних документах, стратегіях розвитку тощо для забезпечення процесу соціально-економічного розвитку як територіальних громад, так і країни загалом.

Основний матеріал. Розвиток людства – це складний та динамічний процес, метою якого є побудова більш гармонійного, багатшого та щасливішого суспільства. Основою такого розвитку є соціально-економічний розвиток, базою для якого, в свою чергу є економічне зростання. Звісно, рівень щастя залежить не тільки від рівня ВВП чи ВНД на одну особу. Однак, стабільне економічне зростання формує основу для збільшення економічного пирога, який в свою чергу (за наявності ефективного уряду) буде перерозподілено на соціальне забезпечення, медицину, розвиток інфраструктури, безпеку (внутрішню та зовнішню) тощо.

Незважаючи на те, що такий показник як ВВП на одну особу пояснює рівень нашого щастя всього на 15-20% (в залежності від країни) [25], він слугує індикатором економічного рівня розвитку країни. А саме від економічного рівня розвитку залежить набір базових умов, які і впливають на рівень нашого щастя.

Відповідно до World Happiness Report 2021 [25], Україна зайняла 110 місце зі 149-ти країн, які увійшли до рейтингу. Українці за рівнем щастя розташувалися біля таких країн, як Алжир, Ірак, Габон, Буркіна Фасо, Камбоджа та Мозамбік. Інший негативний результат для країни – це негативний приріст рейтингу. Так, за даними даного дослідження, за обсягами приросту індексу щастя (порівняння показника за 2018-2020 рр. проти показника 2010-2012 рр.) спостерігається негативний приріст -0.182 пункти.

Насправді, такий стан речей пояснюється досить об'єктивними чинниками: падіння купівельної спроможності внаслідок соціально-економічної кризи 2013-2015 рр., масова трудова еміграція, розповсюджені явища корупції, військові події на Сході України та пов'язана з цим внутрішня міграція населення, політична та економічна нестабільність, переорієнтація економічних зв'язків із ринку Росії на ринок ЄС, відсутність достатніх для економічного зростання обсягів прямих іноземних та вітчизняних інвестицій, а відповідно – і низькі (в межах 2,2-3,4%) темпи економічного зростання тощо [13].

Для того, щоб виправити дану ситуацію необхідно стимулювати економічне зростання, яке сприятиме створенню нових робочих місць та зростанню рівню доходів у суспільстві. Останні економічні дослідження вказують на те, що існує позитивна кореляція між зростанням рівня доходу та рівням щастя, але до певної точки.

Зокрема, результати дослідження Данієля Канемана та Ангуса Детона [18] вказують на те, що цією точкою є рівень доходу еквівалентний 75000 дол. США у річному вимірі. Новіше дослідження, проведене Е. Т. Джеббом, Л. Таєм, Е. Дайнером та Ш. Ойші [17] вказує на те, що така точка для країн зі Східної Європи та Балкан становить 45000 дол. США. Враховуючи паритет купівельної спроможності, за нашими оцінками, у перерахунку в національну валюту даний показник становитиме близько 450000 грн. в річному вимірі, або 37500 грн. за місяць. Враховуючи показник середньої заробітної плати на рівні 12000 грн. у 2020 році, тільки шляхом економічного зростання можливо суттєво вплинути на рівень щастя українців.

В економічній теорії існує два ключових підходи щодо забезпечення економічного зростання: централізований та децентралізований.

Відповідно до першого підходу, економічне зростання забезпечується шляхом активної участі держави у фінансуванні розвитку окремих галузей національного господарства чи навіть окремих підприємств. Такий підхід був використаний у Південній Кореї, Сингапурі та ряді інших країн Південно-Східної Азії у 60-80-х рр. XX століття, де увінчався успіхом [5; 11]. Проте, імплементація даного підходу потребує авторитарної форми правління та чіткої регламентації суспільного життя. Враховуючи ті сучасні соціокультурні реалії у післяреволюційний період (мова йде про Революцію Гідності), а також відсутність достатнього фінансового ресурсу в державному бюджеті для здійснення значних виробничих інвестицій (враховуючи необхідність першочергово фінансування витрат на боротьбу із наслідками пандемії коронавірусу «COVID-19») на наш погляд, такий підхід не є доцільним.

Інший підхід, децентралізаційний, ґрунтується на концепції «місцевого економічного розвитку».

Загалом, в науковому світі не існує єдиної думки щодо того, чи децентралізація це добре, чи ні. Існує ряд емпіричних досліджень, які вказують на те, що існує позитивна кореляція між зростанням рівня фіскальної децентралізації та економічним зростанням [23], а також досліджень, які вказують на те, що децентралізація створює стимули для місцевої влади для досягнення економічного успіху [21; 22], тощо.

Проте, існує також і ряд досліджень, які вказують на негативні наслідки децентралізації. Так, відповідно до дослідження Р. Прюдома [20], децентралізація несе в собі такі основні

ризиків:

- посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку;
- ускладнення імплементації макроекономічної політики, що може призвести до макроекономічної нестабільності;
- можливе зниження ефективності соціально-економічної системи (у різних проявах) та посилення корупції на локальному рівні.

Незважаючи на усі можливі ризики ми погоджуємося із тезою про те, що «що кожна країна, кожен регіон і кожен локалітет може на власний розсуд скористатись шансом, який їм дає децентралізація, і перейти на новий щабель розвитку. Важливо лише не втратити цей шанс [12, с. 11]».

Станом на сьогодні не існує єдиної моделі проведення децентралізації та уніфікованих механізмів, які б дозволили забезпечити її ефективність. Але що точно відомо, так це те, що економічною основою децентралізації є використання концепції «місцевого економічного розвитку», яка дозволяє окремим громадам сформувати ефективну систему управління соціально-економічним розвитком та забезпечити процес довгострокового економічного зростання.

Відповідно до визначення Світового Банку, «МЕР – це процес, у рамках якого партнери з державних / муніципальних, ділових і неурядових кіл працюють разом задля створення кращих умов для економічного зростання та нових робочих місць. Місцевий економічний розвиток, таким чином, відбувається в громадах, які постійно поліпшують свій інвестиційний клімат і середовище сприяння бізнесу з метою підвищення своєї конкурентоспроможності, збереження робочих місць і збільшення доходів [8]».

За іншим визначенням, «МЕР - процес розвитку за участю всіх зацікавлених сторін, який заохочує встановлення партнерських зв'язків між ключовими приватними та державними партнерами на визначеній території і сприяє спільній розробці та реалізації єдиної стратегії розвитку через використання місцевих ресурсів і відносних переваг у глобальному контексті з кінцевою метою створення гідних робочих місць і стимулювання економічної діяльності [8]».

Також, «МЕР розглядають як це процес, основним завданням якого є максимальне використання людських і природних ресурсів місцевості для створення потрібної кількості робочих місць та забезпечення належного рівня добробуту в цій місцевості [15]».

Аналізуючи дані визначення, ми можемо зробити висновок про те, що насправді концепція МЕР є своєрідною оболонкою – «framework» - яка формує певну управлінську систему, покликану забезпечити соціально-економічний розвиток (рис. 1).

Рис. 1. Система управління економічним розвитком громади в умовах МЕР

Джерело: авторська розробка

Так, ключовим суб'єктом в даній системі виступає саме орган місцевого самоврядування. Це пояснюється тим, що тільки орган місцевого самоврядування має достатні владні повноваження, за рахунок яких може впливати на дії тих чи інших об'єктів.

Окрім цього, органи місцевого самоврядування можуть використовувати цілий комплекс стимулів (економічних, соціальних, політичних) з метою спрямування економічної активності в необхідному напрямку.

Об'єктами ж управління в умовах такої управлінської системи будуть:

- орган місцевого самоврядування;
- бізнес-сектор на території;
- сектор неурядових громадських організацій;
- сектор освіти;
- сектор підприємств, що перебувають у комунальній власності;
- громадяни території.

Для кращого розуміння усіх взаємозв'язків, що виникають в такій управлінській системі, розглянемо роль кожного об'єкта управління детальніше.

В даній управлінській системі орган місцевого самоврядування виступає водночас і суб'єктом, і об'єктом управління. Це пояснюється тим, що: а) орган місцевого самоврядування визначає економічну політику громади (прийняття стратегії розвитку, затвердження бюджету на наступний рік, затвердження програм соціально-економічного розвитку тощо); б) орган місцевого самоврядування, зокрема його виконавчий відділ, забезпечує виконання тих програмних документів, які прийняли на сесії місцеві депутати.

Відповідно, один із найважливіших елементів ефективного функціонування системи місцевого економічного розвитку є забезпечення взаєморозуміння та співпраці між законодавчою та виконавчою частинами органу місцевого самоврядування. Адже відповідно до одного із керівних принципів МЕР, «місцевий економічний розвиток ґрунтується на лідерській ролі місцевої влади [8]». Відсутність ефективної взаємодії всередині органу місцевого самоврядування здатне зруйнувати усю управлінську систему та «придушити» процес місцевого економічного розвитку ще у зародку.

Іншим важливим об'єктом управління та водночас генератором економічної активності є бізнес-сектор [9]. Сюди ми відносимо усі підприємства, що розташовані на території громади (як виробничі, так і невиробничі), а також фізичних осіб підприємців та осіб, що проводять незалежну професійну діяльність. Слід розуміти, що в умовах ринкової економіки, багатство країни формується саме у приватному бізнес-середовищі. Відповідно, чим більший ВВП окремої території – тим більші обсяги доходу тут генерується. Це впливає на зростання купівельної спроможності громадян, покращує соціально-політичну ситуацію в громаді, а також – генерує додаткові доходи до місцевого бюджету.

Саме тому, одним із ключових завдань органу місцевого самоврядування, як ключового суб'єкта механізму управління в концепції МЕР є створення таких умов, які були б максимально-сприятливими для ведення бізнесу. Зокрема, це і стосується залучення нових інвестицій на територію громади.

Одним із механізмів, який можуть використовувати органи місцевого самоврядування – це максимальна комунікація та активний пошук потенційних інвесторів. В часи глобалізації, капітал рухається надзвичайно швидко та осідає там, де створюють найсприятливіші умови. Станом на сьогодні в Україні існує 1469 громад [2]. Інвестору не реально проаналізувати усі в пошуку оптимального варіанту. Громадам необхідно самим здійснювати пошук інвесторів із уже готовими пропозиціями [9].

Іншим механізмом залучення інвестицій є розробка інвестиційних паспортів та поширення їх серед потенційних інвесторів. Інвестиційний паспорт (в широкому розумінні) - означає джерело необхідної інформації для інвестора, який зацікавився особливостями ділового середовища конкретного регіону. У вузькому розумінні, інвестиційний паспорт являє собою аналітичну базу для формування у потенційного інвестора правильного уявлення про інвестиційну привабливість регіону, в який він має намір вкласти грошовий капітал [14].

Надзвичайно важливим є включення до інвестиційного паспорта переліку готових інвестиційних пропозицій у тих сферах національного господарства, які планується розвивати у громаді. Така пропозиція повинна містити опис ділянки, яку буде виділено під будівництво підприємства, орієнтовний бізнес-план, а також обсяги та характер допомоги, яку надаватиме орган місцевого самоврядування (юридичний супровід, консультації, співфінансування тощо).

Одним із шляхів створення порівняльної переваги для інвестора є адаптація програми «Йозма», яку провадив уряд країни Ізраїль в кінці 90-х рр. XX століття, до сучасних умов [6].

Суть даного підходу полягає у створенні інвестиційних фондів (як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому), певну частка яких фінансуватиметься за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів.

На думку авторів вищезгаданого дослідження: «створення таких фондів – це один з головних чинників успішного управління економічним розвитком у контексті децентралізації. Адже впродовж попередніх років більшість створених фондів були централізованими, а прийняття рішень у них досить часто не було прозорим. Але, створюючи такі фонди на місцевому чи регіональному рівні, таких недоліків можна уникнути. Ураховуючи потенційну стратегію розвитку та опираючись на вибрану smart-спеціалізацію, за допомогою цих фондів можна буде розвивати ті галузі та сектори економіки, які будуть у пріоритеті [6]».

Важливо розуміти, що Україна - як держава, використовує далеко не увесь свій потенціал щодо залучення інвестиційних ресурсів (рис. 2).

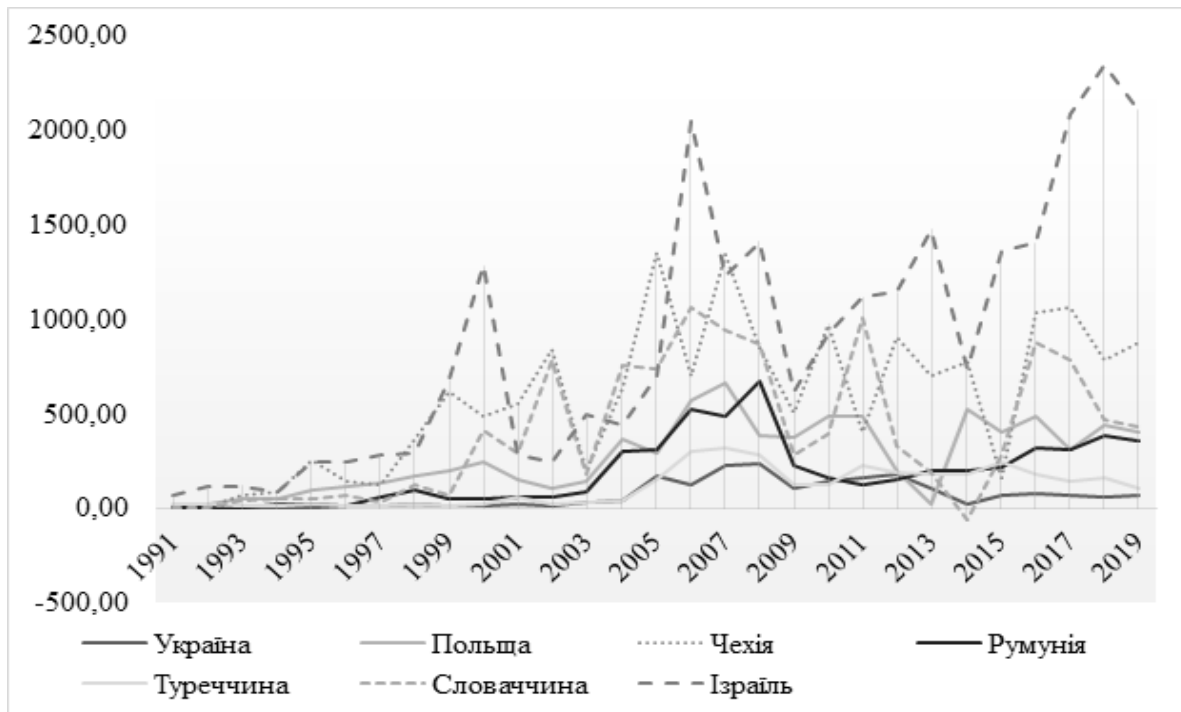

Рис. 2. Динаміка залучення прямих іноземних інвестицій на одну особу окремими країнами за період 1991 – 2019 рр., дол. США.

Джерело: розраховано авторами на основі відкритих даних Світового Банку [16]

Так, за підсумками 2019-го року, Ізраїль залучив 2103 дол. США прямих іноземних інвестицій в розрахунку на одну особу, в той час як для України даний показник становив всього 68,56 дол. США [16]. Розрив і справді вражаючий, але він вказує на те, що потенційно – країна може залучати значні обсяги іноземного капіталу в економіку для фінансування економічного стрибка. Ключове – це створення привабливих інвестиційних умов та практична діяльність із пошуку інвестора.

Іншим механізмом залучення інвестора є надання органом місцевого самоврядування різного роду економічних пільг – податкові канікули на місцеві податки, купівля товарів та послуг за кошти місцевого бюджету, надання кредитів або участь у капіталі підприємства тощо [4].

Загалом, існує цілий ряд різноманітних механізмів, які здатні створити порівняльні переваги для громади в очах інвестора. Найважливіше – це практичні дії органів місцевого самоврядування щодо їх використання. Без бажання влади, на жаль, весь потенціал території так і може залишитись невикористаним.

Іншим не менш важливим об’єктом управління економічного розвитку є неурядові громадські організації. НГО – це основа розвитку громадянського суспільства території, а також – механізм залучення грантових коштів. Досить часто, за рахунок активності НГО, на територію заходять доволі великі суми грантових коштів (як вітчизняних, так і з-за кордону), які спрямовуються на реалізацію різного роду соціальних, освітніх, культурних та ряду інших проектів, а також інвестуються у розвиток місцевої інфраструктури.

Тому, для органу місцевого самоврядування важливо створити таке середовище, в якому таким організаціям б сприяли у розвитку та здійсненні своєї діяльності. Зокрема, ключовими механізмами у співпраці між владою та НГО можуть бути:

- написання та реалізація спільних проектів;

- співфінансування проектів;
- пошук партнерів для проектів зі сфери бізнесу, науки тощо;
- організація майстер-класів для НГО із якісного написання проектних заявок, ефективного проєкту-менеджменту, пошуку можливостей тощо;
- проведення конкурсу «бюджет участі», як першочергове джерело фінансового ресурсу для реалізації ідей громадського сектору громади.

Загалом, використання цих та інших механізмів дозволить сформувати у громаді справді демократичне громадянське суспільство, кожен член якого не ставитиме запитання «Що громада зробила для мене?», а навпаки – запитуватиме себе: «А що я зробив для громади?».

Сектор освіти – це об'єкт управління економічним розвитком, із яким потрібно взаємодіяти у стратегічному плані. Сюди відносяться усі початкові заклади, які перебувають на території громади – починаючи від дитячих садків та закінчуючи вищими навчальними закладами, а також інші науково-дослідні установи, лабораторії, навчальні центри тощо.

Роль освіти є надзвичайно важливою, адже вона здатна сформувати базу для економічного середовища у майбутньому. Для прикладу, якщо громада планує розвивати у себе сектор ІТ, то їй необхідно створити такі освітні умови, щоб одними із профільних предметів у школі були саме основи програмування та алгоритмування, а також - інформатика. В таких умовах, після закінчення школи, у громаді буде основна частка випускників, які потенційно пов'яжуть своє майбутнє із програмуванням.

Окрім цього, важливим є проведення різного роду конкурсів, олімпіад та інших заходів, які б сприяли творчому розвитку учнів та появі нових ідей – досвід американських шкіл у проведенні наукових ярмарків.

Цілеспрямована освітня програма та наявність додаткових можливостей для творчого пошуку в певній сфері дозволить створити умови для появи спочатку «стартапів у гаражі», а потім, цілком ймовірно, і до формування цілої «екосистеми» у певній галузі, на зразок «Кремнієвої долини» у США.

Ще один, безумовно важливий об'єкт управління в системі МЕР це сектор підприємств, що перебувають у комунальній власності [7]. Незважаючи на те, що у суспільстві існує думка про те, що державний сектор розвивається неефективно, або ж завдяки різним корупційним схемам, він генерує доходи тільки для окремих зацікавлених осіб, ми вважаємо, що громадам потрібно розвивати комунальні підприємства. І для цього є ряд причин, ключовими із яких є:

- створення нових робочих місць та генерування нового джерела доходу у громаді із подальшим підвищенням купівельної спроможності території;
- додаткові надходження до місцевого бюджету – як шляхом розподілу отриманих прибутків, так і завдяки податковим відрахуванням із доходів працівників;
- інструмент контр-циклічної політики.

Зокрема, сьогодні досить активно розвивається ідея «роботодавця останньої інстанції», яку свого часу запропонував відомий економіст Гайман Мінський, а зараз підхопили представники школи «Сучасної теорії грошей» [10]. Відповідно до цієї ідеї, держава, в часи криз та падіння сукупного попиту, повинна створювати робочі місця, а не просто надавати соціальну допомогу. Враховуючи наявність комунального підприємства, громада може створювати нові робочі місця (хоча б і найменш оплачувані), та таким чином зменшувати руйнівний удар економічних криз.

Останнім, проте не менш важливим об'єктом управління є жителі громади. Як відомо, ключовим елементом у структурі ВВП є саме споживчі витрати – близько 65-75%. Відповідно, для того, щоб розвивався бізнес (чи приватний, чи комунальний) – необхідно забезпечити достатній рівень споживання та соціально-економічну стабільність в громаді.

Для цього, владі необхідно вибудувати такі зв'язки із електоратом, завдяки яким відбудуватиметься постійний діалог та комунікація, що дозволить вирішувати усі потенційні проблеми у цивілізованій та мирній спосіб без шкоди для економіки громади.

Одним із ключових механізмів для побудови ефективної співпраці із громадянами є розробка комунікаційної стратегії, яка «має сприяти результативній роботі органу місцевого самоврядування (далі ОМС) та жителів громади в напрямку створення комфортних умов та досягненню ними цілей і завдань, що впроваджуються в рамках Стратегії розвитку територіальної громади, Програми соціально-економічного розвитку та інших проектів і програм, що реалізуються на території громади [3]».

Слід розуміти, що процес управління економічним розвитком громади – це завдання не з легких. Але, якщо використовувати концепцію МЕР, а також усі механізми та методи, які пропонує дана концепція – то цілком реально стати на шлях довгострокового соціально-економічного розвитку.

«Місцевий економічний розвиток стосується не лише однієї речі чи одного сектора, він передбачає комплекс заходів у різних секторах, спрямованих на побудову тісних взаємозв'язків, які розширюють спектр і збільшують глибину місцевого економічного розвитку»

[8]». А тому, важлива одночасна та ефективна взаємодія між усіма об'єктами вищенаведеної управлінської системи. Тільки в умовах спільної та злагодженої роботи між усіма секторами: бізнес, влада, громадське суспільство, освіта, комунальні підприємства та мешканці території – можливо забезпечити розвиток. В іншому випадку громаду очікує соціально-економічний занепад, стагнація доходів, пришвидшена еміграція тощо.

Висновки. Забезпечення соціально-економічного розвитку громади як і у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі – одне із ключових завдань уряду та інших державної влади та місцевого самоврядування. Адже соціально-економічний розвиток генерує нові робочі місця, призводить до зростання рівня доходу в суспільстві, сприяє розвитку інфраструктури та формує умови для багатшого та щасливішого життя суспільства загалом.

Історично виокремились дві ключові концепції управління економічним розвитком:

1) централізована, ключову роль у якій відіграє центральний уряд, який формує структуру економіки та здійснює значні інвестиції за кошти державного бюджету;

2) децентралізована, коли відбувається локалізація управління економічним розвитком та ключову роль відіграють саме органи місцевого самоврядування в ефективній співпраці із іншими секторами адміністративно-територіальної одиниці: бізнес, освіта, громадське суспільство, комунальні підприємства, жителі території.

Враховуючи той факт, що в Україні все ще відбувається реформа децентралізації, ми можемо говорити про те, що основною моделлю економічного зростання для даної країни повинна стати модель «Місцевого економічного розвитку».

В основі даної моделі - процес розвитку за участю всіх зацікавлених сторін, який заохочує встановлення партнерських зв'язків між ключовими приватними та державними партнерами на визначеній території і сприяє спільній розробці та реалізації єдиної стратегії розвитку через використання місцевих ресурсів і відносних переваг у глобальному контексті з кінцевою метою створення гідних робочих місць і стимулювання економічної діяльності.

Саме тому, надзвичайно важливим для органів місцевого самоврядування формувати таку систему управління економічним розвитком, за якої усі об'єкти взаємодіятимуть між собою на максимально вигідних умовах як для себе, так і для громади загалом.

В будь-якому випадку, ключову роль у процесі управління економічним розвитком громади в умовах реалізації концепції МЕР повинен відігравати саме орган місцевого самоврядування. Це пояснюється тим, що тільки орган місцевого самоврядування має у своєму розпорядженні ті методи та механізми, які можуть стимулювати діяльність інших об'єктів аналізованої нами системи управління у потрібному напрямку.

Такими методами є: податкові пільги; організація навчання та тренінгів; промоція громади на міжнародному рівні; використання державних закупівель для підтримки місцевого виробника та економічної активності; формування освітнього середовища для розвитку певних напрямів у майбутньому (ІТ, будівництво, виробництво тощо); реалізація спільних проєктів з НГО тощо.

Вважаємо, що ці та інші механізми дозволять забезпечити розвиток громад, а також – сприятимуть забезпеченню сталого розвитку суспільства загалом.

Слід зазначити, що ключовим в управлінні економічним розвитком громади є саме будівництво та формування ефективних зв'язків між усіма об'єктами управління, що дозволить створити ефект синергії та дасть значний поштовх до розвитку. Наявність ефективної управлінської структури та зв'язків між її елементами – це ключовий елемент реалізації концепції МЕР в громаді. Відсутність такого елемента ставить під загрозу ефективний подальший розвиток громади.

Важливо забезпечити подальше вивчення механізмів впровадження концепції МЕР у використання громадами, зокрема також необхідно вивчати методи та механізми налагодження ефективних взаємозв'язків між об'єктами управління. Адже формування ефективної структури управління – це перший і найважливіший крок для забезпечення економічного розвитку в умовах МЕР. А тому, це критично-важливий елемент забезпечення економічного зростання на макрорівні. Адже успіх держави є сумою економічних успіхів кожної громади.

Список літератури

1. Гвазава Н. Г. Сучасні концепції місцевого економічного розвитку. *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: <https://cutt.ly/UxfkUS4>
2. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
3. Комунаційна стратегія громади: тренд чи необхідність? URL: <https://cutt.ly/Lz14J0A>
4. Круговий В. В. Місцевий економічний розвиток (МЕР) та механізми його фінансування. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 216-220.
5. Лі Куан Ю. Сингапурська історія: із третього світу в перший. Т. 2. «Видавництво Олексія Капусти», 2011. Т.2. 683 с.
6. Малишівський Т. В., Стефінін В. В. Залучення іноземного капіталу як чинник забез-

печення економічного зростання країни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Вип. 5 (145). С. 34-41. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-5-7>.

7. Матвіїшин Є. Г. Використання майна територіальних громад як засобу для місцевого економічного розвитку. *Ефективність державного управління*. 2019. № 3 (60). С. 219 – 231. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186768>

8. Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади. URL: http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf

9. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. К.: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

10. Рей Р. Я ж вам казав! Сучасна економіка за Гайманом Мінськи. К.: «Наш Формат», 2018. 288 с.

11. Стадвелл Дж. Чому Азії вдалося. Успіхи та невдачі найдинамічнішого регіону світу. К.: «Наш Формат», 2017. 448 с.

12. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. За ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.

13. Шимченко Л. А. Соціально-економічні проблеми в українському вимірі. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 31 (1). С. 194-199.

14. Як Угода про асоціацію з ЄС впливає на сільські громади? Аналітичний звіт за результатами виконання проекту інкубатора CiSEP. За редакцією Р. Костюкевича. Рівне: ГО РЦЄП. 85 с.

15. Blakely E. J., Leigh N. G. Planning local economic development: theory and practice. Fifth edition. SAGE Publications, 2013. 461 p.

16. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>

17. Jebb A. T. Happiness, income satiation and turning points around the world. *Nature Human Behaviour*. 2018. № 2 (1). P. 33-38.

18. Kahneman D., Deaton A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*. 2010. № 107 (38). P. 16489-16493.

19. Malizia E., Feser E. J., Renski H., Drucker, J. Understanding local economic development. Routledge, 2020. 293 p.

20. Prud'homme R. The dangers of decentralization. *The World Bank Research Observer*. 1995. Vol. 10 (2). P. 201-220. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/602551468154155279/pdf/770740JRN0WBRO0Box0377291B00PUBLIC0.pdf>

21. Qian Y., Roland G. Federalism and the Soft Budget Constraint. *American Economic Review*. 1998. Vol. 88 (5). P. 1143-1162. URL: http://www.jstor.org/stable/116864?seq=1#page_scan_tab_contents

22. Qian Y., Weingast B. Federalism as a Commitment to Preserving Market Incentives. *Journal of Economic Perspectives*. 1997. Vol. 11 (4). P. 83–92. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.11.4.83>

23. Qiao Y., Martínez-Vázquez J., Xu Y. The Tradeoff between Growth and Equity in Decentralization Policy: China's Experience. *Journal of Development Economics*. 2008. Vol. 86 (1). P. 112-128. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304387807000454>

24. World Bank Country and Lending Groups. Country classification URL: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

25. World happiness report 2021. URL: <https://cutt.ly/AxswcWY>.

References

1. Gvazava, N. G. (2012). Modern concepts of local economic development. *Derzhavne budivnytstvo*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_22 [in Ukrainian].

2. Detsentralizatsiya daye mozhlyvosti. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>. [in Ukrainian].

3. Komunikatsiyina stratehiya hromady: trend chy neobkhidnist'? Retrieved from: <https://cutt.ly/Lz14J0A>. [in Ukrainian].

4. Krugovin, V. V. (2014). Local Economic Development (MED) and its financing mechanisms. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, 6 (157), 216-220. [in Ukrainian].

5. Yew, L. K. (2012). From third world to first: The Singapore story, 1965-2000. Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd.

6. Malyshivskiy, T., & Stefinin, V. (2020). Attracting foreign capital as a factor in ensuring the country's economic growth. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*, 145 (5), 34-41. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-5-7>. [in Ukrainian].

7. Matviishyn, E. G., & Zabrotskaya, O. V. (2019). Vykorystannya mayna terytorial'nykh hromad

- yak zasobu dlya mistsevoho ekonomichnoho rozvytku. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*, 3 (60), 219-231. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186768> [in Ukrainian].
8. Mistsevyy ekonomichnyy rozvytok – shlyakh do protsvitannya hromady. Retrieved from: http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf. [in Ukrainian].
9. Vasilchenko, G., Parasyuk, I., & Yerenko, N. (2015). Planuvannya rozvytku terytorial'nykh hromad. Navchal'nyy posibnyk dlya posadovykh osib mistsevoho samovryaduvannya. Asotsiatsiya mist Ukrayiny. Kyiv: TOV «PIDPRYYEMSTVO «VI EN EY» [in Ukrainian].
10. Wray, L. R. (2015). Why Minsky matters: An introduction to the work of a maverick economist. Princeton University Press.
11. Studwell, J. (2013). How Asia works: Success and failure in the world's most dynamic region. Open Road+ Grove/Atlantic.
12. Kravtsiv, V. S., Storonyanska, I. Z. (2020). *Terytorial'ni hromady v umovakh detsentralizatsiyi: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiya*. DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
13. Shymchenko, L. A. (2016). *Socio-economic problems in the Ukrainian dimension. Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 31 (1), 194-199. [in Ukrainian].
14. Kostyukevich, R. M., & Kuropas, I. S., Stefanin, V. V., Malishivsky, T. V. & Radchenko, O. (2020). *Yak Uhoda pro asotsiatsiyu z YES vplyvaye na sil's'ki hromady?* Rivne: HO RTSYEP' [in Ukrainian].
15. Leigh, N. G., & Bakely, E. J. (2013). Planning local economic development: Theory and practice (No. 338.973 L529p). Sage.
16. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). World Bank Data. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
17. Jebb, A. T., Tay, L., Diener, E., & Oishi, S. (2018). Happiness, income satiation and turning points around the world. *Nature Human Behaviour*, 2 (1), 33-38.
18. Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107 (38), 16489-16493.
19. Malizia, E., Feser, E. J., Renski, H., & Drucker, J. (2020). Understanding local economic development. Routledge.
20. Prud'Homme, R. (1995). The dangers of decentralization. *The world bank research observer*, 10 (2), 201-220.
21. Qian, Y., & Roland, G. (1998). Federalism and the soft budget constraint. *American economic review*, 1143-1162.
22. Qian, Y., & Weingast, B. R. (1997). Federalism as a commitment to reserving market incentives. *Journal of Economic perspectives*, 11 (4), 83-92.
23. Qiao, B., Martinez-Vazquez, J., & Xu, Y. (2008). The tradeoff between growth and equity in decentralization policy: China's experience. *Journal of Development Economics*, 86 (1), 112-128.
24. World Bank Country and Lending Groups. Country classification. Retrieved from: <https://cutt.ly/ExfjZB6>.
25. World happiness report 2021. Retrieved from: <https://cutt.ly/AxswcWY>.

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 657

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-76-89

СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АНАЛИЗА КОЭФФИЦИЕНТА ОБЕСПЕЧЕННОСТИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ АКТИВАМИ

Болобошкова И.Э., заместитель главного бухгалтера, Открытое акционерное общество «Кировский райагропромтехснаб», г. Кировск, Республика Беларусь
e-mail: boloboshkova@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-4259-0024

Abstract. Целью статьи является определение степени влияния изменения величины краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности на величину коэффициента обеспеченности обязательств активами. В ходе проведенного автором исследования было установлено отсутствие единого подхода и наличие определенных противоречий в методике расчета коэффициента обеспеченности обязательств активами, содержащихся в Инструкции «О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования» Выделение и расчет влияния факторов пяти порядков позволяет установить существенное влияние изменения состояния краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности как в полном объеме, так и в разрезе конкретных организаций на изменение величины результативного показателя, а, следовательно, способствует принятию грамотных управленческих решений.

Keywords: краткосрочная кредиторская задолженность, краткосрочная дебиторская задолженность, коэффициент обеспеченности обязательств активами.

СТАН І НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АНАЛІЗУ КОЕФІЦІЄНТА ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ АКТИВАМИ

Болобошкова І. Е., заступник головного бухгалтера, Відкрите акціонерне товариство «Кіровський райагропромтехснаб», м. Кіровськ, Республіка Білорусь
e-mail: boloboshkova@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-4259-0024

Анотація. Метою статті є визначення ступеня впливу зміни величини короткострокової кредиторської та короткострокової дебіторської заборгованості на величину коефіцієнта забезпеченості зобов'язань активами. В ході проведеного автором дослідження було встановлено відсутність єдиного підходу і наявність певних протиріч в методиці розрахунку коефіцієнта забезпеченості зобов'язань активами, що містяться в Інструкції «Про порядок розрахунку коефіцієнтів платоспроможності і проведення аналізу фінансового стану та платоспроможності суб'єктів господарювання. Виділення і розрахунок впливу факторів п'яти порядків дозволяє встановити істотний вплив зміни стану короткострокової кредиторської і короткострокової дебіторської заборгованості як в повному обсязі, так і в розрізі конкретних організацій на зміну величини результативного показника, а, отже, сприяє прийняттю грамотних управлінських рішень.

Ключові слова: короткострокова кредиторська заборгованість, короткострокова дебіторська заборгованість, коефіцієнт забезпеченості зобов'язань активами.

STATE AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF ASSET SECURITY COEFFICIENT ANALYSIS

Boloboshkova Iona chief accountant's assistant, Open joint stock company «Kirovskiy raiagropromsnab», Kirovsk, Republic of Belarus
e-mail: boloboshkova@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-4259-0024

Abstract. Purpose. The purpose of the article is to determine the degree of influence of changes in the value of short-term payables and short-term receivables on the value of the asset security ratio of liabilities. Method. The information base of the study is the actual data of the system of accounting accounts (balance sheet) JSC «Kirov raiagropromtehnika». During the study, the following methods were used: observation, comparison, description, systematization, factor analysis, classification. Results. In the course of the study carried out by the author, it was found that there is no unified approach and the presence of certain

contradictions in the methodology for calculating the ratio of liabilities with assets contained in the Instruction «On the procedure for calculating solvency ratios and analyzing the financial condition and solvency of business entities» Of the Republic of Belarus dated December 27, 2011 № 140/206 (as amended by the resolutions of the Ministry of Finance, the Ministry of Economics dated October 4, 2017 № 33/23). Practical importance. The new version of clause 8 of Chapter 2 of the Instruction «On the procedure for calculating solvency ratios and analyzing the financial condition and solvency of business entities» approved by the Resolution of the Ministry of Finance of the Republic of Belarus, the Ministry of Economy of the Republic of Belarus dated December 27, 2011 № 140/206 (as amended by resolutions of the Ministry of Finance, Ministry of Economy of 04.10.2017 № 33/23) makes it possible to unambiguously and competently approach the methodology for calculating the ratio of liabilities to assets and allows you to objectively calculate the influence of factors that influenced the change in this ratio. The identification and calculation of the influence of factors of five orders allows us to determine the significant impact of changes in the state of short-term payables and short-term receivables, both in full and in the context of specific organizations, on the change in the value of the effective indicator, and, consequently, contributes to the adoption of competent management decisions.

Keywords: short-term accounts payable, short-term accounts receivable, asset coverage ratio.

JEL Classification: M41.

Постановка проблеми. В современных рыночных условиях все субъекты хозяйствования, а именно: собственники (акционеры), банки, налоговые органы, инвесторы, поставщики, покупатели, заказчики заинтересованы в получении объективной информации о финансовом состоянии своих деловых партнеров. Как правило, финансовое состояние проявляется в платежеспособности организации, в способности вовремя удовлетворять платежные требования поставщиков в соответствии с заключенными договорами, в своевременном возврате кредитных ресурсов, перечислении платежей в бюджет. Финансовое состояние является важнейшей характеристикой деловой активности и надежности субъекта хозяйствования. Оно определяет конкурентоспособность организации и его потенциал в деловом сотрудничестве, выступает гарантом реализации экономических интересов всех участников хозяйственной деятельности.

Известно, что основным показателем, характеризующим финансовое состояние организации, выступает платежеспособность, а коэффициент обеспеченности обязательств активами является одним из основных показателей платежеспособности организации. Поэтому сегодня возникает необходимость проведения более детального анализа изменения величины краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности, как в общем объеме, так и в разрезе конкретных организаций на изменение величины результативного показателя и определения степени этого влияния, что в свою очередь позволит субъекту хозяйствования своевременно принимать грамотные управленческие решения.

В результате чего можно сделать вывод, что данное исследование приобретает особую актуальность.

Анализ последних исследований и публикаций по данной теме. С целью выработки рекомендаций по решению исследуемой проблемы автор в соответствии с классикой построения структурно-логических моделей факторных систем результативных показателей уточнил формулу расчета коэффициента обеспеченности обязательств активами изложенную в Инструкции «О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования» утвержденной Постановлением Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь от 27 декабря 2011 г. № 140/206 (в ред. постановлений Минфина, Минэкономики от 04.10.2017 г. № 33/23).

Установлено, что оценка и анализ краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности исследуются такими авторами как: Вахрушиной М.А. [3], Гарновым А.П. [2], Герасимовой Е. Б. [1], Любушиным Н.П. [6], Савицкой Г.В. [9], Чернышевой Ю.Г. [10], Шереметом А.Д. [11], Шадринной Г.В. [12] и другими. Между тем, отдельные теоретические и методические аспекты анализа краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности недостаточно разработаны.

Как показало проведенное автором исследование в специальной экономической литературе ряд авторов не полно исследует влияние изменения состояния рассматриваемой задолженности на коэффициент обеспеченности обязательств активами.

Формирование цели статьи. Целью статьи является определение степени влияния изменения величины краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности на величину коэффициента обеспеченности обязательств активами. Для достижения цели необходимо решить следующие задачи:

1. Исследовать тенденции изменения как общей величины краткосрочной кредиторской задолженности, так и в разрезе конкретных поставщиков, подрядчиков, исполнителей;
2. Исследовать тенденции изменения как общей величины краткосрочной дебиторской задолженности, так и в разрезе конкретных покупателей;
3. Провести оценку изменения величины рассматриваемой задолженности на величину

ну результативного показателя;

4. С целью оптимизации работы по управлению краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженностью разработать конкретные рекомендации для ОАО «Кировский райагропромтехснаб»;

5. Внести предложение управлению финансов, учета и отчетности Министерства финансов Республики Беларусь касающееся новой редакции формулы, приведенной в пункте 8 главы 2 Инструкции «О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования» утвержденной Постановлением Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь от 27 декабря 2011 г. № 140/206 (в ред. постановлений Минфина, Минэкономики от 04.10.2017 г. № 33/23).

Изложение основного материала исследования. В современных рыночных условиях все субъекты хозяйствования, а именно: собственники (акционеры), банки, инвесторы, поставщики, покупатели, заказчики заинтересованы в получении объективной информации о финансовом состоянии своих деловых партнеров. Как правило, финансовое состояние определяет конкурентоспособность и потенциал организации в деловом сотрудничестве, является гарантом эффективной реализации экономических интересов всех участников хозяйственной деятельности – как самой организации, так и ее партнеров. Основным показателем, характеризующим финансовое состояние организации, является платежеспособность. В свою очередь коэффициент обеспеченности обязательств активами является одним из основных показателей платежеспособности организации.

Таблица 1

Сравнительная характеристика методик анализа краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности

Положения		Авторы							
		Вахрушина М.А.	Гарнов А.П.	Герасимова Е.Б.	Любушин Н.П.	Савицкая Г.В.	Чернышева Ю.Г.	Шеремет А.Д.	Шадрина Г.В.
А		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Анализ состава, структуры и динамики краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности		+	+	+	+	+	+	+	+
2. Анализ возраста краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности		+	+	+	+	+	+	+	+
3. Анализ финансового состояния организации		+	+	+	+	+	+	+	+
4. Анализ платежеспособности организации		+	+	+	+	+	+	+	+
4.1 Расчет факторов изменения состояния краткосрочной кредиторской задолженности на коэффициент обеспеченности обязательств активами	Первого порядка	Алгоритм расчета	+	+	+	+	+	+	+
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Второго порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Третьего порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Четвертого порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Пятого порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
4.2 Расчет факторов изменения состояния краткосрочной дебиторской задолженности на коэффициент обеспеченности обязательств активами	Первого порядка	Алгоритм расчета	+	+	+	+	+	+	+
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Второго порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Третьего порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Четвертого порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-
	Пятого порядка	Алгоритм расчета	-	-	-	-	-	-	-
		Цифровой расчет	-	-	-	-	-	-	-

Источник: составлено автором на основе [1-3,6, 9-12].

В ходе проведенного исследования было установлено, что в специальной экономической литературе ряд авторов не рассчитывает влияние изменения состояния краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности на данный коэффициент. В связи с чем возникает необходимость более детального изучения степени влияния данных факторов на изменение этого результативного показателя.

Оценка и анализ краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженностей исследуются такими авторами как: Вахрушиной М.А., Гарновым А.П., Герасимовой Е.Б., Любушиным Н.П., Савицкой Г.В., Чернышевой Ю.Г., Шереметом А.Д., Шадринной Г.В. и другими. Между тем, отдельные теоретические и методические аспекты анализа краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности недостаточно разработаны (табл. 1).

В Инструкции «О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования» утвержденной Постановлением Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь от 27 декабря 2011 г. № 140/206 (в ред. постановлений Минфина, Минэкономики от 04.10.2017 г. № 33/23) трактуется следующий порядок расчета коэффициента обеспеченности обязательств активами: «Коэффициент обеспеченности обязательств активами (КЗ) рассчитывается как отношение суммы итогов разделов IV и V бухгалтерского баланса к итогу бухгалтерского баланса по следующей формуле (формула 1):

$$K3 = \frac{KO + DO}{ИБ} \quad (1)$$

где: КО – краткосрочные обязательства (строка 690 бухгалтерского баланса); ДО – долгосрочные обязательства (строка 590 бухгалтерского баланса); ИБ – итог бухгалтерского баланса (строка 300 бухгалтерского баланса)».

В вышеприведенной методике расчета исследуемого коэффициента и представленной выше формуле допущена вольность, которая заключается в том, что в числителе изначально располагаются краткосрочные обязательства, а затем долгосрочные. Исходя из этого, автор предлагает изложить данную формулу в следующей редакции: (формула 2):

$$K3 = \frac{DO + KO}{ИБ} \quad (2)$$

Данное преобразование связано не только с приведенной выше методикой расчета, но и со спецификой заполнения бухгалтерской (финансовой) отчетности. Согласно МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» активы и обязательства в отчете о финансовом положении должны быть представлены с разделением на краткосрочные и долгосрочные статьи по порядку ликвидности, при этом может использоваться порядок как возрастающей, так и убывающей ликвидности [7].

Известно, что в бухгалтерской (финансовой) отчетности Республики Беларусь активы и обязательства подразделяются на краткосрочные и долгосрочные и располагаются в порядке возрастания, а именно: активы баланса распределяются по степени возрастания ликвидности, а обязательства – по степени возрастания срочности погашения обязательств.

В этой связи, целесообразно осуществить преобразование формулы 1 с целью упорядочивания обязательств согласно степени возрастания срочности их погашения. Еще одним основанием, указывающим на необходимость преобразования данной формулы, является местоположение анализируемых факторов. В зависимости от того, уровень влияния какого фактора будет рассчитан первым, зависит корректность определения уровня влияния анализируемых факторов на изменение величины результативного показателя.

Кроме этого, можно отметить, что при заполнении бухгалтерской (финансовой) отчетности баланс (строка 300 бухгалтерского баланса) рассчитывается как сумма итогов по разделу I «Долгосрочные активы» (строка 190 бухгалтерского баланса) и итогов по разделу II «Краткосрочные активы» (строка 290 бухгалтерского баланса), а баланс (строка 700 бухгалтерского баланса) рассчитывается как сумма итогов по разделу III «Собственный капитал»

(строка 490 бухгалтерского баланса), IV «Долгосрочный обязательства» (строка 590 бухгалтерского баланса), V «Краткосрочные обязательства» (строка 690 бухгалтерского баланса), что еще раз доказывает необходимость изменения местоположения долгосрочных и краткосрочных обязательств в формуле 1 в целях достижения единого подхода.

Расчет коэффициента обеспеченности обязательств активами автор производил по следующим формулам (3-7):

$$K_3 = (DO + KO) / ИБ = (DO + KO) / (ДА + КА) = (DO + (K_з + KO_{ор.})) / (ДА + (ДЗ + КА_{орг.})) \quad (3)$$

$$K_з = K_{з.пост.} + K_{з.аван.} + K_{з.бюдж.} + K_{з.ФСЗН} + K_{з.ОТ} + K_{з.лиз.} + K_{з.уч.} + K_{з.пр.} \quad (4)$$

$$ДЗ = ДЗ_{пок.} + ДЗ_{пост.} + ДЗ_{бюдж.} + ДЗ_{ФСЗН} + ДЗ_{пр.} \quad (5)$$

$$K_{з.пост.} = K_{з.орг.1} + K_{з.орг.2} + K_{з.орг.3} + K_{з.орг.4} + K_{з.орг.5} + K_{з.пр.орг.} \quad (6)$$

$$ДЗ_{пок.} = ДЗ_{орг.1} + ДЗ_{орг.2} + ДЗ_{орг.3} + ДЗ_{орг.4} + ДЗ_{орг.5} + ДЗ_{пр.орг.} \quad (7)$$

где: K_3 – коэффициент обеспеченности обязательств активами; DO – долгосрочные обязательства; KO – краткосрочные обязательства; $ИБ$ – итог бухгалтерского баланса (строка 300 бухгалтерского баланса); $ДА$ – долгосрочные активы; $КА$ – краткосрочные активы; $K_з$ – краткосрочная кредиторская задолженность; $KO_{др.}$ – другие краткосрочные обязательства; $ДЗ$ – краткосрочная дебиторская задолженность; $КА_{др.}$ – другие краткосрочные активы; $K_{з.пост.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность поставщикам, подрядчикам, исполнителям; $K_{з.аван.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность по авансам полученным; $K_{з.бюдж.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность по налогам и сборам; $K_{з.ФСЗН}$ – краткосрочная кредиторская задолженность по социальному страхованию и обеспечению; $K_{з.ОТ}$ – краткосрочная кредиторская задолженность по оплате труда; $K_{з.лиз.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность по лизинговым платежам; $K_{з.уч.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность собственнику имущества (учредителям, участникам); $K_{з.пр.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность прочим кредиторам; $ДЗ_{пок.}$ – краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с покупателями и заказчиками; $ДЗ_{пост.}$ – краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с поставщиками и подрядчиками (авансы выданные); $ДЗ_{бюдж.}$ – краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с бюджетом; $ДЗ_{ФСЗН}$ – краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам по социальному страхованию и обеспечению; $ДЗ_{пр.}$ – прочая краткосрочная дебиторская задолженность; $K_{з.орг.1}$ – краткосрочная кредиторская задолженность организации 1; $K_{з.орг.2}$ – краткосрочная кредиторская задолженность организации 2; $K_{з.орг.3}$ – краткосрочная кредиторская задолженность организации 3; $K_{з.орг.4}$ – краткосрочная кредиторская задолженность организации 4; $K_{з.орг.5}$ – краткосрочная кредиторская задолженность организации 5; $K_{з.пр.орг.}$ – краткосрочная кредиторская задолженность прочим организациям; $ДЗ_{орг.1}$ – краткосрочная дебиторская задолженность организации 1; $ДЗ_{орг.2}$ – краткосрочная дебиторская задолженность организации 2; $ДЗ_{орг.3}$ – краткосрочная дебиторская задолженность организации 3; $ДЗ_{орг.4}$ – краткосрочная дебиторская задолженность организации 4; $ДЗ_{орг.5}$ – краткосрочная дебиторская задолженность организации 5; $ДЗ_{пр.орг.}$ – краткосрочная дебиторская задолженность прочих организаций.

В данной научной статье автор впервые разработал пятиуровневую структурно-логическую модель факторной системы коэффициента обеспеченности обязательств активами (рис. 1).

Автор произвел расчет влияния факторов пяти порядков на изменение рассматриваемого коэффициента (табл. 3) и апробировал вышеизложенные теоретические посылки на фактических материалах ОАО «Кировский райагропромтехснаб» (табл. 2).

Выводы. По проведенным расчетам можно отметить, что значение коэффициента обеспеченности обязательств активами по состоянию на 31 декабря 2020 года составило 0,41566

п.п., что на 0,04056 п.п. меньше по сравнению с началом 2020 года (0,45622 п.п.). Нормативное значение не выше 0,85 п.п.

Рассмотрев влияние факторов первого порядка целесообразно отметить наиболее существенное влияние таких факторов как увеличение сумм долгосрочных обязательств и уменьшение суммы краткосрочных обязательств. За счет увеличения долгосрочных обязательств на 421 тыс. руб. данный коэффициент увеличился на 0,02882 п.п. и составил + 71 %. За счет уменьшения суммы краткосрочных обязательств на 922 тыс. бел. руб. коэффициент снизился на 0,06312 п.п. и составил - 155,6 %.

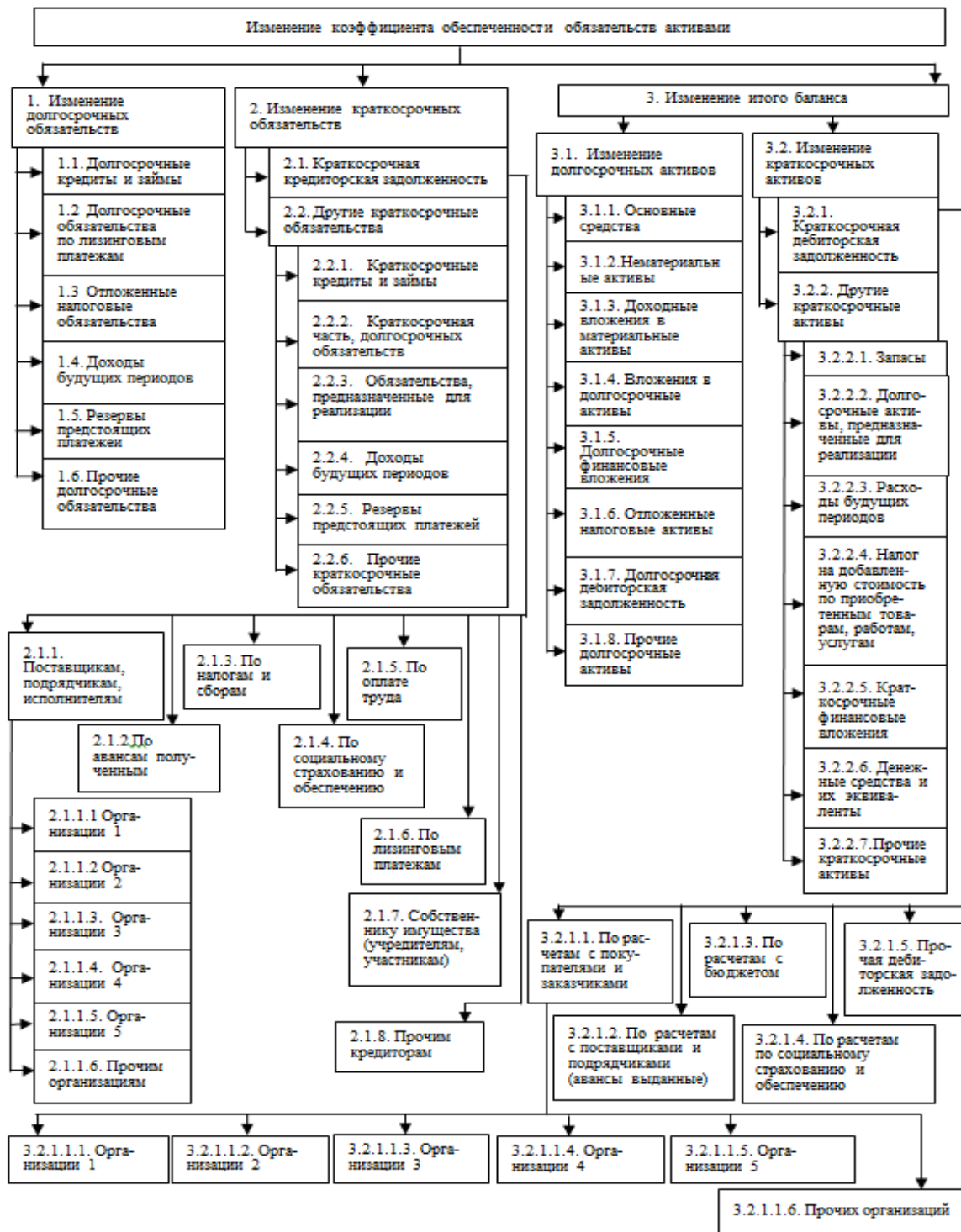

Рис. 1. Структурно-логическая модель факторной системы коэффициента обеспеченности обязательств активами

Источник: разработано автором

Таблиця 2

Расчет факторов изменения коэффициента обеспеченности обязательств активами в ОАО
«Кировский райагропромтехснаб»

Факторы	Цифровой расчет	Уровень влияния, коэфф.	Структура факторов %
Факторы первого порядка			
1. Изменение долгосрочных обязательств	$(2371+4714)/14607 - (1950+4714)/14607$	+0,02882	+71,0
2. Изменение краткосрочных обязательств	$(2371+3792)/14607 - (2371+4714)/14607$	-0,06312	-155,6
3. Изменение итога бухгалтерского баланса (строка 300 бухгалтерского баланса)	$(2371+3792)/14827 - (2371+3792)/14607$	-0,00626	-15,4
Итого	$(2371+3792)/14827 - (1950+4714)/14607$	-0,04056	-100
Факторы второго порядка			
2.1. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности	$(2371+(3292+775))/(7685+6922) - (2371+(3939+775))/(7685+6922)$	-0,04429	-109,2
2.2. Изменение других краткосрочных обязательств	$(2371+(3292+500))/(7685+6922) - (2371+(3292+775))/(7685+6922)$	-0,01883	-46,4
Итого	$(2371+(3292+500))/(7685+6922) - (2371+(3939+775))/(7685+6922)$	-0,06312	-155,6
Факторы второго порядка			
3.1. Изменение долгосрочных активов	$(2371+3792)/(7478+6922) - (2371+3792)/(7685+6922)$	+0,00607	+15,0
3.2. Изменение краткосрочных активов	$(2371+3792)/(7478+7349) - (2371+3792)/(7478+6922)$	-0,01233	-30,4
Итого	$(2371+3792)/(7478+7349) - (2371+3792)/(7685+6922)$	-0,00626	-15,4
Факторы третьего порядка			
2.1.1. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности поставщикам, подрядчикам, исполнителям	$(2371+((2162+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922) - (2371+((2458+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,02026	-50,0
2.1.2. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности по авансам полученным	$(2371+((2162+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922) - (2371+((2162+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	0	0
2.1.3. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности по налогам и сборам	$(2371+((2162+0+38+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922) - (2371+((2162+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,00082	-2,0
2.1.4. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности по социальному страхованию и обеспечению	$(2371+((2162+0+38+54+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922) - (2371+((2162+0+38+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	+0,00068	+1,7
2.1.5. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности по	$(2371+((2162+0+38+54+100+1275+3+27)+775))/(7685+6922) - (2371+$	+0,00123	+3,0

оплате труда	$((2162+0+38+54+82+1275+3+27)+775)/(7685+6922)$		
2.1.6. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности по лизинговым платежам	$(2371+((2162+0+38+54+100+852+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+((2162+0+38+54+100+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,02896	-71,4
2.1.7. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности собственнику имущества (учредителям, участникам)	$(2371+((2162+0+38+54+100+852+38+27)+775))/(7685+6922)-(2371+((2162+0+38+54+100+852+3+27)+775))/(7685+6922)$	+0,0024	+5,9
2.1.8. Изменение краткосрочной кредиторской задолженности прочим кредиторам	$(2371+((2162+0+38+54+100+852+38+48)+775))/(7685+6922)-(2371+((2162+0+38+54+100+852+38+27)+775))/(7685+6922)$	+0,00144	+3,6
Итого	$(2371+((2162+0+38+54+100+852+38+48)+775))/(7685+6922)-(2371+((2458+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,04429	-109,2
Факторы третьего порядка			
3.2.1. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности	$(2371+3792)/(7478+(1004+5310))-(2371+3792)/(7478+(1612+5310))$	+0,01886	+46,5
3.2.2. Изменение других краткосрочных активов	$(2371+3792)/(7478+(1004+6345))-(2371+3792)/(7478+(1004+5310))$	-0,03119	-76,9
Итого	$(2371+3792)/(7478+(1004+6345))-(2371+3792)/(7478+(1612+5310))$	-0,01233	-30,4
Факторы четвертого порядка			
2.1.1.1 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности организации 1 (ЧП «Норбил»)	$(2371+(((754+322+101+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+(((310+322+101+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	+0,0304	+75,0
2.1.1.2 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности организации 2 (ОАО «УКХ «Агромашсервис»)	$(2371+(((754+104+101+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+(((754+322+101+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,01493	-36,8
2.1.1.3 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности организации 3 (ОДО «Технор»)	$(2371+(((754+104+35+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+(((754+104+101+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,00451	-11,1
2.1.1.4 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности организации 4 (ОАО «Тандем-строй»)	$(2371+(((754+104+35+37+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+(((754+104+35+397+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,02465	-60,8
2.1.1.5 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности организации 5 (ООО «Салутем»)	$(2371+(((754+104+35+37+25+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)-(2371+(((754+104+35+37+304+1024)+0+50+44+82+1275+3+27)+775))/(7685+6922)$	-0,0191	-47,2

2.1.1.6 Изменение краткосрочной кредиторской задолженности прочим организациям	$(2371 + ((754 + 104 + 35 + 37 + 25 + 1207) + 0 + 50 + 44 + 82 + 1275 + 3 + 27) + 775) / (7685 + 6922) - (2371 + ((754 + 104 + 35 + 37 + 25 + 1024) + 0 + 50 + 44 + 82 + 1275 + 3 + 27) + 775) / (7685 + 6922)$	+0,01253	+30,9
Итого	$(2371 + ((754 + 104 + 35 + 37 + 25 + 1207) + 0 + 50 + 44 + 82 + 1275 + 3 + 27) + 775) / (7685 + 6922) - (2371 + ((310 + 322 + 101 + 397 + 304 + 1024) + 0 + 50 + 44 + 82 + 1275 + 3 + 27) + 775) / (7685 + 6922)$	-0,02026	+50,0
Факторы четвертого порядка			
3.2.1.1. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам с покупателями и заказчиками	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((1525 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	+0,01831	+45,1
3.2.1.2. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам с поставщиками и подрядчиками (авансы выданные)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	0	0
3.2.1.3. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам с бюджетом	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	0	0
3.2.1.4 Изменение краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам по социальному страхованию и обеспечению	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	0	0
3.2.1.5. Изменение прочей дебиторской задолженности	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 70) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	+0,00055	+1,4
Итого	$(2371 + 3792) / (7478 + ((934 + 0 + 0 + 0 + 70) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((1525 + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	+0,01886	+46,5
Факторы пятого порядка			
3.2.1.1.1. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности организации 1 (ОАО «Автодор»)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 410 + 7 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((680 + 410 + 7 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	-0,01935	+47,7
3.2.1.1.2. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности организации 2 (ООО «Простор»)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 7 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 410 + 7 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	+0,01355	+33,4
3.2.1.1.3. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности организации 3 (ООО «Ремстайл»)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 186 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 7 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	-0,00609	-15,0
3.2.1.1.4. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности организации 4 (ЧП «Аврора-Т»)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 186 + 358 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 186 + 183 + 102 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	-0,0058	-14,3
3.2.1.1.5. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности организации 5 (ЧП «Скайтоп»)	$(2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 186 + 358 + 13 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310)) - (2371 + 3792) / (7478 + ((57 + 5 + 186 + 358 + 13 + 143) + 0 + 0 + 0 + 87) + 5310))$	+0,00293	+7,2

	$358+102+143)+0+0+0+87)+5310))$		
3.2.1.1.6. Изменение краткосрочной дебиторской задолженности прочих организаций	$(2371+3792)/(7478+(((57+5+186+358+13+315)+0+0+0+87)+5310))- (2371+3792)/(7478+(((57+5+186+358+13+143)+0+0+0+87)+5310))$	-0,00563	-13,9
Итого	$(2371+3792)/(7478+(((57+5+186+358+13+315)+0+0+0+87)+5310))- (2371+3792)/(7478+(((680+410+7+183+102+143)+0+0+0+87)+5310))$	+0,01831	+45,1

Источник: собственная разработка автора

Таблица 3

Исходная информация для расчета влияния факторов на изменение коэффициента обеспеченности обязательств активами ОАО «Кировский райагропромтехснаб»

Показатели	На начало отчетного периода	На конец отчетного периода	Изменение (+/-)
	уровень показателя	уровень показателя	уровня показателя
1. Долгосрочные обязательства	1950	2371	+421
2. Краткосрочные обязательства	4714	3792	-922
3. Итого бухгалтерского баланса (строка 300 бухгалтерского баланса)	14607	14827	+220
4. Долгосрочные активы	7685	7478	-207
5. Краткосрочные активы	6922	7349	+427
6. Краткосрочная кредиторская задолженность	3939	3292	-647
7. Другие краткосрочные обязательства	775	500	-275
8. Краткосрочная дебиторская задолженность	1612	1004	-608
9. Другие краткосрочные активы	5310	6345	+1035
10. Краткосрочная кредиторская задолженность поставщикам, подрядчикам, исполнителям	2458	2162	-296
11. Краткосрочная кредиторская задолженность по авансам полученным	0	0	0
12. Краткосрочная кредиторская задолженность по налогам и сборам	50	38	-12
13. Краткосрочная кредиторская задолженность по социальному страхованию и обеспечению	44	54	+10
14. Краткосрочная кредиторская задолженность по оплате труда	82	100	+18
15. Краткосрочная кредиторская задолженность по лизинговым платежам	1275	852	-423
16. Краткосрочная кредиторская задолженность собственнику имущества (учредителям, участникам)	3	38	+35
17. Краткосрочная кредиторская задолженность прочим кредиторам	27	48	+21

18. Краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с покупателями и заказчиками	1525	934	-591
19. Краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с поставщиками и подрядчиками (авансы выданные)	0	0	0
20. Краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам с бюджетом	0	0	0
21. Краткосрочная дебиторская задолженность по расчетам по социальному страхованию и обеспечению	0	0	0
22. Прочая краткосрочная дебиторская задолженность	87	70	-17
23. Краткосрочная кредиторская задолженность организации 1 (ЧП «Норбит»)	310	754	+444
24. Краткосрочная кредиторская задолженность организации 2 (ОАО «УКХ «Агромашсервис»)	322	104	-218
25. Краткосрочная кредиторская задолженность организации 3 (ОДО «Технор»)	101	35	-66
26. Краткосрочная кредиторская задолженность организации 4 (ОАО «Тандемстрой»)	397	37	-360
27. Краткосрочная кредиторская задолженность организации 5 (ООО «Салутем»)	304	25	-279
28. Краткосрочная кредиторская задолженность прочим организациям	1024	1207	+183
29. Краткосрочная дебиторская задолженность организации 1 (ОАО «Автодор»)	680	57	-623
30. Краткосрочная дебиторская задолженность организации 2 (ООО «Простор»)	410	5	-405
31. Краткосрочная дебиторская задолженность организации 3 (ООО «Ремстайл»)	7	186	+179
32. Краткосрочная дебиторская задолженность организации 4 (ЧП «Аврора-Т»)	183	358	+175
33. Краткосрочная дебиторская задолженность организации 5 (ЧП «Скайтоп»)	102	13	-89
34. Краткосрочная дебиторская задолженность прочих организаций	143	315	-172
35. Коэффициент обеспеченности обязательств активами	0,45622	0,41566	-0,04056

Источник: составлено автором на основе данных организации □

Из факторов второго порядка нужно отметить, что снижение суммы краткосрочной кредиторской задолженности на 647 тыс. бел. руб. уменьшило значение результативного показателя на 0,04429 п.п. и составило -109,2 %, а снижение других краткосрочных обязательств на 275 тыс. бел. руб. уменьшило значение коэффициента обеспеченности обязательств активами на 0,01883 п.п. и составило - 46,4 %. Уменьшение величины долгосрочных активов на 207 тыс. бел. руб. увеличило значение рассматриваемого коэффициента на 0,00607 п.п. и составило + 15 %, а рост суммы краткосрочных активов на 427 тыс. бел. руб. уменьшил коэффициент обеспеченности обязательств активами на 0,01233 п.п. и составил - 30,4 %.

Что касается факторов третьего порядка, то целесообразно отметить, что снижение краткосрочной кредиторской задолженности перед поставщиками, подрядчиками, исполнителями на 296 тыс. бел. руб. снизило значение рассматриваемого коэффициента на 0,02026 п.п. или на - 50 %, снижение краткосрочной кредиторской задолженности по лизинговым платежам на 423 тыс. бел. руб. уменьшило значение коэффициента обеспеченности обязательств активами на 0,02896 п.п. или на - 71,4 %. Уменьшение величины краткосрочной дебиторской задолженности на 608 тыс. бел. руб. увеличило значение коэффициента обеспеченности обязательств активами на 0,01886 п.п. или на + 46,5 %, а увеличение суммы других краткосрочных активов на 1035 тыс. бел. руб. снизило значение коэффициента на

0,03119 п.п. и составило - 76,9 %.

Рассчитав влияние факторов четвертого порядка целесообразно отметить, что увеличение суммы краткосрочной кредиторской задолженности перед организацией 1 (ЧП «Норбил») на 444 тыс. бел. руб. вызвало рост исследуемого показателя на 0,0304 п.п. или на + 75 %, а снижение краткосрочной кредиторской задолженности перед организацией 4 (ОАО «Тан-демстрой») на 360 тыс. бел. руб. снизило результативный показатель на 0,02465 п.п. или на - 60,8 %, помимо этого снижение краткосрочной кредиторской задолженности перед организацией 5 (ООО «Салутем») на 279 тыс. бел. руб. снизило значение коэффициента обеспеченности обязательств активами на 0,0191 п.п. или на - 47,2 %. Снижение краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам с покупателями и заказчиками на 591 тыс. бел. руб. увеличило значение коэффициента на 0,01831 п.п. или на + 45,1 %.

Изучив влияние факторов пятого порядка целесообразно отметить, что за счет снижения краткосрочной дебиторской задолженности организацией 1 (ОАО «Автодор») на 623 тыс. бел. руб. увеличилось значение исследуемого показателя на 0,01935 п.п. или на + 47,7 %, а снижение краткосрочной дебиторской задолженности организацией 2 (ООО «Простор») на 405 тыс. бел. руб. увеличило значение коэффициента обеспеченности обязательств активами на 0,01355 п.п. или на + 33,4 %.

Выделение и расчет влияния факторов пяти порядков дает возможность обнаружения существенного влияния изменения состояния как общей величины краткосрочной кредиторской и краткосрочной дебиторской задолженности, так и конкретных организаций на изменение величины результативного показателя. Проводя анализ таким образом у субъекта хозяйствования появляется возможность выявления таких организаций-кредиторов, погашение задолженности перед которыми способствует определению динамики изменения данной задолженности, а также увеличению значения коэффициента обеспеченности обязательств активами. Помимо этого, субъект хозяйствования способен определить организации, перед которыми имеется значительная кредиторская задолженность, которую необходимо погасить первоначально, для сохранения своей деловой репутации на должном уровне, поскольку несвоевременное погашение данных обязательств влечет за собой выплату штрафных санкций и начисление пеней.

Что касается краткосрочной дебиторской задолженности, то в данном случае субъекту хозяйствования предоставлена возможность реальной оценки размера денежных средств, который мог бы быть получен в результате погашения обязательств организациями-дебиторами. Данные денежные средства субъект хозяйствования мог бы направить на погашение обязательств перед поставщиками, подрядчиками, исполнителями либо же для удовлетворения своих определенных нужд. Также данный анализ позволяет определить недобросовестных партнеров и дает возможность применения определенного рода мероприятий по снижению риска невозврата данной краткосрочной дебиторской задолженности, которая в дальнейшем может привести к образованию просроченной дебиторской задолженности.

На основе проведенного исследования автор рекомендует ОАО «Кировский райагропромтехснаб» производить разделение краткосрочной кредиторской задолженности перед поставщиками, подрядчиками, исполнителями в части сроков погашения данной задолженности, а краткосрочной дебиторской задолженности по расчетам с покупателями и заказчиками по срокам ее образования. Формирование подобной информации по краткосрочной кредиторской задолженности позволит спрогнозировать расход будущих поступлений денежных средств для своевременного погашения краткосрочной кредиторской задолженности перед поставщиками, подрядчиками, исполнителями с целью сохранения деловой репутации на должном уровне, а по краткосрочной дебиторской задолженности позволит оценить вероятность к получению данной задолженности в полной сумме. Кроме того, в целях избежания наложения штрафов, пеней, неустоек со стороны поставщиков, подрядчиков, исполнителей автор рекомендует осуществлять формирование информации о просроченной краткосрочной кредиторской задолженности в разрезе просрочки сроков погашения. В связи с вышеизложенным, автор предлагает закрепить за определенным сотрудником бухгалтерской службы оперативное получение информации по исследуемому вопросу и доведение ее до главного бухгалтера и руководителя с целью информирования их о ненадлежащем исполнении обязательств как со стороны данного субъекта хозяйствования, так и со стороны покупателей.

Также автором подготовлено отношение на имя первого заместителя Министерства финансов Республики Беларусь Кийко Д.Н., касающееся новой редакции пункта 8 главы 2 Инструкции «О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования» утвержденной Постановлением Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь от 27 декабря 2011 г. № 140/206 (в ред. постановлений Минфина, Минэкономики от 04.10.2017 г. № 33/23).

Список литературы

1. Герасимова Е.Б. Анализ деятельности экономических субъектов: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2020. 318 с.
2. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебник. Под ред. А.П. Гарнова. М.: ИНФРА-М, 2018. 366 с.
3. Вахрушина М.А. Анализ финансовой отчетности: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2019. 432 с.
4. Верников В.В. Особенности бухгалтерского учета дебиторской и кредиторской задолженности в международной практике. GAAP.RU: теория и практика управленческого учета. 2018. URL: https://gaap.ru/articles/Osobennosti_bukhgalterskogo_ucheta_debitorskoy_i_kreditorskoy_zadolzhennosti_v_mezhdunarodnoy_praktike/ (дата доступа: 14.01.2021).
5. Лаврухина О.И. Зарубежный опыт учета дебиторской задолженности: современное состояние и проблемы развития. Бизнес конспект. 2018. URL: <https://be5.biz/ekonomika1/r2013/3307.htm>. (дата доступа: 14.01.2021).
6. Любушин Н. П. Экономический анализ: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» и «Финансы» и кредит». 3-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА. 2018. 575 с.
7. О введении в действие на территории Республики Беларусь Международных стандартов финансовой отчетности и их Разъяснений, принимаемых Фондом Международных стандартов финансовой отчетности: постановление Совета Министров Республики Беларусь и Национального банка Республики Беларусь от 19 августа 2016 г., № 657/20. URL: http://minfin.gov.by/upload/accounting/mfso/post_301216_1119_35.pdf (дата доступа: 14.01.2021 г.)
8. О порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования: постановление Министерства финансов Республики Беларусь, Министерства экономики Республики Беларусь от 27 декабря 2011 г., № 140/206; в ред. постановлений Минфина, Минэкономики от 04.10.2017, № 33/23. Консультант Плюс: Беларусь. ООО «ЮрСпектр». Минск, 2021.
9. Савицкая Г. В. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник. 7-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М. 2018. 608 с.
10. Чернышева Ю.Г. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия (организации): учебник. М.: ИНФРА-М, 2018. 421с.
11. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций : практич. Пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М. 2018. 208 с.
12. Шадрин Г.В. Экономический анализ : учебник и практикум для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт. 2020. 431 с.

References

1. Gerasimova, E. B. (2020) Analiz deyatel'nosti ekonomicheskikh sub»yektov. Moscow: INFRA-M [in Russian].
2. Garnov, A. P. (2018). Analiz i diagnostika finansovo-khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. Moscow: INFRA-M [in Russian].
3. Vakhrushina, M. A. (2019) Analiz finansovoy otchetnosti. Moscow: INFRA-M [in Russian].
4. Vernikov, V. V. (2018) Features of accounting of receivables and payables in international practice. GAAP.RU: theory and practice of management accounting [Electronic resource]. Retrieved from https://gaap.ru/articles/Osobennosti_bukhgalterskogo_ucheta_debitorskoy_i_kreditorskoy_zadolzhennosti_v_mezhdunarodnoy_praktike/ [in Russian].
5. Lavrukhhina, O. I. (2018) Foreign experience of accounting for receivables: the current state and problems of development. Business synopsis. Retrieved from <https://be5.biz/ekonomika1/r2013/3307.htm>. [in Russian].
6. Lyubushin, N. P. (2018) Ekonomicheskiiy analiz. Moscow: UNITY-DANA [in Russian].
7. Council of Ministers of the Republic of Belarus and the National Bank of the Republic of Belarus (2016). On the introduction of International Financial Reporting Standards and Their Explanations adopted by the International Financial Reporting Standards Foundation in the Territory of the Republic of Belarus (Order No. 657/20, August 19). Retrieved from http://minfin.gov.by/upload/accounting/mfso/post_301216_1119_35.pdf. [in Russian].
8. Ministry of Economy of the Republic of Belarus (2017). On the procedure for calculating solvency coefficients and conducting an analysis of the financial condition and solvency of business entities (Order No. 33/23, October 4). Retrieved from <http://www.economy.gov.by/uploads/files/sanacija-i-bankrotstvo/Post-MF-ME-27-12-2011-N140-206.pdf> [in Russian].

9. Savitskaya, G. V. (2018) Kompleksnyy analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. Moscow: INFRA-M [in Russian].
10. Chernysheva, Yu. G. Analiz i diagnostika finansovo-khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya (organizatsii). Moscow: INFRA-M [in Russian].
11. Sheremet, A.D., & Negashev, E.V. Metodika finansovogo analiza deyatel'nosti kommercheskikh organizatsi. Moscow: INFRA-M [in Russian].
12. Shadrina, G. V. Ekonomicheskii analiz. Moscow: Yurayt Publishing House [in Russian].

ІННОВАЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Горященко Ю.Г., к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7020-1412

Анотація. Дана стаття присвячена теоретичним і практичним питанням інноваційної модернізації підприємництва в Україні та світі. Основна увага в статті приділяється визначенню факторів-стимуляторів та дестимуляторів цифровізації. Виокремлено умови інноваційної модернізації: налагодження процесів співпраці між підприємцями, урядом, університетами, корпораціями; доступ до людського і фінансового капіталу; нові цифрові масштабовані продукти і послуги; швидкість змін конкурентів. Констатовано, що економічне зростання й відновлення інноваційної активності в Україні можливе за рахунок поступового підвищення вихідного рівня цифровізації і високих темпів розвитку даної сфери, адаптивності й інституційної підтримки інновацій під нові умови тривалих карантинних обмежень. На основі контент-аналізу теоретичних джерел запропоновано авторське визначення категорії інноваційної модернізації підприємництва, як ланцюговий безперервний процес тріажу найцінніших ідей, втілення результатів інноваційної діяльності й одержання бажаних ключових показників ефективності.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток підприємств, модернізація, підприємництво, інноваційна діяльність, цифровізація.

INNOVATIVE MODERNIZATION OF ENTREPRENEURSHIP: THEORY AND PRACTICE

Horiashchenko Yuliia, Ph.D (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing University of Customs and Finance, Dnipro
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7020-1412

Abstract. Aim. The purpose of the work was to theoretically-conceptually and practically substantiate the innovative modernization of entrepreneurship in terms of increasing innovative demand. Methods. The main methods of this research were the method of comparison, logical and economic analysis, synthesis, generalization, content analysis. Results and discussion. This article is devoted to theoretical and practical issues of innovative modernization of entrepreneurship in Ukraine and the world. The main attention in the article is paid to the definition of factors-stimulants and disincentives of digitalization. The conditions for innovative modernization are highlighted: the establishment of cooperation processes between entrepreneurs, government, universities, corporations; access to human and financial capital; new digital scalable products and services; the rate of change of competitors. It is stated that economic growth and resumption of innovation activity in Ukraine is possible due to the gradual increase of the initial level of digitalization and high rates of development of this sphere, adaptability and institutional support of innovations under new conditions of long quarantine restrictions. The state of infrastructural support of small and medium business in the regions of Ukraine is investigated, its disproportion is proved. Based on the content analysis of theoretical sources, the author's definition of the category of innovative modernization of entrepreneurship is proposed as a chain continuous process of triage of valuable ideas, the embodiment of the results of innovation and obtaining the desired key performance indicators. The main innovative products that change the basic values, style and standard of living of Ukrainians (Privat24, original logistics solutions, gadget for remote interaction with animals, literacy and unique text testing, etc.) are highlighted. It is proved that the existing innovative potential of Ukraine is its core competence, which needs to be further strengthened and developed.

Keywords: innovation, innovative development of enterprises, modernization, entrepreneurship, innovation, digitalization.

JEL Classification: M21, O14, O31.

Постановка проблеми. Черговий спалах захворюваності на Covid-19 у 2021 році спричинив різке гальмування відновлення економіки, насамперед, через посилення норм соціального дистанціювання. Водночас, на відміну від весняного карантину 2020 року, втрати ВВП є нижчими, бізнес, і населення вже адаптували свою діяльність до нових умов. Хаотичний розвиток починає приймати конкретну вимірну форму і окреслює основні фактори зростання:

- 1) інформація та дані як актив;
- 2) автоматизація та цифровізація;
- 3) рівень бізнес-безпеки;
- 4) інноваційність бізнес-процесів.

Отже, у теперішніх умовах, коли водночас руйнуються одні галузі й стрімко зростає циф-

ровий сектор, питання інноваційної модернізації мають суттєве значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання модернізації економіки, у тому числі інноваційної її складової, досліджено у працях О. Амоші, О. Феєр, О. Ляховець, В. Панченка, Ю. Серпухова, Ю. Карпенко, В. Ляшенка, М. Салуна, С. Бондаренко, М. Подцероб, Ю. Петрової, І. Підоричевої та інших учених і практиків.

Мета дослідження. Мета роботи полягає у теоретико-концептуальному і практичному обґрунтуванні інноваційної модернізації підприємництва в умовах підвищення інноваційного попиту.

Основний матеріал. Модернізація (від фр. *moderne*, англ. *modern* – «новітній, сучасний») – це оновлення процесу, продукту, сервісу, а отже, є базою новацій та основою більшості інновацій.

Широко вживаними поняттями є модернізація економіки та модернізація підприємств, тоді як категорія «модернізація підприємництва» у наукових працях трапляється рідко, натомість підприємництво часто розглядають як чинник модернізації.

Науковець М.М. Салун визначає модернізацію підприємства як «системний та цілеспрямований процес удосконалення, поліпшення, оновлення на інноваційній основі існуючих об'єктів модернізації» [1].

Проведений контент-аналіз низки теоретичних джерел дає підстави визначити інноваційну модернізацію підприємництва як ланцюговий безперервний процес тріажу найцінніших ідей, втілення результатів інноваційної діяльності й одержання бажаних КРІ, здійснюваний на певних умовах. До цих умов можна віднести: налагоджені процеси співпраці між підприємцями, урядом, університетами, корпораціями; доступ до людського і фінансового капіталу; вихід до клієнтів і споживачів (нові цифрові масштабовані продукти і послуги); швидкість змін конкурентів.

Отже, модернізація може результувати високоефективні або ж низькоефективні оновлені процеси, продукти, сервіси. Не вдаючись до оцінки старих соціально-економічних проблем, виокремимо нові завдання і питання, на які відповідь треба дати сьогодні. Згідно з рейтингом економік світу *Digital Evolution Scorecard 2020*, який складено на підставі 160 індикаторів, у ньому відстежуються чотири головні чинники: пропозиція, попит, інститути та інновації (останні пронизують три попередні) [2]:

I. Пропозиція: наскільки розвинені цифрове середовище і фізична інфраструктура, необхідні для розбудови цифрової екосистеми? (доступність ширококутного Інтернету, якість доріг для доставки товарів з Інтернет-магазинів тощо).

II. Попит: чи хочуть і чи можуть споживачі брати участь в цифровій економіці? Чи є у них необхідні інструменти і навички, щоб підключитися до неї?

III. Інститути: закони країни (і дії уряду) сприяють або заважають розвитку цифрових технологій? Чи інвестує влада у діджиталізацію? Підштовхують або, навпаки, гальмують використання і зберігання даних ужиті заходи державного регулювання?

IV. Інновації: наскільки розвинені головні складові екосистеми інновацій (як вже йшлося вище – доступ до талантів і капіталу, процеси, нові цифрові масштабовані продукти і послуги).

У вище згаданому дослідженні здійснено поділ економік країн на чотири групи: лідери, перспективні, ті, які сповільнюють розвиток та проблемні.

Перші мають найвищий вихідний рівень цифровізації і потужний темп розвитку цієї сфери, адаптивність й інституційну підтримку інновацій. Країнами-лідерами є Сінгапур (зі значним відривом), Південна Корея і Гонконг, а також США, Німеччина, Естонія, Ізраїль, Чехія, Литва, ОАЕ, Тайвань, Малайзія й Катар. Для цих країн характерним є підтримка впровадження цифрових споживчих інструментів (Інтернет-торгівля, цифрові платежі, розваги тощо); залучення, навчання і утримання ІТ-кадрів; вирощування (плекання) цифрових стартапів; забезпечення швидкого і загальнодоступного доступу до наземного (оптоволоконного) і мобільного Інтернет; спеціалізація на експорті цифрових товарів, послуг або медіа; координований інноваційний процес: університети, бізнес і відповідальні за цифровий розвиток органи влади.

Для перспективних економік країн, згідно рейтингу [2], характерним є обмеження цифрової інфраструктури і стрімка цифровізація. До цієї зони віднесено Китай (зі значним відривом і найвищим темпом цифрової еволюції), Індонезію та Індію, а також Кенію, В'єтнам, Бангладеш, Руанду, Алжир, Аргентину, Польщу, Саудівську Аравію, Болгарію, Грузію, Азербайджан, Росію, Сербію та Україну. Для цих країн характерним є постановка та досягнення таких цілей: поліпшення мобільного Інтернет-доступу, його доступності та якості, для більш широкого поширення інновацій; зміцнення інституційного середовища і розвиток цифрового законодавства; заохочення інвестицій в цифрові підприємства, фінансування цифрових R & D, навчання ІТ-кадрів і використання додатків для створення робочих місць; заходи щодо скорочення нерівності в доступі до цифрових інструментів по гендерним, класовим, етнічним і географічним ознакам.

Сповільнений розвиток відповідає зоні зі зрілими цифровими системами, але невисоким темпом подальшого розвитку. Включає переважно країни ЄС: Данія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Норвегія, Великобританія, Франція, Австрія, Бельгія, Іспанія, Португалія, Словенія, Нова Зеландія, а також Японія і Канада. Характерним для цих країн є захист від «цифрових плато»: подальші інвестиції в стійкі інституційні опори, регуляторне середовище та ринки капіталу для підтримки подальших інновацій; використання політичних інструментів і регулювання для забезпечення рівномірного доступу до цифрових можливостей і захист усіх споживачів від порушень конфіденційності, кібератак та інших загроз (збереження доступності даних для нових цифрових додатків); залучення, навчання і утримання професіоналів з цифровими навичками – найчастіше за допомогою реформ імміграційної політики; визначення нових технологічних ніш і створення екосистем, що сприяють інноваціям у цих сферах.

Проблемні економіки країн відрізняється як проблемами в існуючій цифровій екосистемі, так і низьким темпом зростання. До цієї зони увійшли країни Африки, Азії, Латинської Америки і Південної Європи. Серед них – Словаччина, Угорщина, Румунія, Хорватія, Пакистан, Єгипет, Туніс, Мексика, Бразилія, ПАР, Туреччина, Греція, Нігерія, Ефіопія. Для економік цих країн повинні бути наступні пріоритети: довгострокові інвестиції в рішення базових проблем з інфраструктурою; створення інституційного середовища, яке підтримує безпечне і широке поширення цифрових продуктів і послуг серед споживачів, особливо якщо ці продукти сприяють продуктивності і створенню нових робочих місць; підтримка ініціатив з розвитку цифрового доступу для груп населення, що історично знаходяться в слабкому становищі (особливо за допомогою співпраці держави з приватним бізнесом); підтримка додатків, які вирішують нагальні проблеми і тим самим можуть стати каталізаторами для поширення цифрових інструментів (наприклад, платформ цифрових платежів).

Щодо поточної ситуації в Україні, наразі переважна більшість інноваційних підприємств (підприємств (об'єднань підприємств), що розробляють, виготовляють і реалізують інноваційні продукти чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% загального обсягу продукції або послуг) – колективної та державної форми власності, на відміну від більшості закордонних інноваційних підприємств, зосереджені у різноманітних сферах діяльності: фінанси (Приватбанк), машинобудування (ДП ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова», КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля), вантажоперевезення (ТОВ «Нова Пошта»), фармацевтика («Дарниця»), енергетичне машинобудування («Турбоатом»), soft (Grammarly) електронна комерція («Розетка»), АПК («Кернел», «Сварог Вест Груп»), ВПК («Укроборонпром»), ритейл («Сільпо»), інтернет речей (Petcube) та ін. Інноваційні підприємства приватної форми власності здебільшого зосереджені у фармацевтичній сфері («Фармак»), АПК (МХП «Миронівський хлібопродукт», «Нібулон», «AgriLab»), альтернативній енергетиці («Еко-Оптіма»), вітряній енергетиці («Вінд Пауер»), ПЕК («Нафтогазвидобування») тощо [3].

Варто зауважити, що інфраструктурна підтримка малого і середнього підприємництва по регіонах країни непропорційна (у 2019 р. кількість громадських об'єднань підприємців у Полтавській області становила 2708 од., натомість у Волинській області – 28, Тернопільській – 30, Одеській та Луганській – по 38 од.; найбільша кількість інформаційно-консультативних установ природно спостерігалась у Києві (658 од.), Полтавській області (615 од.), тоді як у Херсонській та Волинській області – по 1, у Одеській – жодної). Природним є нагромадження бізнес-центрів, техно- та індустріальних парків у промислових регіонах. Однак, невиправданим, на наш погляд, є повна відсутність бізнес-інкубаторів у Вінницькій, Кіровоградській, Луганській, Одеській та Чернігівській областях, відсутність лізингових центрів, інвестиційних та інноваційних фондів у Волинській та Чернігівській областях [4-5].

Найбільша кількість технологій (інвестиційних проектів) була заявлена у галузях приладобудування, нових матеріалів і речовин, сільського господарства, машинобудування та медицини; жодної – в геноміці, теорії програмування, фітоценології, сенсориці, медичній ботаніці, зоології, молекулярній біології і генетиці.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що швидкість процесу інноваційної модернізації підприємництва залежить від багатьох факторів. У першу чергу, економічне зростання й відновлення інноваційної активності в Україні можливе за рахунок поступового підвищення вихідного рівня цифровізації і високих темпів розвитку даної сфери, адаптивності й інституційної підтримки інновацій під нові умови тривалих карантинних обмежень.

Інноваційну модернізацію підприємництва у дослідженні розглянуто як ланцюговий безперервний процес тріажу найцінніших ідей, втілення результатів інноваційної діяльності й одержання бажаних КРІ, здійснюваний на умовах партнерської взаємодії між підприємцями, урядом, університетами, корпораціями; доступу до талантів і капіталу; нових цифрових масштабованих продуктів і послуг; швидкості змін конкурентів.

Вже сьогодні завдяки вітчизняним інноваціям українці змінюють базові цінності, стиль

і рівень життя (Приват24, оригінальні логістичні рішення, гаджет для віддаленої взаємодії з тваринами, перевірка грамотності та унікальності текстів та ін.). Вважаємо, наявний інноваційний потенціал України – її стрижнева компетенція, яку треба надалі укріплювати і розвивати.

У подальшому планується дослідити результативність та ефективність інноваційної діяльності українських підприємств за допомогою фінансових і нефінансових, кількісних та якісних КРІ.

Список літератури

1. Салун М.М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4 (30). С. 49-51.
2. Самые цифровые страны мира: рейтинг 2020 года. *Harvard Business Review* URL: <https://hbr-russia.ru/innovatsii/trendy/853688> (дата звернення: 15.03.2021).
3. Бондаренко С.А. Стійкий інноваційний розвиток промислового підприємства: антикризові механізми забезпечення : монографія. Харків : вид-во «Промарт», 2017. 607 с.
4. Окремі показники підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва станом на 01.01.2019. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України URL: <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2021).
5. Аналітичний огляд «Focus Ukraine» від Райффайзен Банку Аваль за січень 2021 року URL: <https://www.smida.gov.ua/news/publications/focusukrainesicen2021> (дата звернення: 16.03.2021).
6. Підоричева І.Ю. Україна у науково-технологічному та інноваційному просторах Європейського Союзу: проблеми, позитивні зрушення та напрями інтеграції. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 36-52.

References

1. Salun, M. M. (2012). Factors of modernization of resource potential of industrial enterprise. *Innovatsiina ekonomika*, 4 (30), 49-51 [in Ukrainian].
2. Most digital countries in the world: ranking of 2020 (2021). *Harvard Business Review*. Retrieved from <https://hbr-russia.ru/innovatsii/trendy/853688> [in Russian].
3. Bondarenko, S. A. (2017). *Stykyu innovatsiynyy rozvytok promyslovoho pidpryyemstva: antykrizovi mekhanizmy zabezpechenny*. Kharkiv : Promart [in Ukrainian].
4. Some indicators of support and development of small and medium enterprises as of 01.01.2019 (2021). Official web-site. *Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/>
5. Analytical review of Focus Ukraine by Raiffeisen Bank Aval for January 2021 (2021). Retrieved from <https://www.smida.gov.ua/news/publications/focusukrainesicen2021> [in Ukrainian].
6. Pidorycheva, I. Yu. (2020). Ukraine in the scientific-technological and innovative spaces of the European Union: problems, positive changes and directions of integration. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, 2(60), 36-52 [in Ukrainian].

ІНСТРУМЕНТАРІЙ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Сотніков Ю.М., к.е.н, доцент кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: sotnikov4268@gmail.com

Бутенко А.А., аспірантка кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: aabuteenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5380-7965

***Анотація.** У статті розглядається значення та вплив сучасних трансформаційних процесів в економіці та суспільстві на перетворення методології та інструментарію маркетингових досліджень; проаналізовано різні погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на трансформацію економіки, її теоретичні аспекти та сучасні прикладні підходи, а також на розвиток маркетингу та його трансформацію в новітніх умовах господарювання, на сучасному етапі розвитку функціонування господарських систем; досліджено інструменти та методи маркетингових досліджень в контексті економічної трансформації, проаналізовано вплив трансформаційних процесів на сучасний інструментарій маркетингових досліджень. В результаті дослідження зроблено висновки щодо подальшого розвитку прикладного інструментарію кількісних та якісних маркетингових досліджень.*

***Ключові слова:** маркетингові дослідження, інструменти маркетингових досліджень, онлайн-дослідження, трансформація економіки, Індустрія 4.0.*

TOOLS OF MARKETING RESEARCH IN THE CONDITIONS OF ECONOMY TRANSFORMATION

Sotnikov Yurii, PhD, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: sotnikov4268@gmail.com

Butenko Anna, Postgraduate Student of the Department of Banking, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: aabuteenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5380-7965

***Abstract.** The article considers the importance and influence of modern transformation processes in the economy and society on the transformation of methodology and tools of marketing research; different views of domestic and foreign scientists on the transformation of the economy, its theoretical aspects and modern applied approaches, as well as on the development of marketing and its transformation in the latest economic conditions, at the present stage of development of economic systems; the tools and methods of marketing research in the context of economic transformation are investigated, the influence of transformation processes on modern tools of marketing researches is analyzed. The development of marketing in Ukraine should be associated with the transformation of economic processes in the world economy, especially taking into account the fact that many markets are beginning their economic activities in cyberspace. Domestic enterprises must increase their investment attractiveness, be competitive, take into account the current market situation in Ukraine, through the integrated application of marketing tools, modern concepts and successful adoption of the experience of foreign companies that pursue marketing policies from the consumer's point of view. The formation of new marketing is still ongoing, as the transformation of society under the influence of information transformations continues. The change in marketing technologies has taken place under the influence of the opportunities created by the global Internet. The growing number of Internet users, its rapid spread, new communication opportunities have created the basis for the spread of marketing efforts to the online environment. Under the influence of transformational processes, modern tools of marketing research have also undergone significant transformation. In general, it can be concluded that the emergence of digital technologies due to the transformation of the economy from industrial to post-industrial, have made marketing research much more accessible to the general public, cheaper, and their results more accurate. As a result of the research, conclusions were made regarding the further development of applied tools for quantitative and qualitative marketing research.*

***Keywords:** market research, marketing research tools, online research, economic transformation, Industry 4.0.*

JEL Classification: M310.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Природу трансформації економіки досліджували такі відомі вчені як О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Базилевич, С. Мочерний, І. Жиляєв, Н. Гражевська та інші.

Дослідженню розвитку маркетингу та його трансформації в новітніх умовах господарювання присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені як О. Андрєєва, Х. Анн, Г. Армстронг, І. Бойчук, О. Буряк, С. Бутчера, В. Гросул, В. Карлоф, Ф. Котлер, Н. Куденко, В. Лупчук, М. Окландер, І. Підкамінний, Н. Савицька, О. Черненко, Т. Шталь та інші. Багато

публікацій присвячено проблемі застосування інформаційних технологій в сучасних маркетингових дослідженнях, зокрема праці С. Гаркавенко та Н. Пінчук. Корецький А. І. [1] у своїй монографії зазначив, що стрімкий розвиток і впровадження інформаційних технологій кардинально збільшили можливості проведення маркетингових досліджень, оскільки веб-середовище стало важливим джерелом отримання інформації, що сприяло широкому застосуванню інноваційних трендів [1, с. 4].

Однак, системні зміни інструментарію маркетингових досліджень, що впливають як на трансформацію методології маркетингових досліджень зокрема, так і на ринок маркетингових досліджень в цілому, є й досі недостатньо дослідженими, що підкреслює актуальність даної статті.

Мета дослідження. Мета статті – провести дослідження впливу сучасних трансформаційних процесів в економіці, зокрема розвитку нових технологій, цифровізації, інформатизації суспільства та інших, на зміни інструментарію маркетингових досліджень, що дозволить виявити подальший вектор розвитку проведення маркетингових досліджень в сучасних умовах.

Основний матеріал. Сучасні технологічні зміни породжують серйозні структурні зрушення в усіх аспектах соціально-економічної діяльності, зокрема в маркетингових дослідженнях. Економічна трансформація за визначенням А. Турило А.М. та О. Корнуха – це економічна категорія, яка пов'язана з економічною сферою, притаманна різним рівням господарювання, відображає складний процес, що здійснюється одночасно в просторі і часі, відбувається під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників і ключовою ознакою якого є сукупність змін, які в кінцевому підсумку призводять до нового економічного стану, нових економічних результатів та постановки нових економічних цілей та завдань. [2, с. 190]. Трансформаційна економіка, на думку В. Геєця, передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку [3, с. 75]. При чому, як зауважує В. Станько, трансформація не зводиться лише до ринкових реформ, а має комплексний характер, включаючи перетворення у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі [4, с. 43]. За економічною енциклопедією за редакцією С. В. Мочерного, економічна трансформація – процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших [5, с. 687].

На сучасному етапі розвитку економічних систем, згідно з результатами чисельних досліджень, на перший план виходять процеси постіндустріальної трансформації. В працях В. Іноземцева зауважується, що лідируюче місце у світовій економіці ХХІ ст., безсумнівно, буде належати постіндустріальній господарській системі. Найбільш явним наслідком її становлення в розвинутих західних країнах, починаючи із середини 70-х рр. ХХ ст., є формування нового міжнародного порядку, що характеризується, перш за все, поглибленням і розширенням диспропорцій у розвитку між постіндустріальними та іншими країнами світу [6, с. 5].

Д. Тапскотт виділяє дванадцять базових, ключових ознак нового суспільства, серед яких: орієнтація на знання, використання цифрової форми представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, інноваційна природа розвитку, інтеграція, конвергенція, динамізм, глобалізація [7].

Однією з найбільш значимих концепцій розвитку економіки та суспільства на сьогодні є «Індустрія 4.0», яка вперше була сформульована в квітні 2011 року на Ганноверській промисловій виставці/ярмарці (Hannover Messe) Х. Кагерманном, В./Д. Лукасом, В. Вальстером [8] та була основною темою 46/го Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) в Давосі, що відбувся в січні 2016 року [9]. Індустрія 4.0 вважається четвертою промисловою революцією, яка вже сьогодні відбувається в найбільших економіках світу, зокрема, США та Німеччині, а її рушійною силою є великі промислові компанії та наукові центри [10].

Індустрія 4.0 є баченням промислового виробництва у майбутньому, яке ґрунтується на дев'яти розробках (результатах) технічного прогресу:

- 1) Великі дані та їх аналіз (Big Data and Analytics)
- 2) Автономні роботи (Autonomous Robots)
- 3) Моделювання (Simulation)
- 4) Горизонтальна та Вертикальна Системна Інтеграція (Horizontal and Vertical System Integration)
- 5) Промисловий Інтернет речей (The Industrial Internet of Things)
- 6) Кібербезпека (Cybersecurity)
- 7) Хмари (The Cloud)
- 8) Адитивне виробництво (Additive Manufacturing)
- 9) Розширена (або віртуальна) реальність (Augmented Reality).

Отже, основою Індустрії 4.0 є інформаційні засоби та технології в будь-якому їх прояві.

Хоча поняття «Індустрія 4.0» існує вже близько п'яти років, проте в Україні воно є маловживаним як серед науковців, так і фахівців. Не дивлячись на складну ситуацію в Україні, вітчизняним спеціалістам необхідно звернути увагу на цю нову концепцію розвитку економіки, інакше, «проігнорувавши цей тренд зараз, Україна може назавжди залишитися на задвірках світової економіки» [10].

Розвиток маркетингу в Україні має бути пов'язаним з трансформацією економічних процесів у світовій економіці, насамперед враховувати те, що багато ринків починають свою господарську діяльність у кіберпросторі. Вітчизняні підприємства повинні підвищувати свою інвестиційну привабливість, бути конкурентоспроможними, враховувати особливості сучасного стану ринку в Україні, шляхом комплексного застосування маркетингових інструментів, сучасних концепцій та вдалого перейняття опиту зарубіжних підприємств, які ведуть маркетингову політику з точки зору споживача. Процеси трансформації економіки безперечно впливають на ринкову ситуацію та поведінку гравців ринку, парадигму маркетингу та, зокрема, на появу нового сучасного інструментарію маркетингових досліджень.

В класичному розумінні, маркетингові дослідження – це систематичний збір і об'єктивний запис, класифікація, аналіз і подання даних щодо поведінки, потреб, відносин, думок, мотивацій, окремих осіб і організацій (комерційних підприємств, державних установ тощо) у контексті їхньої економічної, громадської, політичної та повсякденної діяльності [11].

Методи проведення маркетингового дослідження характеризують інструментарій збору інформації, необхідної для досягнення дослідницьких цілей. Основний інструментарій маркетингових досліджень:

1. Пробний продаж (пілотні дослідження) – дослідження за методом проб і помилок, який використовується в випадках, коли неможливо обрати інший спосіб дослідження через недостатність інформації або неможливість її ефективного опрацювання. Часто буває досить витратним та навіть збитковим.

Однак, в умовах трансформації економіки, підприємства мають змогу проводити маловартісні або й зовсім безкоштовні пілотні дослідження завдяки соціальним мережам, маркетинговим дошкам оголошень та іншим каналам онлайн-продажів. Якщо в традиційному роздрібі для проведення пробних продажів наявність фізичного товару є обов'язковою, то в онлайн-просторі (електронній комерції) достатньо мати лише фотовідображення товару, щоб зрозуміти рівень зацікавленості потенційних покупців.

Інший спосіб електронного тестування ринку полягає в тому, що учасники споживчої панелі отримують спеціальні ідентифікаційні картки, які вони пред'являють при купівлі товару. При купівлі товарів, що тестуються, або їх відсутності автоматично фіксуються демографічні характеристики покупця. Такі іспити проводяться тільки в тих містах, у яких підприємства роздрібною торгівлею погодилися взяти участь в експерименті [12, с. 79].

2. Панельні дослідження – регулярне спілкування з однією й тією самою репрезентативною групою споживачів (клієнтів) щодо визначеної тематики. Робота з групою зводиться до періодичного опитування і збирання даних. Порівнюючи результати опитувань у різні моменти часу, можна виявити, які тенденції проглядаються при зміні оточення.

Завдяки сучасним трансформаційним процесам, організація та проведення інтернет-опитувань, електронних тестувань, аналіз відгуків та коментарів в соціальних мережах (блогах) за різноманітною тематикою можуть бути проведені практично будь-якою компанією навіть з мінімальним бюджетом. А робота з онлайн-панелями робить дослідження точнішими, швидкішими та автоматизованішими. Нині існують навіть спеціальні комп'ютеризовані програми, що дозволяють споживачам «бродити» по супермаркету і вибирати товари для покупки. Комп'ютер реєструє їхні покупки і вимірює їхню реакцію на застосування визначених елементів комплексу маркетингу (ціну, колір і форму упакування, внутрішньо магазинні методи просування товару) [13, с. 84].

3. Статистичні методи

До основних статистичних (кількісних) методів маркетингових досліджень відносять наступні:

1) Спостереження – це збір первинних даних за допомогою спостереження за людьми, подіями і ситуаціями, тобто це реєстрація поведінки людей або інших досліджуваних об'єктів для отримання потрібної інформації

У практиці маркетингових досліджень розрізняють різні види спостережень. Так, зокрема, залежно від того, чи знають респонденти, що вони є об'єктом спостереження, використовують приховане та відкрите спостереження. Залежно від середовища (природного чи штучного), у якому здійснюється спостереження, розрізняють, відповідно, спостереження у штучних та звичайних умовах. Залежно від способу проведення, спостереження бувають таких видів:

- особисте спостереження (коли дослідник постійно фіксує все, що відбувається з об'єктом);
- спостереження з використанням технічних засобів (фіксація результатів використанням

спеціальних пристроїв);

- аудит споживчих запасів;
- контент-аналіз (дослідження основних параметрів комунікативного зв'язку);

– аналіз слідів (методика збору інформації за фізичними ознаками чи матеріальними або іншими свідоцтвами того, що досліджувана подія відбулася) [12].

Проведення будь-якого виду спостереження стало масово доступним, поширеним та безоплатним або низько вартісним завдяки сучасним інтернет-технологіям, зокрема сервісам Google Analytics та Yandex Wordstat, спеціалізованим сервісам з аналізу відвідуваності та поведінки споживачів на будь-якому сайті, таргетингу, ретаргетингу, соціальним мережам, блогам та ін. Особливо виділяється сервіс Yandex Webvisor, який дозволяє спостерігати за поведінкою відвідувачів сайтів в реальному часі, більш того, фіксує кожне відвідування відеозаписом, доступ до якого є безоплатним для володаря домену.

2) Опитування – збір первинних даних, спрямований на з'ясування знань, поглядів, переваг споживачів і особливостей купівельного поведіння за допомогою спеціального структурованого або неструктурованого переліку питань в усній чи письмовій формі.

Опитування – це найпоширеніший і найчастіше єдиний метод збору первинних даних, що застосовується при проведенні дослідження. Основна перевага опитувань полягає в їх гнучкості. Їх можна використовувати в найрізноманітніших ситуаціях для одержання різних видів даних. У залежності від форми опитування дають можливість одержувати інформацію швидше і дешевше, ніж у випадку спостереження й експерименту.

Однак при проведенні опитувань виникають деякі проблеми. Іноді люди не в змозі відповісти на деякі питання, тому що або не пам'ятають, як вони поводитися і чому, або ніколи не задумувалися про це. Крім того, люди неохоче відповідають невідомому інтерв'юєру чи не хочуть говорити про особисте. У деяких випадках, бажаючи здаватися розумніше, респонденти відповідають на питання, на які не знають точних відповідей, чи ж намагаються «допомогти» інтерв'юєру, даючи відповіді, що, як їм здається, той хотів би почути. Нарешті, у зайнятих людей не завжди є час на участь в опитуваннях, чи вони вважають опитування втручанням у їх особисте життя.

Усі ці проблеми можна якщо не вирішити, то мінімізувати за допомогою проведення онлайн-опитувань. Початковим етапом онлайн-опитування, наприклад, може бути розробка інтерактивної анкети з кількома запитаннями і варіантами відповідей. Далі анкета (форма) розташовується на сторінках сайтів і порталів з найбільшою відвідуваністю. Тематика сайтів, на яких розташовується форма, повинна відповідати темі проведеного опитування. На наступному етапі відвідувачі сайтів, охочі взяти участь в опитуванні, зможуть з легкістю вибрати варіанти відповідей і натисненням однієї кнопки зберегти їх і відправити організатору опитування. Після цього ініціатору інтернет-опитування необхідно узагальнити всі відповіді і зробити відповідний аналіз отриманих даних.

3) Експеримент – збір первинних даних за допомогою виділення порівняних груп людей і контролю перемінних складових і реакцій груп у різних ситуаціях; це керований процес зміни однієї або декількох змінних для вимірювання ступеня впливу на одну або декілька залежних змінних за умов виключення можливості впливу сторонніх факторів. Таким чином, у ході експерименту виявляються причинно-наслідкові зв'язки.

У зборі інформації для експериментів можна використовувати методи спостереження й опитування, які зазнали значного впливу трансформаційних процесів, що зазначено у попередніх пунктах.

4) Імітація – це відтворення за допомогою використання ЕОМ, а також економіко-математичних та статистичних методів і моделей дії комплексу чинників ринкового середовища на аналізовані дослідником показники.

Вочевидь, розвиток імітаційних досліджень прямо залежить від розвитку та поширення сучасних трансформаційних процесів.

4. Інший клас методів, що використовуються при проведенні маркетингових досліджень – це економіко-математичні методи, статистичні методи опрацювання інформації, багатомірні методи (факторний і кластерний аналізи), регресійні і кореляційні методи, методи статистичної теорії прийняття рішень (теорія ігор, теорія масового обслуговування, стохастичне програмування), імітаційні методи, детерміновані методи дослідження операцій (лінійне і нелінійне програмування), гібридні методи, що об'єднують детерміновані та імовірні (стохастичні) характеристики.

5. Усі наведені вище статистичні методи зосереджуються на зборі первинної, кількісної за своєю характеристикою, інформації. Саме тому на практиці виокремлюють методи збору якісної первинної інформації. До якісних методів відносять наступні:

1) Фокус-групи – це різновид неструктурованого інтерв'ю. Основа для їх проведення – невимушене спілкування ведучого (або модератора-психолога, який володіє навичками групової роботи із 6-10-ма особами, котрі мають подібні характеристики (наприклад, стать,

рівень доходу, вік тощо, за якими їх було відібрано для бесіди), з метою об'єктивного визначення їх точок зору щодо певної маркетингової проблеми.

2) Глибинні інтерв'ю – це різновид розглянутого вище методу збору первинної інформації якісного характеру, що зумовлює наявність майже аналогічних його недоліків і переваг. Цей метод відрізняється від фокус-груп тим, що у процесі його використання здійснюється неструктуроване інтерв'ю спеціально підготовленого психолога безпосередньо з одним респондентом.

3) Проекційні методи. Якщо перші два методи являють собою суто психологічні методи, використання яких дає можливість маркетологу приховати справжню мету дослідження, то проекційні методи – це опосередкована форма опитування, у ході якого респондентів просять пояснити поведінку інших людей, розкриваючи, таким чином, їхні власні приховані або підсвідомі мотиви, ставлення та переконання щодо досліджуваної проблеми, з використанням спеціальних психологічних методик.

Якісні методи збору первинної інформації для проведення маркетингових досліджень не зазнали такого ж впливу від трансформаційних процесів, як кількісні, що пояснюється самою їх суттю: вони направлені на отримання інформації «з перших вуст». Проте, сучасні технології дозволяють використовувати якісні методи без фізичного контакту з опитуваними за допомогою мережі Інтернет, наприклад, з використанням спеціалізованих програм онлайн-зв'язку, таких як Skype, Zoom, Viber, Telegram, WhatsApp та інших. Це надає можливість проводити опитування з респондентами з будь-якого населеного пункту без потреби фізичної зустрічі з ними, що робить такі дослідження швидшими, дешевшими та дозволяє охопити більшу кількість респондентів.

Висновки. Становлення нового маркетингу ще триває, оскільки триває трансформація суспільства під впливом інформаційних перетворень. Зміна маркетингових технологій відбулась під впливом тих можливостей які створила глобальна мережа Інтернет. Зростання кількості користувачів Інтернету, її швидке розповсюдження, нові комунікаційні можливості створили підґрунтя для розповсюдження маркетингових зусиль і на онлайн-середовище.

Під впливом трансформаційних процесів значного перетворення набув і сучасний інструментарій маркетингових досліджень. Загалом, можна зробити висновки, що поява цифрових технологій, обумовлена трансформацією економіки з індустріальної до постіндустріальної, зробили проведення маркетингових досліджень значно доступнішими широким колам, дешевшими, а їх результати точнішими.

Список літератури

1. Корецький А. І. Пріоритети інноваційного розвитку економіки України: наукометричний аспект. *Монографія*. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2017. 160 с.
2. Турило А.М., Корнух О.В. Економічна трансформація як ключове поняття сучасного громадського розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6, частина 3. С. 189-191.
3. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / за ред. В. М. Геєця. *Монографія*. Київ: Логос, 1999. 500 с.
4. Станько В. Ю. Особливості соціально-економічних передумов як головного чинника ефективного процесу трансформації економіки України. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7., № 3-4. С. 42-46.
5. Гаврилишин Б.Д., Мочерний С.В. Економічна енциклопедія, т. 3. Київ: Акад. нар. госп-ва, 2002. 952 с.
6. Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 3., С. 3-11.
7. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / пер. с англ. Київ: INT Пресс, 1999. 432 с.
8. Вишневский Ю. Как будет работать мировая экономика через 15 лет. *Власть денег*. 2015. № 9/434. URL: <http://www.dsnews.ua/future/kak/budet/rabotat/mirovaya/ekonomika/cherez/15/let/05092015132200> (дата звернення: 23.03.2021).
9. Мартин Н. «Индустрия 4.0»: что будет с рынком труда? 20.01.2016. — URL: <http://www.dw.com/ru/индустрия/40/что/будет/с/рынком/труда/a/18993560> (дата звернення: 23.03.2021).
10. Как нам начать четвертую промышленную революцию. *Власть денег*. 2015. № 9/434. URL: <http://www.ds/news.ua/future/kak/nam/nachat/chetvertuyu/promyshlennuyu/revolyutsiyu/05092015101200> (дата звернення: 23.03.2021).
11. European Society for Opinion and Marketing Research ECOMAP (Європейське товариство з вивчення громадської думки та маркетингу) URL: <https://www.esomar.org/uploads/public/knowledge-andstandards/codes-and-guidelines/ICESOMAR> (дата звернення: 23.03.2021).

12. Телетов О. С. Маркетингові дослідження : навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Знання України, 2010. 299 с.
13. Кондратенко Н. М. Маркетинг : учебник, 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 542 с.

References

1. Koretskyi A.I. (2017) Priopytety innovatsiynogo rozvytku ekonomiky Ukrainy: naukometrychnyi aspekt. Kyiv: TOV "DKS tsentr" [in Ukrainian].
2. Turylo A.M., Kornukh O.V. (2014) Ekonomichna transformatsiia yak kluchove ponyattya suchasnogo gromadskogo rozvytku. *Naukovyi vistnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu*. 6, p. 3, pp. 189-191 [in Ukrainian].
3. Gayets V.M. (1999) Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideologiya, protyrichya, perspektvyv). Kyiv: Logos [in Ukrainian].
4. Stanko V.U. (2014) Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnyh peredumov yak golovnoho chynnyka efektyvnogo protsessu transformatsii ekonomiky Ukrainy. *Agrarna ekonomika* B.7, 3-4, pp. 42-46 [in Ukrainian].
5. Gavrylyshyn B.D., Mochernyi S.V. (2002) Ekonomichna entsyklopediia, b.3. Kyiv: Akademiia narodnogo gospodarstva [in Ukrainian].
6. Inozemtsev V. (2000) The paradoxes of the post-industrial economy. *Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnye otnosheniia* 3, pp. 3-11 [in Russian].
7. Tapskott D. (1999) Digital Society: pros and cons of the age of networked intelligence. Kyiv: INT Press [in Russian].
8. Vishnevskiy Yu. (2015) How the world economy will work in 15 years. *Vlast deneg* № 9/434. URL: <http://www.dsnews.ua/future/kak/budet/rabotat/mirovaya/ekonomika/cherez/15/let/05092015132200> (accessed 23.03.2021).
9. Martin N. (2016) Industry 4.0: what will happen to the labor market?. URL: [http://www.dw.com/ru/индустрия/40/что/будет/с/рынком/труда/a/18993 560](http://www.dw.com/ru/индустрия/40/что/будет/с/рынком/труда/a/18993%20560) (accessed 23.03.2021).
10. How do we start the fourth industrial revolution (2015). *Vlast deneg* №9/434. URL: <http://www.ds/news.ua/future/kak/nam/nachat/chetvertuyu/promysh/lennuyu/revolyutsiyu/05092015101200> (accessed 23.03.2021).
11. European Society for Opinion and Marketing Research ESOMAR. URL: <https://www.esomar.org/uploads/public/knowledge-andstandards/codes-and-guidelines/ICCESOMAR> (accessed 23.03.2021).
12. Teletov O.S. (2010) Marketyngovi doslidzhennya: navchalnyi posibnyk dlya VNZ. Kyiv: Znannya Ukrainy [in Ukrainian].
13. Kondratenko N.M. (2014) Marketing: textbook, 2nd edition, revised and expanded. Moscow: Izdatelstvo Yurait [in Russian].

~ ЕКОНОМІКА, ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 336.531.2:338.48(477)

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-100-107

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Антонюк К.Г., асистент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, м. Вінниця, Україна
e-mail: katmal2194@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4566-7792

Анотація. Питання інвестицій в туристичну сферу України завжди є актуальним, адже галузь туризму займає одне із провідних місць у формуванні інвестиційної привабливості країни. Для розвитку даної галузі важливим є характеристика джерел інвестування, їх аналіз, визначення їх особливостей та структури. Мета. Дослідження джерел інвестиційного забезпечення розвитку туризму в Україні, їх структури, особливостей, формування позиції України у рейтингу капіталовкладень у сферу туризму, пошук додаткових джерел інвестування в туристичну галузь є основною метою даного дослідження. Методика. У ході дослідження було використано такі методи: аналізу, синтезу, порівняння, математичний та узагальнення. Інформаційною основою дослідження є дані Державної Служби Статистики України, Світовий Атлас Даних, статистичні дані Всесвітньої туристичної організації. Саме завдяки цим даним було проаналізовано, досліджено та сформувано висновки щодо дослідження джерел інвестиційного забезпечення розвитку туризму в Україні. Результати дослідження полягають у визначенні відсоткового співвідношення джерел інвестування в економіку України, визначенні місця країни в рейтингу капіталовкладень у сферу туризму, дослідженні особливості розподілу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності та пропозицій оптимальних рішень щодо вибору джерел інвестиційного забезпечення туризму в Україні. Практична значимість даної статті полягає у тому, що проведені дослідження можуть бути використані при формуванні інвестиційної стратегії в галузі туризму як самими туристичними підприємствами, так і на рівні державної інвестиційної стратегії.

Ключові слова: інвестиції, туризм, джерела інвестицій, капітальні інвестиції, інвестиційне забезпечення, інвестиційна привабливість.

CHARACTERISTICS OF TOURISM INVESTMENT SUPPORT SOURCES IN UKRAINE

Antoniuk Kateryna, assistant Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics Vinnytsia, Ukraine
e-mail: katmal2194@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4566-7792

Abstract. The issue of investment in the Ukrainian tourism industry is always topical, as far as the tourism industry takes one of the leading places in the formation of investment attractiveness of the country. For the development of this industry it is important to study the sources of investment, their analysis, and determine their special aspects and structure. Purpose of this article is to study the sources of investment support for the development of Ukrainian tourism, its structure, special aspects, formation of Ukrainian position in the rating of capital investments in the tourism industry, search for additional sources of investment in the tourism industry. Method. The following methods were used in the course of the given study: analysis, synthesis, comparison, mathematical method, comparison, generalization. The information basis of the study is the data taken from the State Statistics Service of Ukraine, the World Data Atlas, and statistical data of the World Tourism Organization. Results. The tourism industry is a dynamic industry that will quickly recover after the coronavirus crisis, however, even now we can look for powerful investment sources for its development, because this situation makes it possible to pay attention to the role of the state as a powerful investor. It is necessary to promote and support this sector of Ukraine's economy, pay considerable attention to this industry, differentiate national tourism products, using the advantages of closed borders - because this is a great opportunity for the development of domestic tourism. Optimal investment policy of the country as a major tourism investor should be conducted according to the following main areas: tax incentives for investment; application of accelerated depreciation; creation of favourable conditions for foreign investors, support and encouragement for innovation activity; stable working conditions for long-term capital investments. Scientific novelty is to form approaches to the study of sources of investment in tourism and their classification. The practical importance of this article is that the research can be used in the formation of investment strategy in the field of tourism as tourism companies themselves, and at the level of state investment strategy.

Keywords: investment, tourism, sources of investment, capital investment, investment support, investment attractiveness.

JEL Classification: L83; O 10; O 16.

Постановка задачі. Основною метою даної статті є характеристика джерел інвестиційного забезпечення туризму в Україні, аналіз їхньої сутності та їх класифікації, а також формування пропозицій щодо удосконалення залучення інвестицій в сферу туризму та джерел інвестиційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем та питань інвестицій, інвестиційної привабливості займалися ряд вчених: О. Власюк [1], О. Гаврилюк [2], І. Драган [3], Г. Калач [4], І. Бланк [5]. Туристичну сферу досліджували А. Мазаракі [6], М. Бойко, М. Босовська, Т. Ткаченко, Н. Ведмідь, О. Любцева [7]. Проте, додаткового вивчення потребує характеристика джерел інвестування туристичної сфери, визначення їх особливостей, структури та співвідношення.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дана тема дослідження є актуальною та не раз висвітлювалася в працях багатьох науковців, проте, необхідно додатково здійснювати характеристику інвестиційних джерел, що дозволило б обрати та прийняти оптимальні рішення щодо фінансування туризму, формування інвестиційної стратегії розвитку даної галузі, а також визначити відсоткове співвідношення джерел інвестування в економіку України.

Метою статті є характеристика джерел інвестиційного забезпечення розвитку туризму в Україні, їх структури, особливостей, формування позиції України у рейтингу капіталовкладень у сферу туризму, пошук додаткових джерел інвестування в туристичну галузь.

Основний матеріал. Інвестування сфери туризму є важливою умовою розвитку туристичних ринків, розширення їх можливостей і масштабів, поліпшенні якості послуг, що надаються. Оскільки туризм за останні роки став однією із провідних галузей світової економіки, виникає необхідність в дослідженні джерел інвестиційного забезпечення туризму [8, с.171].

Пандемія 2020 року вносить свої корективи щодо розвитку сфери туризму не тільки в Україні, а й у всьому світі. Але, по завершенні коронавірусної кризи слід очікувати туристичний бум, чим варто було б скористатися і Україні, використавши джерела інвестиційного забезпечення розвитку туризму. Основним джерелом для відновлення мають стати інновації та інвестиції основою яких для посередницького бізнесу турорганізаторів є електронний туроперейтинг і діджиталізація процесів туристичного обслуговування [9, с.31].

Джерела фінансування інвестицій діляться на два основні типи – це внутрішні і зовнішні джерела. У розвинених країнах різні їх види взаємодоповнюють один одного, створюючи гармонійні схеми по фінансуванню вкладів в різноманітні економічні галузі. У менш розвинених країнах, де надходження внутрішніх інвестиційних джерел налагоджено гірше, підвищується значення і вплив інвестицій з боку інших держав. Джерела інвестицій можна розглядати також на мікрорівні (рис. 1, табл. 1). [10].

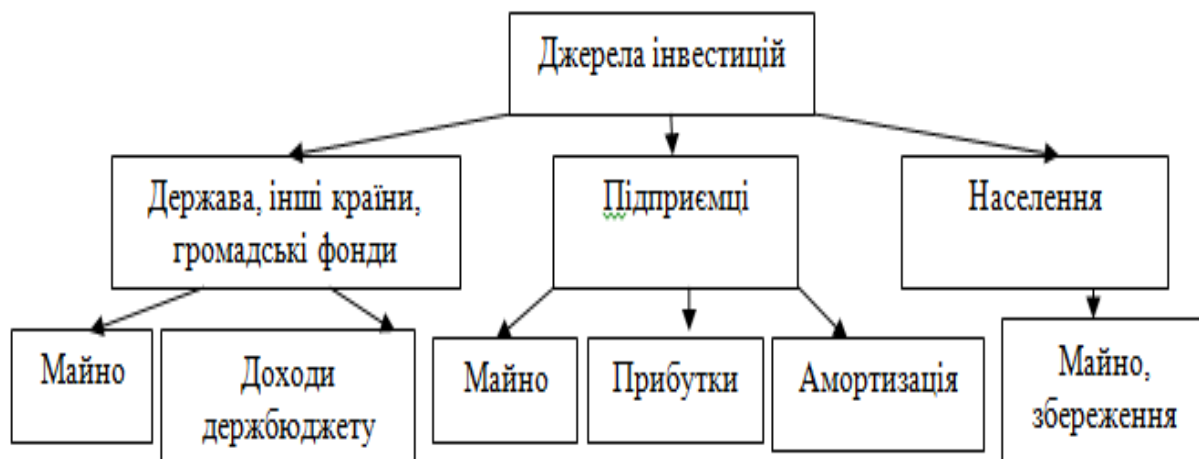

Рис.1. Джерела інвестицій [10]

Джерело: складено автором за [10]

Тобто інвестиціями можуть бути збережені, не спожиті цінності (майно та заощадження). Проте, самі по собі збереження не є інвестиціями. В інвестиції вони перетворюються за рішенням суб'єкта інвестування (інвестора) [11, с.587].

Таблиця 1

Джерела фінансування інвестиційної діяльності в Україні

№	Джерело фінансування	Примітка
1	Власні фінансові ресурси інвестора	прибуток
		амортизаційні відрахування
		відшкодування збитків від аварій
		відшкодування збитків від стихійного лиха
		грошові нагромадження та заощадження громадян
		грошові нагромадження та заощадження юридичних осіб
2	Позичкові фінансові кошти інвестора	облігаційні позики
		банківські кредити
		бюджетні кредити
3	Залучені фінансові кошти інвестора	кошти, одержані від продажу акцій
		пайові внески громадян і юридичних осіб
		інші внески громадян і юридичних осіб
4	Безоплатні та благодійні внески, пожертвування	організацій
		підприємств
		громадян

Джерело: складено автором [11, с.587]

Характеризуючи джерела інвестування підприємств сфери туризму, варто виділити позитивні і негативні аспекти даних джерел (табл. 2).

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, реалізує державну інвестиційну політику в галузі туризму та курортно-рекреаційній сфері; інші центральні органи виконавчої влади діють в межах своїх повноважень [12].

Варто зазначити, що з метою визначення пріоритетних напрямків інвестування в сфері туризму, треба чітко обґрунтувати необхідність першочерговості вкладення інвестиційних ресурсів у відповідні регіони, які доцільно розвивати з урахуванням ситуації на ринку послуг. Також необхідно враховувати пріоритети та перспективи співпраці в туристичній сфері з тими країнами, з якими прийнято безвізовий режим.

Таблиця 2

Характеристика джерел фінансування інвестиційних потреб підприємств сфери туризму

Джерела фінансування			
Власні		Позичені та залучені	
Позитивні сторони	Недоліки	Позитивні сторони	Недоліки
Простота і швидкість залучення	Обмежений обсяг	Диверсифікованість вибору	Складність із залученням і оформленням
Висока віддача			Значний строк залучення
Суттєве зниження ризику та банкрутства підприємства при їх використанні	Відсутній зовнішній контроль за їх ефективним використанням	Кваліфікований зовнішній контроль за ефективністю використання ресурсів	Необхідність надання гарантій (на платній основі) Підвищений ризик банкрутства
Повне збереження управління в руках засновника підприємства	Обмежені стратегічні можливості підприємства	Зростання вартості власного капіталу	Втрата частини прибутку від інвестиційної діяльності у зв'язку з необхідністю платити відсотки
Незначний фінансовий ризик			Часткова втрата управління діяльністю підприємства

Джерело: складено автором

Отже, при виборі джерел інвестування слід приділяти увагу як позитивним сторонам, так і недолікам джерел інвестування, щоб в подальшій роботі підприємств сфери туризму мінімізувати негативні наслідки.

Оцінку фінансового забезпечення інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств сфери туризму варто розпочати із дослідження загального обсягу капітальних інвестицій в країні та їх структури (табл.3., рис. 2).

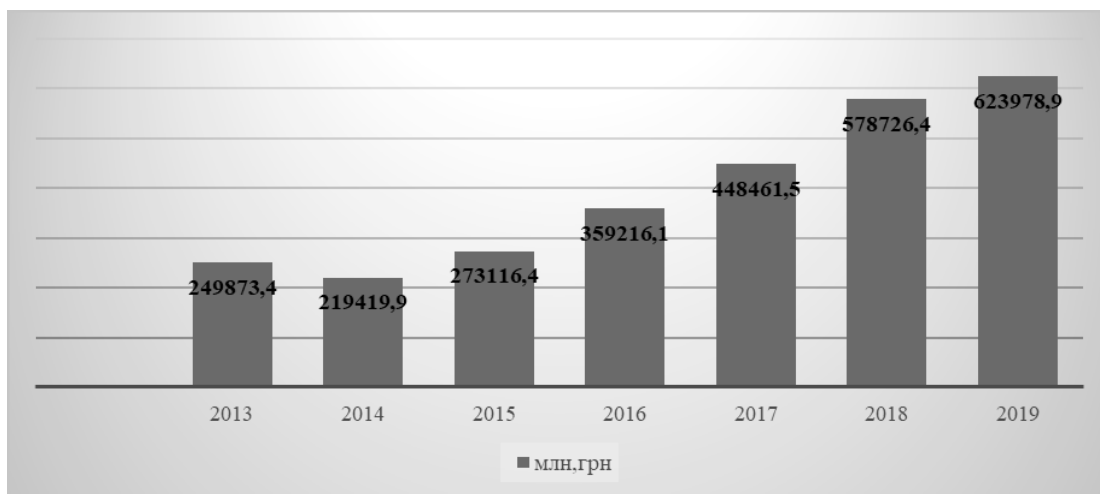

Рис. 2. Капітальні інвестиції в економіку України, 2013 -2019рр. [13]

Джерело: узагальнено автором за [13]

Для залучення інвестицій у сферу туризму одне з головних місць займає інвестиційна привабливість країни, що є сукупністю політичних, соціальних, інституціональних, екологічних, макро- і мікроекономічних умов функціонування національної економіки, що забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

За результатами нової хвилі опитування за другу половину 2019 року, Індекс інвестиційної привабливості України склав 2,95 бала із 5 можливих та продовжує перебувати у негативній площині. Хоча у порівнянні з попереднім періодом показник Індексу дещо зріс (2,85 у першій половині 2019 року) (рис.3) [14].

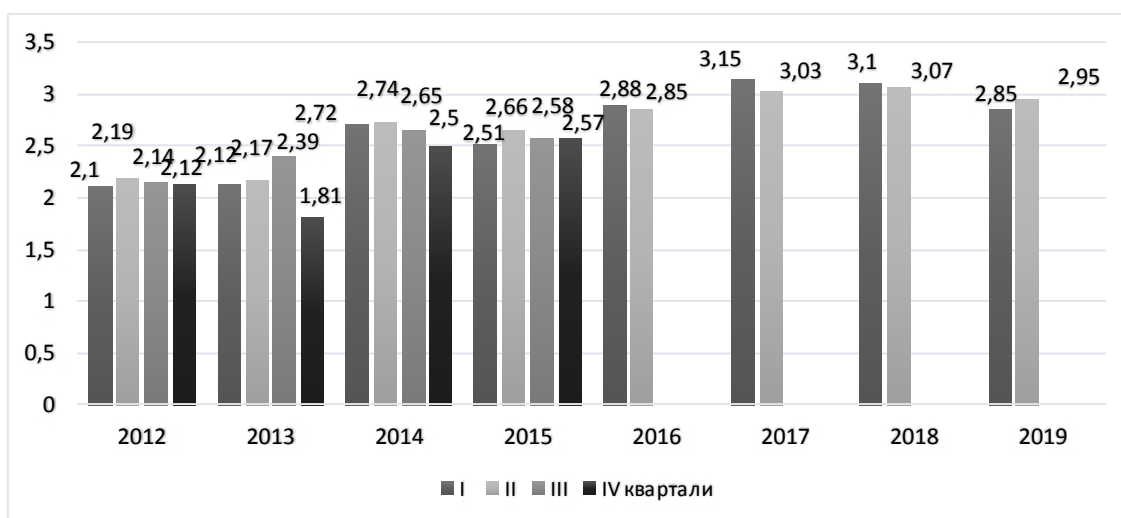

Рис.3. Динаміка Індексу інвестиційної привабливості України протягом 2012 – 2019 рр. [14].

Джерело: побудовано автором за [14]

Приріст прямих інвестицій в Україну в I кварталі 2019 року склав \$45,5 млн. Результати опитування вказують на відчутне погіршення настроїв бізнесу. Під час минулої хвилі опиту-

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування в Україні у 2013-2019 рр.,
Млн. грн.

Таблиця 3

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Темп приросту 2014/2013	Темп приросту 2015/2014	Темп приросту 2016/2015	Темп приросту 2017/2016	Темп приросту 2018/2017	Темп приросту 2019/2018
Усього	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	-12,2%	+24,5%	+31,5%	+24,8%	+29,0%	+7,8%
коштів державного бюджету	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1	15295,2	22814,1	30834,5	-55,6%	+152,7%	+33,9%	65,1%	+49,2%	+35,2%
коштів місцевих бюджетів	6796,8	5918,2	14260,0	26817,1	41565,5	50355,5	56480,0	-12,9%	+140,9%	+88,1%	+54,9%	+21,1%	+12,2%
власних коштів підприємств та організацій	165786,7	154629,5	184351,3	248769,4	310061,7	409585,5	408275,7	-6,7%	+19,2%	+34,9%	+24,6%	+32,1%	-0,3%
кредитів банків та інших позик	34734,7	21739,3	20740,1	27106,0	29588,9	44825,4	67232,6	-37,4%	-4,6%	+30,7%	+9,2%	+51,5%	+49,9%
коштів інвесторів-нерезидентів	4271,3	5639,8	8185,4	9831,4	6206,4	1795,5	4663,9	+32,0%	+45,1%	+20,1%	-36,8%	-71,1%	+159,8%
коштів населення на будівництво житла	24072,3	22064,2	31985,4	29932,6	32802,5	34645,7	32422,0	-8,3%	+44,9%	-6,4%	+9,6%	+5,6%	-6,4%
інших джерел фінансування	8036,7	6690,2	6674,7	7495,5	12941,3	14704,7	24070,2	-16,8%	-0,2%	+12,3%	+72,7%	+13,6%	+63,7%

в т.ч. за рахунок:

Джерело: [13]

вання кількість незадоволених інвестиційним кліматом становила 40%, а зараз – 57%. Відсоток задоволених поточним станом також зменшився, наразі тільки 19% топ-менеджерів вважають бізнес-середовище сприятливим, натомість наприкінці 2018 року таких було 25% [15].

Аналізуючи табл. 3 та рис.2, можна зробити висновки, що загальна сума інвестицій з 2013 по 2014 рік значно знизилася, але з 2014 по 2019 рік сума інвестицій почала зростати та досягла найбільшого значення у 2019 році; якщо розглядати структуру капітальних інвестицій в економіку України за джерелами інвестування, то найбільшу частку складають інвестиції з власних коштів підприємств та організацій, а найменшу – кошти інвесторів-нерезидентів. Якщо оцінювати рейтинг країн за їх капіталовкладеннями у сферу туризму, можна зробити висновок щодо позиції України: 99 місце у даному рейтингу із 175 країн – це не найкраща позиція нашої держави (рис. 4) [16].

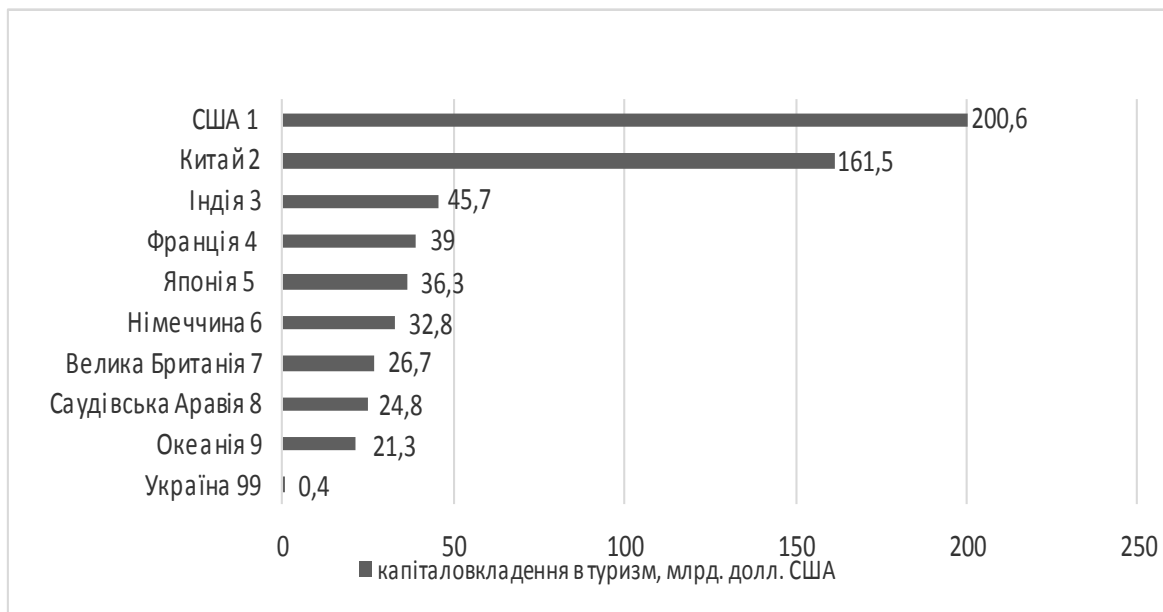

Рис. 4. Країни та їх позиція у рейтингу капіталовкладень у сферу туризму в 2019 році

Джерело: побудовано автором за [16]

Варто звернути увагу на досвід інвестування туризму інших країн, приділити цій сфері гідну увагу, оскільки сфера туризму є швидкоокупною, прибутковою, адже згідно з даними Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО) частка туризму у світовому ВВП складає близько 10%, а на долю міжнародного туризму припадає 6% загального обсягу світового експорту, кожне 11 робоче місце в світі припадає на сферу туризму, а також йому належать 12% світових споживчих витрат, 6% усіх податкових надходжень і третина світової торгівлі послугами. Тому необхідно приділяти значну увагу вибору джерел інвестування у сферу туризму України, формувати стійкі позиції країни з привабливим Індексом інвестування, залучати як зовнішні, так і внутрішні джерела капіталовкладень, знизити ставку податку для підприємств сфери туризму, створити сприятливі політичні та економічні умови для розвитку даної сфери.

Висновки. В даному дослідженні проведено характеристику джерел інвестиційного забезпечення, визначено що для зростання Індексу інвестиційної привабливості на подальші роки необхідно подбати про створення сприятливих умов бізнес-середовища, проводити постійний моніторинг надійних та ефективних зовнішніх і внутрішніх джерел капіталовкладень. У підсумку слід підкреслити, що питання залучення джерел інвестицій в сферу туризму є особливо актуальними, оскільки це сприятиме збільшенню потоку туристів, розвитку не лише цієї сфери, але і може надати позитивний імпульс для багатьох інших галузей. Розглянуті проблеми потребують подальших досліджень і розробок стосовно організаційно-економічного механізму, визначення ефективності, дотримання балансу інтересів держави, підприємницьких структур та населення.

Список літератури

1. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку.

- Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ. 2008. 48 с.
2. Гаврилук О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України. *Фінанси України*. 2008. № 2. С. 68–81.
 3. Драган І.О. Аналіз зарубіжного досвіду інвестиційно-інноваційного забезпечення державної екологічної політики. Наукові розвідки з державного та муніципального управління: зб. наук. пр. Київ: Вид-во АМУ, 2011. С. 50-60.
 4. Калач Г.М. Монетарная политика и инвестиционное поведение населения Украины. *Вестник Гродненского государственного университета им. Янки Купали. Серия 5 Экономика. Социология. Биология*. Т. 9. №3. 2019. С. 86-92.
 5. Бланк І.О., Ситник Г.В., Андриєць В.С. Управління фінансами підприємств: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 792 с.
 6. Mazaraki A., Boiko M., Bosovska M., Vedmid N., Okhrimenko A. Formation of National Tourism System of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. №16 (1). P. 68-84. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.07).
 7. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Вид. 3, переробл. та допов. Київ: Альтерпрес, 2005. 436 с.
 8. Малиута К.Г. Фактори інвестиційної привабливості туристичної сфери України. *«Modern Economics»*. 2019. №13.. С. 168-173.
 9. Михайліченко Г.І., Клімова А.М. Світовий туристичний ринок: трансформація після пандемії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 2 (109). С. 21-38.
 10. Деньга С.М. Сутність і класифікація інвестицій. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2335/1/30.pdf>
 11. Герман І.В. Актуальні питання інвестиційної політики підприємств туристичної сфери. *«Молодий вчений»*. 2017. № 12 (52). С. 585-591.
 12. Martynova, L., Chorna, N., Yurchuk, I., Marshuk, L., Andrusenko, N. Entrepreneurship activity in the service sector in globalization conditions *Journal of Entrepreneurship Education*. 2019. 22(3). P. 368-377.
 13. Державна Служба статистики України URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm
 14. Індекс інвестиційної привабливості України. URL: <https://finpost.com.ua/news/15598>
 15. Критично знизився показник індексу інвестиційної привабливості України URL: <https://agropolit.com/news/12720-kritichno-znizivsya-pokaznik>
 16. Мировой Атлас Данных URL: <https://knoema.ru/atlas/topics/Туризм/Капиталовложения/Капиталовложения-млрд-долл-США>

References

1. Vlasiuk, O.S. (2008) Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku, Kyiv [in Ukrainian].
2. Havryliuk, O. V. (2008) Investment image and investment attractiveness of Ukraine, *Finansy Ukrainy*, 2, 68–81 [in Ukrainian].
3. Drahan, I.O. (2011). Analysis of foreign experience of investment and innovation support of state environmental policy. *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia: zb. nauk. pr.*, Kyiv: Vyd-vo AMU. [in Ukrainian].
4. Kalach, H.M., (2019) Monetary policy and investment behavior of the population of Ukraine. *Vestnyk Hrodnenskoho hosudarstvennoho unyversyteta im. Yanky Kupaly. Seryia 5 Ekonomyka. Sotsyolohyia. Byolohyia*, 9, 3, 86-92 [in Russian].
5. Blank I.O., Sytnyk H.V., & Andriiets V.S., (2017), *Upravlinnya finansamy pidpryyemstv*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. [in Ukrainian].
6. Mazaraki, A., Boiko, M., Bosovska, M., Vedmid, N., & Okhrimenko, A., et al. (2018) Formation of National Tourism System of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 16 (1), 68-84. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\)](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1)) [in English].
7. Lyubitseva, O. O. (2005) Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty). Kyiv: Alterpres. [in Ukrainian].
8. Maliuta, K.H., (2019), Factors of investment attractiveness of the tourist sphere of Ukraine. *«Modern Economics»*, 13, 168-173 [in Ukrainian].
9. Mykhailichenko, H.I., Klimova, A.M. (2020) World tourism market: transformation after the pandemic. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 2 (109), 21-38 [in Ukrainian].
10. Den`ga S.M. The essence and classification of investments. Retrieved from <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2335/1/30.pdf> [in Ukrainian].
11. German, I.V., (2017) Current issues of investment policy of tourism enterprises. *Molody`j vcheny`j*, 12 (52), 585-591 [in Ukrainian].

12. Martynova, L., Chorna, N., Yurchyk, I., Marshuk, L., & Andrusenko, N. (2019) Entrepreneurship activity in the service sector in globalization conditions, *Journal of Entrepreneurship Education*, 22(3), 368-377.
13. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u113_bez.htm [in Ukrainian].
14. Index of investment affiliation of Ukraine. Retrieved from <https://finpost.com.ua/news/15598> [in Ukrainian].
15. The index of investment attractiveness of Ukraine has critically decreased. Retrieved from <https://agropolit.com/news/12720-kritichno-znizivsya-pokaznik> [in Ukrainian].
16. World Data Atlas. Retrieved from <https://knoema.ru/atlas/topics/Туризм/Капиталовложения/Капиталовложения-млрд-долл-США> [in Russian].

~ ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА ~

УДК УДК 331.109

DOI:10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-108-114

АУТПЛЕЙСМЕНТ ПЕРСОНАЛУ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ

Лопатинський Ю. М., д.е.н., професор кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

e-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9125-7818

Водянка Л. Д., к.е.н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

e-mail: l.vodjanka@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8153-2532

Шелюжак І. Г., дослідниця кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

e-mail: shelyuzhak.ivanna@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5435-6809

***Анотація.** В статті розглянуто сутність аутплейсменту, як необхідно елементу кадрової політики. Описано основні напрямки аутплейсменту, які пропонують рекрутингові компанії для підприємств. Визначено переваги та недоліки від застосування аутплейсменту, описано важливість збереження іміджу для компанії, яка має на меті гуманним способом призупинити договір із скороченими працівниками. Проаналізовано майбутні дії працівників, які були звільнені з організації та як це може вплинути на діяльність підприємства. Визначено відношення українських компаній до аутплейсменту, та як часто вони його використовують. Виявлено найважливіші критерії при прийнятті рішення підприємством, що вирішили застосувати послугу аутплейсменту на глобальному рівні, серед яких виділено - підтримання позитивних відносин із звільненими працівниками, збереження іміджу підприємством, зменшення стресу для скорочених працівників, допомога у знайденні нової роботи.*

***Ключові слова:** Аутплейсмент, рекрутингові компанії, скорочення персоналу, адаптація.*

PERSONNEL OUTPLAYING AS A NECESSARY ELEMENT OF PERSONNEL POLICY

Yuriy M. Lopatynskiy, Doctor of Economics, Professor of the Department of Business and Personnel Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

e-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9125-7818

Liubov D. Vodjanka, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Business and Personnel Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

e-mail: l.vodjanka@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8153-2532

Shelyuzhak Ivanna, Researcher of the Department of Business and Personnel Management, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

e-mail: shelyuzhak.ivanna@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5435-6809

***Abstract.** The article considers the essence of outplacement as a necessary element of personnel policy. The urgency of this issue arose acutely in a pandemic that has spread around the world, causing a global crisis. Businesses lay off workers en masse because they are unable to pay them wages, and therefore outplacement is a much-needed means of severing the relationship between owners and employees. It is aimed not only to preserve the reputation of the enterprise, but also to ensure the smooth exit of the dismissed employee from the enterprise and its further employment. The main directions of outplacement offered by recruitment companies for enterprises are described. The advantages and disadvantages of using outplacement are identified, the importance of maintaining the image for a company that aims to humanely suspend the contract with redundant employees is described. The future actions of employees who were fired from the organization and how it may affect the company's activities are analyzed. The attitude of Ukrainian companies to outplacement and how often they use it are determined. The most important criteria for decision-making by the company, which decided to use the outplacement service at the global level, were identified - among which*

are - maintaining positive relationships with laid off employees, maintaining the company's image, reducing stress for redundant workers, helping to find new jobs. In order to disseminate outplacement services in Ukraine, it is necessary to constantly conduct surveys among employers to find out information about their attitude to this type of service, periodically collect statistics on the number of businesses providing outplacement services, the cost of these services, the number of customers. which was served by recruitment companies, periodically publish articles about outplacement, which describe its essence, content, advantages, disadvantages, as well as statistical information and customer feedback, follow the example of foreign companies and make outplacement a trend in human resource management.

Keywords: *Outplacement, recruitment companies, staff reductions, adaptation*

JEL Classification: J5.

Постановка задачі. У період глобалізації та інтеграції усіх процесів аутплейсмент персоналу набуває нового значення для українського ринку праці. Міжнародні компанії, які приймають рішення щодо звільнення конкретного працівника водночас надають йому психологічну та матеріальну підтримку, щоб полегшити його вихід з організації. На жаль, аутплейсмент не є достатньо поширеним в Україні, оскільки власники організацій дивляться на дану ситуацію як на короткострокову та таку, яка не потребує фінансових затрат підприємства, оскільки працівника звільняють з роботи. Крім того, багато українських підприємств просто не обізнані в даній сфері, тобто не знають про аутплейсмент, оскільки він користується попитом за кордоном.

Актуальність даної проблематики гостро виникла в умовах пандемії, що поширилася по всьому світі, спричинивши світову кризу. Підприємства масово звільняють працівників, оскільки не мають змоги виплатити їм заробітну плату, а тому аутплейсмент є досить необхідним засобом розриву взаємовідносин між власниками та працівниками. Він спрямований не тільки зберегти репутацію підприємства, але й забезпечити плавний вихід звільненого працівника з підприємства та подальше його працевлаштування. До того ж підприємство має змогу зекономити кошти на судові процеси, оскільки воно йде на випередження та одразу приймає рішення допомогти звільненому робітнику працевлаштуватися на інше місце роботи, щоб задовільнити одночасно потреби двох сторін договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звільнення персоналу або його часткове оновлення є невід'ємною частиною кадрової політики організації. Керівники намагаються підтримувати позитивні відносини із звільненими працівниками, адже вони можуть впливати на діяльність підприємства і поза її межами. В той час як європейські країни широко використовують аутплейсмент, вітчизняні підприємства ще не бачать в даному виді послуг значних переваг, оскільки добре не ознайомлені з даним терміном. Тому є багато науковців, які описують процес аутплейсменту, доцільність його етапи, функції, характерні ознаки, переваги та недоліки. Зайцева О. [1], Зленко А. [2], Кіріллова Ю. [3], Каширіна А. та Лобза А. [6], Лаптев В. [5], Ляшова В. та Барило І. [7], Прохоровська С. та Дяків О. [10], Ткач О. [11] спробували дати власні визначення щодо аутплейсменту, описали важливість його використання у процесі встановлення соціально-трудова відносин між роботодавцями, працівниками та державою, його головні етапи, проблеми з якими стикаються звільнені працівники у процесі пошуку нового місця роботи. Проте деякі моменти аутплейсменту були опущені або ґрунтовно неописані, а тому потребують додаткового уточнення та роз'яснення.

Мета дослідження. Метою статті є визначення ролі аутплейсменту на українських підприємствах та доцільність його використання у випадку скорочення персоналу через формування переваг та недоліків його застосування.

Основний матеріал. Звільнення персоналу є неминучою темою для будь-якого керівника. Виникають ситуації, при яких не можна задовільнити умови двох сторін, а тому звільнені працівники звертаються до суду, щоб вирішити дане питання. В більшості випадках, підприємство втрачає набагато більше коштів, аніж могло б зберегти у разі застосування аутплейсменту. Вище керівництво не завжди може оцінити довгострокову перспективу від звернення до спеціалістів, які працюють із звільненими працівниками, а тому керівники надають перевагу їх швидкому звільненню. Водночас керівникам потрібно визначити переваги та недоліки аутплейсменту, спектр послуг, які надають спеціалізовані фірми в даній сфері для того, щоб можна було сформувати доцільність використання даного виду послуг при звільненні працівників. На сучасному етапі розвитку суспільства рекрутингові організації пропонують наступні напрямки аутплейсменту:

Психологічна підтримка для звільнених працівників;

- допомога при формуванні резюме;
- допомога при проходженні співбесід;
- моніторинг вакансій на ринку праці;
- проходження курсів щодо підвищення кваліфікації або перекваліфікації працівника;
- індивідуальний або груповий коучинг;
- допомога оптимізації профілю в соціальних мережах чи сайтах;
- проходження тестів щодо визначення професійного нахилу працівника;

– пошук нового місця роботи.

Слід підкреслити, що “сутність аутплейсменту полягає в тому, щоб допомогти співробітникам, що потрапили під скорочення, адаптуватися в нових для них обставинах, виробити власну стратегію пошуку відповідного робочого місця і, врешті-решт, знайти роботу” [6, с.787].

Тобто даний процес є вигідним для двох сторін, оскільки роботодавці допомагають звільненим працівникам знайти нове місце роботи і покращують власну репутацію на ринку праці, а працівники мають можливість знайти нову роботу, можливо, кращу за попередню або ж вдосконалити власні навички та знання в окремій сфері. Дана співпраця є особливо доцільною для організації, оскільки задоволені колишні працівники будуть поширювати тільки позитивні відгуки про компанію, що і буде додатковою безкоштовною рекламою для неї, адже це може позитивно вплинути на її діяльність та покращити фінансові показники, адже споживачі будуть більш прихильними до неї. Головна мета керівника повинна бути спрямована на встановлення добрих відносин між компанією та звільненим працівником, який буде задоволений після виходу з організації, оскільки дії працівників після скорочення або звільнення можуть бути різними та часом непередбачуваними.

Тому опитування проведене кадровим порталом GRC.UA у березні 2020 року виявило яким чином поведуть себе звільнені працівники [3].

Рис. 1. Дії працівників після звільнення згідно проведеного опитування у 2020 році

Джерело: складено авторами на основі [3]

Як бачимо з рис.1, більшість респондентів (66%) у розмовах із знайомими, новими колегами у іншій компанії, родичами негативно відгукуються про попереднє місце роботи. Дана ситуація може формуватися внаслідок неправомірних дій з боку компанії, яка, не попередивши працівника, звільнила його з посади або ж з власних мотивів співробітник вирішив змінити місце роботи. Мотивами могло бути керівництво або ж колектив, в якому відчував себе некомфортно працівник, невідповідний рівень заробітної плати чи умови праці. На перший погляд, вище керівництво не буде концентрувати свою увагу на таких працівниках, оскільки вони вже є поза штатом компанії, але водночас є багато можливих негативних наслідків, які можуть трапитися у майбутньому по відношенню до цієї ж організації. Поширивши неприємні чутки про компанію, в якій працював працівник, інші слухачі в такій розмові уже на підсвідомому рівні формуватимуть для себе певні висновки та відношення до цієї організації. В подальшому, коли вони будуть слухати від інших людей протилежні відгуки, тобто позитивні думки, вони не будуть мати більшої довіри до їхніх слів, оскільки перше враження було негативним для них і даний шлейф цієї негативної думки буде тягнутися протягом довгого періоду часу.

До прикладу, висококваліфікований працівник з певним досвідом роботи схоче подати заявку до організації, щоб влаштуватися на роботу, але почувши від інших людей негативні відгуки про цю ж компанію, швидше за все не матиме бажання пов'язувати своє професійне життя з даною компанією, оскільки вони не матимуть довіри до неї та впевненості, що вище керівництво піклується та поважає власний персонал. Крім того, на сьогоднішні потенційні

працівники використовують соціальні мережі, сайти для пошуку роботи, читаючи відгуки про майбутню компанію, до якої вони мають бажання подати резюме. Згідно з вище вказаними даними 9% звільнених працівників надають перевагу написати погані відгуки про попереднє місце роботи, що негативно впливає на імідж компанії на ринку праці.

Онлайн-формат не тільки спрощує процес пошуку працівників але й водночас допомагає дізнатися актуальну інформацію про певну компанію, щоб сформувати відповідні висновки та виявити її недоліки. Негативні відгуки формують неопозитивне ставлення до організації, визначаючи її як таку, в якій не відіграють важливу роль корпоративні цінності та присутнє погане ставлення до працівників. Крім того, 5% звільнених працівників подають позов на свою організацію через можливі порушення з її боку та з метою відшкодування коштів, якщо їх було звільнено без попередження або без суттєвої причини. В даному випадку компанії мають велику можливість втратити значну суму коштів, оскільки, як правило, судові процеси в Україні тривають протягом довгого періоду часу [9].

Якщо б підприємства вчасно застосували аутплейсмент, вони могли б уникнути багатьох фінансових проблем, оскільки створили б такі умови, які були б вигідними для двох сторін. Проте український бізнес загалом орієнтований на максимізацію прибутків чи навіть виживання, що відсуває соціальну відповідальність на другий план [1, с.7].

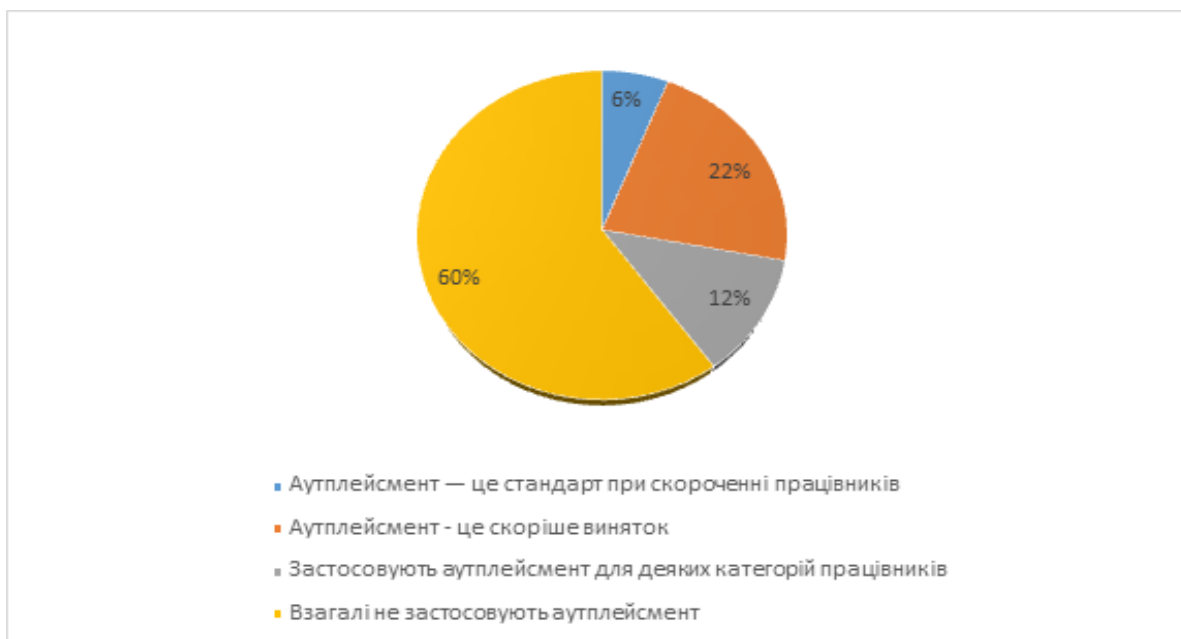

Рис.2. Використання аутплейсменту в українських компаніях за 2020 рік

Джерело: складено авторами на основі [3]

Відповідно до рис. 2. аутплейсмент не використовується на більшості українських підприємствах (60%), що, в свою чергу, дає нам можливість зробити висновки, що вище керівництво не вважає за необхідність надавати психологічну та матеріальну підтримку звільненим працівникам, оскільки вони вже не працюють на підприємстві.

Проте слід зазначити, що у Європейських країнах до даної ситуації підходять по-іншому та намагаються завжди встановити позитивні відносини між компанією та звільненими працівниками. Закордонні компанії переслідують одну із важливих цілей формування підприємства, а саме: підтримка іміджу на відповідному рівні та позиціонування себе як соціально відповідальної організації, яка намагається вирішити проблеми гуманним способом, щоб задовільнити дві сторони договору. В більшості випадках аутплейсмент використовується для окремих категорій персоналу, в основному, для вищого керівництва та менеджерів, оскільки таких працівників найважче звільнити власнику підприємства, а тому він намагається зберегти нормальні відносини з такими працівниками.

Українські підприємства використовують аутплейсмент для таких працівників (12%) і, на жаль, тільки 6% роботодавців використовують аутплейсмент як стандарт при скороченні персоналу.

Слід зазначити, що роботодавцві необхідно проаналізувати переваги та недоліки аутплейсменту, щоб краще зрозуміти його сутність та головне призначення.

Таблиця 1

Переваги та недоліки аутплейсменту

Переваги	Недоліки
Збереження іміджу організації	Додаткові витрати з боку організації
Позиціонування організації як соціально відповідальної	Неможливість задовільнити усі потреби працівників
Економія коштів організації	Невпевненість у доброчесності працівників, які по закінченню аутплейсменту все ж таки можуть поширювати негативні відгуки про компанію
Позитивні враження після звільнення для двох сторін	Небажання вищого керівництва витратити кошти на звільнених працівників
Зменшення ризику конфліктних ситуацій та ворожого ставлення з боку звільнених співробітників	Непоширеність аутплейсменту в багатьох країнах
Надання тимчасової підтримки для звільнених працівників, які знаходяться в складній ситуації	Відсутність законодавчої бази, яка б чітко регулювала права та обов'язки двох сторін

Джерело: складено авторами на основі [3]

Збереження іміджу компанії на ринку праці є досить важливою метою вищого керівництва. Репутація організації формує до неї і відповідне відношення як з боку працівників так і з боку споживачів, які користуються послугами або товарами цієї ж компанії. У Європейських країнах аутплейсмент часто використовується з боку підприємств з метою збереження їх іміджу на ринку та уникнення конфліктів із звільненими працівниками [12]. До прикладу, Міжнародна компанія Right Management здійснила змістовне дослідження, опитавши 1721 керівника та HR-менеджерів у 10 країнах через створену онлайн анкету у 2020 році [8]. Дане опитування було спрямоване на визначення аутплейсменту як необхідної послуги при звільненні працівників для організації та виявлення головних мотивів, якими керуються власники, щоб звернутися до спеціалізованої компанії.

Як бачимо з таблиці 2, що компанії керуються різними мотивами при прийнятті рішення щодо використання аутплейсменту. Закордонні компанії надають важливого значення встановленню позитивних взаємовідносин між штатними та звільненими працівниками.

Таблиця 2

Найважливіший критерій при прийнятті рішення компанії застосувати послугу аутплейсменту

	Глобальний показник	Америка	Європа	Азія
Підтримка позитивних відносин між наявними та звільненими працівниками	85 %	87%	83%	77%
Допомога звільненим працівникам знайти нову роботу	84%	85%	81%	82%
Бути частиною стратегії перебудови компанії та бути більш конкурентоспроможними	83%	85%	83%	74%
Покращувати імідж компанії на ринку праці	82%	84%	82%	75%
Робити процес скорочення персоналу менш стресовим для штатних працівників	82%	82%	87%	77%
Бути соціально відповідальними за звільнених працівників	82%	84%	78%	79%
Знизити ризик юридичної відповідальності компанії внаслідок скорочення персоналу	80%	82%	78%	73%

Джерело: складено авторами на основі [3]

Така ситуація сформована внаслідок розуміння вищим керівництвом того, що як вони відносяться до звільнених працівників відбиватиметься і на діяльності компанії, оскільки співробітники, що не були звільнені зможуть проаналізувати ситуацію та визначити на скільки дана компанія є соціально відповідальною та на скільки цінує власний персонал.

Крім того, між людьми у групі встановилися вже певні взаємозв'язки та спільні теми для обговорень, що по закінченню їх ділових відносин можуть продовжуватися і в подальшому привести до того, що ті, що залишилися робітники не забажають працювати в цій же компанії та вирішать шукати нове місце роботи. Іншим та не менш вагомим мотивом використання аутплейсменту є безпосередньо допомога звільненим працівникам знайти нове місце роботи, навчаючи їх правильно оформити резюме, як поводитися на співбесіді, як покращити власний профіль на сайтах, де розміщуються вакансії або ж проведення курсів щодо підвищення їхньої кваліфікації. Компанії намагаються формувати позитивне ставлення до себе, позиціонуючи себе як соціально відповідальну організацію з чітко визначеними корпоративними цінностями, яких вище керівництво дотримується.

Тобто «аутплейсмент є видом стратегії «виграш-виграш», оскільки він спрямований у майбутнє, передбачає поради і допомогу, а не претензії, допомагає людині підвищити почуття власної гідності, вийти з кризової ситуації, зберегти добрі відносини з організацією» [2, с.66].

Висновки. Аутплейсмент персоналу є необхідним елементом кадрової політики у тому випадку, якщо підприємство має на меті зберегти відносини із звільненими працівниками. Українські підприємства переважно не застосовують аутплейсмент на постійній основі, бо не бачать тих переваг, які можуть отримати та не цінують власну репутацію на ринку праці. Здійснивши опис переваг та недоліків аутплейсменту визначено, що підприємства можуть отримати позитивний ефект від нього, оскільки вони стають соціально відповідальними та забезпечують гуманний шлях припинення договору з працівниками.

Для того, щоб поширити послуги аутплейсменту в Україні потрібно постійно проводити опитування серед роботодавців, щоб дізнатися інформацію про їх відношення до цього виду послуг, періодично збирати статистичні дані щодо кількості суб'єктів господарювання, які надають послуги аутплейсменту, вартість даних послуг, кількість клієнтів, яких було обслуговано рекрутинговими компаніями, періодично видавати статті про аутплейсмент, де описувати його сутність, зміст, переваги, недоліки а також статистичну інформацію та відгуки клієнтів, брати приклад із закордонних фірм та робити аутплейсмент трендом у сфері управління людськими ресурсами.

Список літератури

1. Зайцева О.О. Передумови впровадження аутплейсменту персоналу. *Управління розвитком*. 2014. № 11. С. 6-8.
2. Зленко А.М. Аутплейсмент – мистецтво звільнення персоналу. *Економічний вісник університету*. 2014. Вип. 22(1). С. 63-66. сайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esvc_2014_22%281%29_13 (дата звернення: 23.01.2021).
3. Кадровий портал GRC.UA: сайт. URL: <https://grc.ua/article/22999> (дата звернення: 28.02.2021).
4. Кириллова Ю. Мифы про аутплейсмент. Или как красиво увольняют сотрудников? сайт. URL: <https://prohr.rabota.ua/mifyi-pro-autpleysment-ili-kak-krasivo-uvolnyatsotrudnikov/> (дата звернення: 20.02.2021)
5. Лаптев В.І. Використання аутплейсменту в контексті проблемно-орієнтованого менеджменту персоналу. Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 24-25 березня 2016 р.). С. 209-211. Сайт. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/11843> (дата звернення: 26.02.2021).
6. Лобза А.В., Каширіна А.П. Шляхи подолання проблем виведення персоналу зі штату організації. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 785-788.
7. Ляшова В.С., Барыло И.В. Аутплейсмент в системе устойчивого развития управления персоналом. *Инновационные технологии в машиностроении, образовании и экономике*. 2016. № 2. С. 35-41. Сайт. URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/32931/1/Барыло%20И.В..pdf> (дата звернення: 26.02.2021).
8. Міжнародна компанія Right Management: сайт. URL: <https://www.right.com> (дата звернення: 25.02.2021).
9. Підгірна В. С., Водянка Л. Д., Лаврук І. Г. Безробіття в Україні: актуальні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 68-71. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.68
10. Прохоровська С.А., Дяків О.П. Аутплейсмент як соціально-орієнтована технологія управління персоналом. Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та доміанти розвитку : збірник тез доповідей учасників Міжна-

родної науково-практичної конференції (Київ, 23–24 жовтня 2019 р.). Київ : КНЕУ, 2019. С. 255-257. Сайт. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/2018/31266> (дата звернення: 26.02.2021).

11. Ткач О.А. Аутплейсмент – сучасний спосіб звільнення персоналу. Сайт. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3936> (дата звернення: 21.02.2021).

12. Champelow J. Outplacement. Сайт. URL: <https://www.investopedia.com/terms/o/outplacement.asp> (дата звернення: 20.02.2021).

References

1. Zaitseva O. O. (2014) Prerequisites for the introduction of staff outplacement. *Upravlinnya rozvytkom*, 11, 6-8 [in Ukrainian]

2. Zlenko A. M. (2014) Outplacement is the art of firing staff. *Economic Bulletin of the University*. 22 (1). 63-66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2014_22%281%29__13 [in Ukrainian]

3. GRC.UA personnel portal (2020) Retrieved from <http://grc.ua/article/22999> [in Ukrainian]

4. Kirillova Yu. (2020) Myths about outplacement. Or how beautiful is it to fire employees? Retrieved from <http://prohr.rabota.ua/mifyi-pro-autpleysment-ili-kak-krasivo-uvolnyatsotrudnikov> [in Russian]

5. Laptev V.I. (2016) The use of outplacement in the context of problem-oriented personnel management. *Suchasni problemy upravlinnya pidpryyemstvamy: teoriya ta praktyka* [Modern problems of enterprise management: theory and practice], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [International scientific-practical conference]. Kharkiv, Retrieved from <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/11843> [in Ukrainian]

6. Lobza A. V., Kashirina A. P. (2016) Ways to overcome the problems of removing staff from the staff of the organization. *Molodyy vcheny*. 12. 785–788. [in Ukrainian]

7. Lyashova V.S., Barylo I.V. (2016) Outplacement in the system of sustainable development of personnel management. *Innovative technologies in mechanical engineering, education and economics*. 2. 35-41. Retrieved from <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/32931/1/Барыло%20И.В..pdf> [in Russian]

8. International company Right Management (2020) Retrieved from <http://www.right.com> [in English]

9. Pidhirna, V., Vodianka, L. and Lavruk, I. (2019) Unemployment in Ukraine: actual problems and solutions, *Ekonomika ta derzhava*, 5, 68-71. [in Ukrainian]

10. Prokhorovska S. A., Dyakiv O. P. (2019) Outplacement as a socially-oriented technology of personnel management. *Sfera zaynyatosti i dokhodiv v umovakh tsyfrovoyi ekonomiky: mekhanizmy rehulyuvannya, vyklyky ta dominanty rozvytku* [Employment and income in the digital economy: regulatory mechanisms, challenges and dominants of development], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [International scientific-practical conference]. Kyiv: KNEU, Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua/2018/31266> [in Ukrainian]

11. Tkach O. A. (2014) Outplacement is a modern way of laying off staff. *Efektivna ekonomica*. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3936> [in English]

12. Champelow J. (2021) Outplacement. Retrieved from <http://www.investopedia.com/terms/o/outplacement.asp> [in English]

НАШІ АВТОРИ

Антонюк Катерина Геннадіївна - асистент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, м. Вінниця, Україна

Антонюк Олена Іллівна - аспірантка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Болобошкова Ілона Едуардівна - заступник головного бухгалтера, Відкрите акціонерне товариство «Кіровський райагропромтехснаб», м. Кіровськ, Республіка Білорусь

Биковець Надія Іванівна - студентка кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Білоус Світлана Петрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Білоус Костянтин Ігорович - аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Бутенко Анна Анадріївна - аспірантка кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Водянка Любов Дмитрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Волкова Оксана Георгіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Одеський національний економічний університет, Україна

Гончар Катерина Олександрівна - аспірантка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Горбатюк Валентина Вікторівна - аспірантка, Одеський національний економічний університет, Україна

Горященко Юлія Григорівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу Університету митної справи та фінансів, м. ДніпроЮ Україна

Дубовик Ольга Юхимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ігнатенко Руслана Володимирівна - аспірантка кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кузнецова Інна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лопатинський Юрій Михайлович - доктор економічних наук, професор кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Малишівський Тарас Володимирович - аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

Мартинюк Ірина Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сотніков Юрій Миколайович - кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Стефінін Володимир Володимирович - кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна

Шелюзак Іванна Григорівна - дослідниця кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 1-2 (278-279), 2021

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 6 від 16.02.2021 р.)

Підписано до друку 18.02.2021 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 9,95. Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80 e-mail:
mailbox@helvetica.com.ua